

N Á R O D O P I S N Á

revue

3 / 2006

NÁRODOPISNÁ REVUE 3/2006, ročník XVI
(XLIII. ročník Národopisných aktualit)
VYDÁVÁ Národní ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČR (IČ 094927)

REDAKČNÍ RADA: Jan Blahůšek, Hana Dvořáková, Richard Jeřábek, Eva Krekovičová, Jan Krist,
Vlasta Ondrušová, Martina Pavlicová, Karel Pavlišťík, Jana Pospíšilová, Daniela Stavělová,
Martin Šimša, Zdeněk Uherek, Lucie Uhlíková, Marta Ulrychová, Miroslav Válka

Šéfredaktor: Jan Krist
Redaktorka: Martina Pavlicová
Výkonná redaktorka a tajemnice redakce: Lucie Uhlíková
Výtvarná spolupráce: Dana Chatrná
Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

Datum vydání: 29. září 2006
ISSN 0862-8351

N Á R O D O P I S N Á

revue

3/2006

OBSAH

Studie

Spolkový život ve Zlíně v období expanze firmy Baťa (<i>Yvona Činčová</i>)	131
Role řemenářské sekce z Metylovic v živnostenském společenstvu i v životě obce (<i>Václav Michalička</i>)	139
Odraz národnostního vývoje Brna v činnosti typografických spolků (<i>Karel Altman</i>)	144
Plzeňské korzo (<i>Marta Ulrychová</i>)	153
„Folkloristi“ v Bratislave – pohľad na život záujmovej skupiny (<i>Barbora Skráková</i>)	161

Proměny tradice

Košikářství jako umělecké řemeslo (<i>Jarmila Pechová</i>)	170
--	-----

Společenská kronika

K životnímu jubileu Aleny Schauerové (<i>Karel Pavlišťík</i>)	172
Jubilejní pozdrav Ludmile Tarcalové (<i>Eva Večerková</i>)	174
Helena Johnová zemřela (<i>Alexandra Navrátilová</i>)	175
Za Jindřichem Hovorkou (<i>Jaromír Nečas</i>)	176
Osobní vzpomínka na Jindřicha Hovorku (<i>Jiří Plocek</i>)	177

Konference

Sympóziu Minulosť a prítomnosť mlynov v Tekovskej stolici (<i>Ladislav Mlynka</i>)	177
Orální historie a její interdisciplinární využití (<i>Jana Nosková</i>)	179

Festivaly

Myjava 2006 (<i>Jan Blahůšek</i>)	180
-------------------------------------	-----

Recenze

Edice Řemesla – tradice – technika (<i>Alena Vondrušková</i>)	181
R. Jeřábek – E. Maur – J. Štika – J. Vařeka: Etnografický a etnický obraz Čech, Moravy a Slezska (1500 – 1900) (<i>Zuzana Beňušková</i>)	183
M. Leščák: Pramene k obyčajovej tradícii a sviatkovaniu na Slovensku na konci 20. storočia (1.) (<i>Jan Krist</i>)	185
Š. Kruško a kol.: Encyklopedický slovník presídlenia (<i>Nad'a Valášková</i>)	185
Z. Jírový: Osvětou k svobodě (<i>Josef Jančář</i>)	186
G. Kiliánová: Identita a pamäť. Devín / Theben / Dévény ako pamätné miesto (<i>Jan Krist</i>)	187
L. Procházka – M. Stecker: Lidová architektura na Sedlčansku (<i>Jitka Matuszková</i>)	188
U Chocně háječek. Lidové písně z východních Čech (<i>Marta Toncrová</i>)	189

Zprávy

Internetová doména www.lidovakultura.cz (<i>Jan Blahůšek</i>)	189
---	-----

Resumé

192

Zlín byl na konci 19. století poklidným řemeslnicko-zemědělským městem s necelými třemi tisíci obyvatel, jehož společenský život byl obdobně jako v jiných českých a moravských městech pozitivně ovlivněn novým spolkovým zákonem z roku 1867. Do té doby se Zlíňané sice scházeli v hostincích, ale žádnou organizovanou zájmovou činnost nevyvíjeli. Vyskytují se pouze zmínky o existenci literátského řádu, založeného v roce 1611, který sdružoval pobožné a hudebně nadané muže. Ti měli za úkol předříkávat modlitby a zahajovat zpěv v kostele, zpívat na pohřbech a vést procesí na poutích.¹ Další zlínský spolek založený ještě před rokem 1867 byl Zpěváký, vzniklý v roce 1866.²

Prosincová ústava a nový spolkový zákon z roku 1867 přinesly rozšíření občanských práv a s tím spojené nové možnosti společenského vyžití a vytváření rozmanitých sdružení. Do konce 19. století ve Zlíně vznikly následující spolky: Vojenský veteránský spolek (1875), Sbor dobrovolných hasičů (1884), Čtenářský spolek (1885), Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje (1892), Matice školská pro Zlín a okolí (1894), Tělocvičná jednota Sokol (1898) a Hospodářská jednota pro Zlín a okolí (1898). Další spolky, a to především dobročinné, divadelní, školské a sportovní byla zakládány také na počátku 20. století. V roce 1914 tento trend přerušila první světová válka. Útlum spolkové činnosti byl ve dvacátých a třicátých letech 20. století vystřídán obdobím jejího bouřlivého rozmachu, kdy ve Zlíně vzniklo přes osmdesát nových nejrozličněji zaměřených sdružení (např. divadelní, dobročinné, hudební, chovatelské, letecké, motoristické, myslivecké, odborové, podpůrné, rybářské, sportovní a tělovýchovné, školské, vojenské, zdravotní a zemědělské).³ Obdobná vlna zájmu o spolkaření byla v té době typická i pro ostatní města ČSR, přičemž ve Zlíně byla kromě všeobecně platných okolností vyvolána také prudkým nárůstem počtu obyvatel v důsledku rozmachu firmy Baťa.⁴ Okupace ČSR v roce 1939 přinesla novelizaci spolkového zákona a s tím spojené omezení nebo dokonce zákaz činnosti některých zlínských spolků, jako např. Tělocvičné jednoty Sokol, Jednoty Československé obce legionářské, Místního sdružení Junáků anebo Českého národního aeroklubu.⁵ Po skončení druhé světové války v roce 1945 sice došlo k obnovení platnosti spolkového zákona z roku 1867,

ale zároveň s tím byly zřizovány masové organizace (např. ROH), které měly zajistit snadnou kontrolu a řízení spolkové činnosti státními orgány. Tato snaha vyvrcholila v roce 1951 nahrazením původního zákona novým zákonem O dobrovolných organizacích a shromážděních, což prakticky vedlo k zániku většiny sdružení.

Spolková činnost ve Zlíně byla v první polovině 20. století bezesporu ovlivňována rozvíjející se firmou Baťa, jejíž čelní představitelé byli buď sami aktivními členy některých spolků, anebo řadu dalších alespoň finančně podporovali. Firma samozřejmě upřednostňovala ta sdružení, jejichž programy souzněly s jejími zájmy a cíli.

Prvním spolkem, u jehož zrodu již v roce 1898 Tomáš Baťa stál, byla tělocvičná jednota Sokol ve Zlíně.⁶ V roce 1924, kdy již zastával funkci starosty města, byl částí členstva Sokola bezúspěšně navržen dokonce na funkci jeho starosty.⁷ Úspěšným sokolským činovníkem byl naopak jeho nevlastní mladší bratr Jan Antonín (v roce 1917 předsedou stavebního odboru, v roce 1922 předsedou pořadatelského odboru a v letech 1925 a 1926 starostou).

Jeho zásluhou byla v roce 1918, kdy dostal Sokol výpověď ze školní tělocvičny, na pozemku firmy Baťa a za její peníze postavena provizorní dřevěná stavba pro 80 cvičenců. Kromě toho firma nabídla jednotě v centru Zlína (dnešní náměstí Práce) parcelu ke stavbě sokolov-

Baťovi skauti, třicátá léta 20. století (fotoarchiv SOKA Zlín – Klečůvka).

ny a vypracování jejího projektu architektem Kotěrou.⁸ Tento návrh však nebyl přijat. Během starostenství J. A. Bati byla v roce 1925 ukončena činnost Družstva pro stavbu sokolovny, které v roce 1921 splnilo svůj cíl vybudováním a otevřením nové sokolovny. Poté získal Sokol od firmy Baťa, která se stala v meziválečném období největším sponzorem spolku, bezúročnou půjčku ve výši 94 776, 69 Kč na pokrytí dluhů věřitelům a dodavatelům.⁹ Dále od ní v roce 1926 dostala dřevo a železné kruhy v hodnotě 3 198 Kč na výrobu bufetových stánků a o rok později stvrzenku na 20 párů obuvi pro družební sokolskou jednotu v Bohumíně. Kromě toho firma Baťa sokolům pronajala pole sousedící se sokolovnou, a to o výměře 7 110 m², které bylo upraveno na cvičiště. V roce 1928 přispěla na vydláždění chodníků kolem sokolovny. V roce 1930 se sponzorsky podílela na propagační cestě dvou družstev do polské Volyně a také na zřízení nového jeviště loutkového divadla. V listopadu 1932 byly provedeny větší opravy sokolovny za 30 887 Kč, které opět zaplatil Baťa. Kromě toho uhradil dluh jednoty ve výši 78 732 Kč v Rolnické záložně v Prštném a Rolnicko-živnostenské záložně ve Zlíně. Díky darované částce 8 300 Kč byla v roce 1934 na velkém cvičišti vybudována závodní dráha a kanalizace. Kromě toho firma Baťa peníze sokolům také půjčovala. Koncem roku 1938 dosáhl dluh spolku výše 203 844, 65 Kč.¹⁰

Významná byla také spolupráce zlínského Sokola a Baťových závodů při zajišťování práce pro neza-

Baťovi skauti v průvodu účastníků Zemského sjezdu Svazu junáků – skautů ve Zlíně, 1936 (fotoarchiv SOka Zlín – Klečůvka).

městnané členy z jiných jednot, a to zejména v období hospodářské krize počátkem třicátých let 20. století.¹¹ Nejslavnějším sokolem – baťovákem se stal Ladislav Vácha, který se jako dvojnásobný bronzový olympionik gymnasta přistěhoval v roce 1926 z Brna a o dva roky později vybojoval na olympijských hrách v Amsterdamu zlatou a dvě stříbrné medaile.¹²

Významnou sokolskou akcí, která se z iniciativy J. A. Bati uskutečnila ve Zlíně v roce 1938, byla celostátní posletová konference funkcionářů.¹³

Jako jeden z mála spolků (kromě S. K. Baťa) měl zlínský Sokol nepřetržitě vyhrazené místo na stránkách baťovských periodik Sdělení a Zlín, a to již od prvních výtisků v roce 1918. V rubrice Sokolská hlídka se mohli čtenáři pravidelně seznamovat např. s akcemi jednotlivých odborů, sportovními úspěchy zlínské jednoty anebo výsledky valných hromad.

Také Sportovní klub Zlín byl spolkem, na jehož vzniku se T. Baťa v roce 1910 přímo podílel. Fungovat však začal až po první světové válce.¹⁴ Tehdejší situaci dokládá článek ve Sdělení: „*Hrálo se za továrnou na starém trhovišti. ... Brzy však obec nájem trhovíště vypověděla. Tehdejší funkcionáři klubovní se obrátili na fu Baťa se žádostí o propůjčení vhodného pozemku. Firma ochotně pronajala za 10 Kč ročního poplatku pozemek nynějšího hřiště. Ovšem, dostali jsme jen louku, nezpůsobilou na hřiště. Hřiště se však obětavostí členstva pomalu upravovalo. Šatna byla nedostatečná. Nebylo inventáře ani peněz. Kopačky si hráči sami koupili, dressy se vzaly na dluh. ... Klub byl v neutěšených poměrech, až teprve v roce 1922 přibylí noví nadšení sportovci ... Laskavostí firmy obdrželi jsme boudu, dříve sloužící za stavební kancelář, za šatnu.*“¹⁵

Z hlediska činnosti klubu byl zlomovým rok 1924, kdy došlo k jeho přejmenování na Sportovní klub Baťa. V té době byl již potřetí zvolen předsedou J. A. Baťa. Za přispění protektora spolku T. Bati byl vybudován stadion s hřišti pro fotbal, házenou, tenis a atletickou dráhou, postavena byla tribuna s klubovnou a šatnami a zakoupen inventář.¹⁶ Díky tomu se mohl uskutečnit nábor do nových odborů lehké a těžké atletiky, házené a tenisu. Zájem o nové možnosti využití volného času měly podpořit všesportovní slavnosti konané v červnu 1924.¹⁷

Do konce dvacátých let 20. století se náplň spolku obohatila o činnost nových odborů – dramatického, zábavního, šachového, hokejového, volejbalového a lyžař-

ského. Velmi oblíbené byly sportovní slavnosti a originální karnevaly pořádané S. K. Baťa. Např. karnevalu, který se konal v roce 1928, se zúčastnilo před 3 000 osob.¹⁸

Členská základna sportovního klubu se rozšiřovala (roku 1934 registrováno přes 3000 členů)¹⁹ a tvořili ji především zaměstnanci firmy Baťa, kteří byli ke sportu vedeni už jako mladí muži a ženy Baťovy školy práce. V roce 1928 vzniklo při internátech Sportovní sdružení mladých mužů, které pořádalo různé soutěže a zápasy.²⁰ Jistě ne náhodou byl ředitel Baťovy školy práce Jaromír Hradil v letech 1935 – 1940 volen předsedou S. K. Baťa.²¹

V roce 1934, jubilejním desátém roce činnosti sportovního klubu, byl za finančního přispění firmy Baťa zprovozněn nový stadion, tenisové dvorce, stadion pro lední hokej s osvětlením, volejbalové hřiště a koupaliště se dvěma tenisovými dvorci na Janušticích.²² Činnost klubu byla rozšířena o myslivecký kroužek a Ligu motoristů. Materiální podpora spolku se projevila v jeho sportovních úspěších, které se staly reklamou firmy Baťa i města Zlín. Např. fotbalové mužstvo získalo dvakrát titul mistra země Moravskoslezské i Hanácké župy fotbalové a na svém trávníku se utkávalo se zahraničními i nejlepšími ligovými kluby. Také mezi boxery byla řada vynikajících borců, kteří získali titul mistrů republiky a byli zařazováni do reprezentace (např. František Havelka). Házenkářky vybojovaly v roce 1927 vítězství na mistrovství Československé republiky.²³

„Zlín žil ve 30. letech sportem. S S. K. Baťa jsme jezdili všude – do Přerova, Prostějova, Hradiště. Já jsem byl s nima až v Užhorodě, když hráli fotbalisté kvalifikaci. Ze Zlína byl vypravený zvláštní vlak.“ vzpomíná jeden z fanoušků.²⁴ T. Baťa a později i J. A. Baťa (oba čestní členové klubu) podporovali sport jako zdroj síly a osvěžení a také jako prostředek k pěstování pozitivních morálně-volních vlastností svých zaměstnanců. Duch soutěživosti měl být přenesen z hřišť do dílen a učeben. Důraz byl kladen především na férovou hru a čestné jednání, jak to dokládá článek T. Bati na titulní straně Sdělení: *„Opakuji proto mé stanovisko, že poctivá hra a fair vystupování našich hochů sportovců je prvou podmínkou, kterou jim klademe na jejich vítěznou cestu sportovní.“*²⁵

Ze stejných důvodů byl firmou Baťa ve dvacátých a třicátých letech 20. století podporován další sportovně zaměřený spolek – Junák. V roce 1922 se rozhodlo několik zlínských studentů založit oddíl, který měl zpočátku pouze osm členů a jehož prvním vůdcem se stal Jan

Vrzalík.²⁶ O pár měsíců později se v baťovském časopise Sdělení objevil propagační článek s názvem Skauting.²⁷

Dne 15. září 1925 zahájila svoji činnost Základní odborná škola obuvnická firmy T. a A. Baťa ve Zlíně – Baťova škola práce (dále BŠP). T. Baťa, jehož syn byl také skautem, viděl v principech tohoto hnutí možnost přitažlivou formou realizovat výchovné cíle, a zároveň dát mladým mužům vhodnou náplň pro volné dny strávené ve Zlíně. Vůdcem Baťových skautů se stal Rudolf Svěch z Moravské Ostravy, který měl 17. prosince 1925 ve společenské místnosti internátu mladých mužů přednášku s názvem Výchova občana republiky skautingem. Po ní projevil zájem o členství 25 chlapců, tj. skoro polovina všech učňů. Specifikem bylo, že tito skauti byli ubytováni v jedné světnici, a kromě toho spolu pracovali v jedné továrně, navštěvovali jednu školu, společně se stravovali a trávili volný čas. V létě 1926 převzal vedení oddílu Ladislav Hába, který 19. srpna zorganizoval schůzku skautů s prokuristou Baťových závodů Dominikem Čiperou. Dne 28. října se na internátě konala u příležitosti oslav vzniku republiky skautská besídka, které se zúčastnili i učitelé, vychovatelé a 150 mladých mužů. Po jejím skončení projevíli zájem o skauting další učni.²⁸ Činnost oddílu se zdárně rozvíjela, jak dokumentuje fotografie ve Sdělení s titulkem *Ze života skautů Baťa*²⁹ a poděkování správě závodu za darování táborového stanu pro 30 osob.³⁰ V roce 1929 bylo už ve Zlíně téměř 200 junáků, z nichž většinu tvořili Baťovi mladí muži.³¹

Zlínský skauting se rozvíjel především ve třicátých letech 20. století. Např. v roce 1933 přijelo do Zlína asi

Předvádění kluzáku Masarykovy letecké ligy na stadionu S. K. Baťa ve Zlíně, třicátá léta 20. století (fotoarchiv MJVM Zlín).

1000 vřát a skautů na sjezd junáků východní Moravy a Slezska, jehož hlavní dění se odehrávalo na stadionu S. K. Baťa. Součástí setkání byl i slavnostní průvod k radnici, kde skauti uctili památku zesnulého T. Bati, a účast v baťovských prvomájových oslavách.³² V září téhož roku se ve Zlíně uskutečnily skautské sportovní slavnosti na kterých mladí muži BŠP ve svých projevech vyjádřili myšlenku, že Junák a BŠP mají stejný cíl, a to „poskytnout mladému muži příležitost, aby získal mužný charakter, pevné svaly a jasný, bystrý rozum. Typ člověka, odhodlaného ke službě druhým, nebojícího se odpovědnosti ani obětí“. Slavnostního večera se zúčastnilo 1 500 osob v čele s J. A. Baťou.³³

Zásluhy firmy Baťa o rozvoj skautingu byly oceněny tím, že J. A. Baťa byl 20. května 1934 zvolen 1. zemským starostou Svazu skautů v zemi Moravskoslezské.³⁴

V létě téhož roku dal J. A. Baťa k dispozici skautům – plachtařům z Moravy a Slezska letiště na Baťově³⁵ a v roce 1936 se ve Zlíně pod jeho protektorátem konal Zemský sjezd Svazu junáků – skautů a skautek.³⁶ O rok později firma Baťa zajistila výstavbu Svojsíkova Hradiska (tři sruby nad Památníkem T. Bati), kde se pod záštitou města a Marie T. Baťové uskutečnila mezinárodní dívčí skautská lesní škola, poprvé konaná v Československu.³⁷

Během studia v BŠP, soužití na internátech a společně tráveného volného času se mezi uční vytvářely přátelské vztahy, které často přetrvávaly i po ukončení studia. Proto došlo v roce 1933 k založení Klubu absolventů Baťovy školy práce (dále Klub ABS), jehož hlavním cílem bylo podporovat spolupráci mezi bývalými

spoluzáky BŠP. Postupně vznikaly pobočky klubu také v místech, kde byly vybudovány nové závody Baťa, a to v ČSR i v zahraničí. Zlínská centrála měla svou klubovnu ve Společenském domě a jejím předsedou byl v letech 1933 – 1938 volen T. Baťa jun., který na valné hromadě v roce 1937 ve svém projevu zdůraznil: „Klub jest přístupný pouze pořádným, pracovním a ctížádostivým lidem, ale nevadí, zda sedí za stolem vedoucím nebo zda pracují v dílně. Všichni jsou mezi námi stejně vítáni.“³⁸ Hlavní činnost klubu spočívala v pořádání odborných přednášek, sportovních akcí, výletů, zábav a slavností. Podle zájmu členů se vytvořily nejdřív odbory pro obchodní styk, osvětovou, mezinárodní, technickou a občanskou spolupráci a odbor národohospodářský. V roce 1938 přibýly další, spíše zájmové odbory: jezdecký, letecký, hudební, šachový, stavební, literární, divadelní, čínský a přátel přírody. Klub organizoval pro své členy přednášky vedoucích pracovníků firmy Baťa i absolventů BŠP. O své činnosti informoval na stránkách vlastního časopisu Zpravodaj klubu ABS. Čestnými členy spolku byli zvoleni Jan Antonín Baťa, Jaromír Hradil, Dominik Čipera a Josef Hlavnička.³⁹

T. Baťa se jako rodič školou povinného dítěte ve své funkci zlínského starosty velmi zajímal o fungování školských zařízení všech stupňů. V roce 1925 byl dokonce zvolen předsedou městské školní rady a na její první schůzi představil svou pokrokovou koncepci zdokonalení vyučování. Důraz kladl především na spolupráci učitelů s rodiči žáků.⁴⁰ Baťa usiloval o to, aby se pedagogové mohli plně soustředit na zabezpečení kvalitní výuky

Cyklisté S. K. Baťa, třicátá léta 20. století (fotoarchiv MJVM Zlín).

Sletová skladba Marathon předváděná zlínskými sokoly na hřišti u sokolovny, 1930 (fotoarchiv MJVM Zlín).

při vědomí svého finančního zajištění, které by je nenuťilo hledat si vedlejší zdroj příjmů. U řady učitelů narazily tyto novinky na nepochopení a obavy, ale i přes to byl o tři měsíce později založen po vzoru západní Evropy a USA Spolek rodičů, první v ČSR. Jeho hlavním úkolem bylo zdokonalit spolupráci učitelů s rodiči a do čela byl zvolen T. Baťa.⁴¹ Kromě pravidelných třídních schůzek rodičů s učiteli se toto sdružení snažilo prosadit tzv. rodičovské besídky (návštěva učitele v rodině), vyučování v přírodě, trávení přestávek venku, individuální přístup k žákům s ohledem na jejich schopnosti a odměňování vzorných učitelů. Spolek rodičů se spolupodílel na mnoha pokrokových projektech – zřízení pokusné měšťanské školy, pomocné třídy pro zaostávající žáky, poradny pro volbu povolání na Masarykových školách, zdravotních tříd v Palackého škole, jinojazyčné školy a hudební školy. Vyvrcholením jeho činnosti bylo založení Spolkového československého reálného gymnázia ve Zlíně v roce 1936.⁴² Zestátněním této školy v roce 1947 byla zároveň ukončena činnost Spolku rodičů, který nepochybně sehrál především ve dvacátých a třicátých letech 20. století pozitivní úlohu v rozvoji zlínského školství.

Široký rozhled a předvídatost T. Bati potvrzuje také to, že již v roce 1924 zakoupil pro obchodní účely své firmy první letadlo – dvojplošník Albatros, k němuž brzy přibýly další stroje téhož typu z majetku likvidované rakousko – uherské armády.⁴³ Tímto počinem odstartoval nebývalý zájem o letectví, později vydatně podporovaný místní zlínskou skupinou Masarykovy letecké ligy (dále MLL). Spolek byl sice úředně povolen v roce 1926,⁴⁴ ale jeho faktická činnost byla zahájena až o sedm let později.⁴⁵ V té době firma vlastnila větší množství dopravních letadel, a proto v roce 1930 postavila v nedalekém městě Baťov moderní letiště s hangáry, letištní budovou a leteckou dílnou. S rozšiřováním sítě baťovských prodejen po celé republice stoupal také zájem zaměstnanců o tento rychlý způsob přepravy. Rozmach zlínské civilní letecké dopravy budil oprávněnou pozornost, což jistě dokazuje návštěva anglického ministra pro civilní letectví Seftona Branckera u T. Bati v roce 1930 i zájem evropských médií o Baťovu obchodní cestu do severní Afriky a Indie o rok později.⁴⁶ Rozvoj zlínského letectví nezpomalila ani tragická havárie T. Bati v červenci 1932, naopak nový šéf firmy J. A. Baťa byl ještě horlivějším propagátorem vzdušné dopravy: „*Naše práce vyžaduje, abychom bojovali o místa prvních, abychom byli nejrych-*

lejší. Nebojme se rychlosti – v rychlosti je bezpečnost. Letu zdar!“⁴⁷ Dalším důkazem jeho zánícení bylo vytvoření půlmilionového fondu v roce 1934, z něž jednotlivé odbočky MLL čerpaly peníze na zřizování sportovních letišť a jejich vybavování. Dne 24. září 1933 byl z jeho iniciativy a za přispění MLL na letišti v Baťově zorganizován velkolepý letecký den s bohatým programem. O významu akce svědčí i to, že pro obecnost bylo nachystáno 10 000 míst k sezení.⁴⁸ Tímto počinem začal spolek plnit své cíle, kterými byly především masová propagace letectví a spolupráce na rozvoji leteckého průmyslu a letecké obrany republiky.⁴⁹ V tomtéž roce J. A. Baťa zaplatil vybavení dílny MLL, kde se začaly vyrábět první kluzáky, objednal pět leteckých motorů jako základ pro budoucí

Olympijský vítěz zlínský sokol Ladislav Vácha při cvičení před Tyřšovým domem, 1929 (fotoarchiv MJVM Zlín).

výrobu letadel motorových a daroval spolku školní letadlo.⁵⁰ V roce 1934 se dílna MLL pochlubila svým prvním větroněm. Úspěch byl značný a obrovská poptávka ostatních poboček MLL po zlínských kluzácích a větroních způsobila nejprve zavedení jejich sériové výroby, a poté i založení Zlínské letecké akciové společnosti. V roce 1935 byl vyroben první motorový letoun Zlín XI a brzy po něm jedno z nejúspěšnějších československých sportovních letadel, vyhledávané i v zahraničí, Zlín XII. Produkce rostla, a proto byla vybudována továrna nedaleko letiště v Baťově.⁵¹

Bouřlivý rozvoj letectví a složitá mezinárodní situace vyvolaly potřebu zajistit dostatečné množství pilotů. V roce 1935 MLL po celé republice propagovala akci *Tisíc pilotů pro republiku*. Zájem o letadla se pěstoval již mezi žáky na školách, kde byly zakládány modelářské kroužky, a také pořádány výstavy a soutěže. Pilotní kurzy tvořili ze 70 % členové Klubu ABŠ, kterým polovinu kurzovního hradila firma Baťa.⁵² Díky tomu se zlínská MLL, která v letech 1932 – 1937 vycvičila 268 plachtařů a 115 pilotů (včetně několika pilotek), stala nejúspěšnější pobočkou v Československu.⁵³

V souvislosti s ohrožením republiky vrcholil ve druhé polovině třicátých let 20. století význam MLL, která organizovala sbírky na nákup vojenských letadel a pořádala cvičení v rámci Civilní protiletecké ochrany. Úroveň československých strojů a pilotů byla vždy kladně hodnocena na tuzemských i mezinárodních soutěžích.⁵⁴ Činnost MLL i velkolepý rozvoj letectví byly zastaveny okupací ČSR v roce 1939. Řadě zlínských pilotů se podařilo včas

opustit republiku a využít své znalosti a schopnosti v boji proti fašismu, např. v bitvě o Anglii.

Ve výčtu spolků, které byly podporovány firmou Baťa, nelze samozřejmě opomenout ty, které pečovaly o zdraví a sociální potřeby Zlíňanů. T. Baťa si uvědomoval, že pouze zdraví, střizliví, tělesně zdatní a odpočínutí zaměstnanci mohou podávat dobré pracovní výkony. Utvrdil se v tom také v roce 1919 při své cestě do Ameriky, kde se chystalo zavedení prohibice a probíhala propagace preventivních zdravotních prohlídek. Po návratu se ještě energičtěji než dříve pustil do boje proti požívání alkoholických nápojů ve své továrně.

Poté, co byl T. Baťa v roce 1923 zvolen starostou Zlína, rozšířil svůj abstinentský boj i na město. Omezení konzumace alkoholu se pokoušel zajistit např. redukcí počtu hostinců nepovolováním nových koncesí, anebo přeměnou fungujících hospod v abstinentské. První vlašťovkou byla Baťova Beseda, v roce 1926 přejmenovaná na Abstinentskou restauraci, která se stala sídlem spolku Abstinentský klub zaměstnanců firmy Baťa. Ten vznikl v roce 1925 jako jeden z odborů Československého abstinentského svazu, jehož cílem bylo dovést československý národ k ostřízlivění, a tím i k jeho vnitřní svobodě. Tolerováno bylo pouze krátkodobé pití alkoholu v době nemoci na výslovný předpis lékaře, anebo požívání vína při náboženských obřadech.⁵⁵ Členy zlínské odbočky se příkladně stali někteří zaměstnanci firmy Baťa, kteří o své činnosti veřejnost pravidelně informovali na stránkách časopisu Sdělení. Své názory šířili buď letáky, anebo na besedách, které měly na posluchače zapůsobit jak rozumově, tak emotivně. Abstinentský klub měl původně 122 členů,⁵⁶ kterých však postupně ubývalo, až v roce 1928 spolek zanikl.

V roce 1928 bylo Zemskou správou politickou na Moravě povoleno specifické a výborně fungující sdružení – Baťův podpůrný fond, jehož myšlenky jsou aktuální a využitelné dodnes. Cílem fondu bylo sociální a zdravotní zabezpečení zaměstnanců firmy Baťa.⁵⁷ V podstatě šlo o účelné využití části zisku firmy ke zlepšení životní úrovně jejích zaměstnanců místo toho, aby byla odvedena do státního rozpočtu formou daní. Spolek byl veden jako samostatná právnická osoba, jehož hlavním zdrojem příjmů byly finanční dary od firmy Baťa a který svou činností těsně navazoval na její sociální oddělení. Další peníze získával např. výnosy ze zemědělského a lesního hospodářství této firmy anebo z provozu ba-

Veřejné cvičení žen na hřišti u sokolovny ve Zlíně, 1928
(fotoarchiv MJVM Zlín).

řovského Velkého kina. Nermalou částku tvořilo také nájemné z firemních domků a internátů, disciplinární pokuty Baťových zaměstnanců a členské příspěvky členů fondu.⁵⁸ Díky těsné spolupráci Baťova podpůrného fondu s jinými sociálně-zdravotními sdruženími jako Baťovou nemocnicí, Československým červeným křížem, Okresní péčí o mládež, Masarykovou Ligou proti tuberkulóze a Školním zubním ústavem mohla být ve Zlíně již od konce dvacátých let 20. století účinně a plánovitě prováděna preventivní zdravotní péče. O úzkém propojení těchto spolků s firmou Baťa svědčí také účast čelných představitelů firmy v jejich předsednictvech. T. Baťa vytvořil pokrokovou koncepci zdravotní péče na základě svých poznatků z cest po USA, kde již od roku 1913 zdárně fungoval soukromý ústav Life Extension Institute zajišťující preventivní prohlídky pro americké životní pojišťovny.⁵⁹ Na základě této strategie bylo v předválečném Zlíně dosaženo mnoha viditelných úspěchů, jako např. minimální úmrtnosti dětí na záškrt díky zavedení plošného očkování, snížení počtu onemocnění štítné žlázy a tuberkulózy, zlepšení zdravotního stavu chrupu obyvatel anebo likvidace epidemií tyfu a cholery. V roce 1934 byla ve Zlíně

dokonce zaznamenána nejnižší úmrtnost v ČSR. Zájem lékařů o tuto příkladnou zdravotní péči dokládá pořádání celostátních odborných kongresů ve třicátých letech 20. století ve Zlíně.⁶⁰

Zkoumání a dokumentace spolkového života ve Zlíně je součástí dlouhodobého projektu Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně nazvaného Výzkum životního stylu ve Zlíně v období konce 19. a první poloviny 20. století. Jeho cílem je zpracování komplexního obrazu společenského a kulturního vývoje tehdejšího Zlína se zvláštním zřetelem k vlivu průmyslové exploze, kterou vyvolal vznik a následná činnost světově proslulého obuvnického koncernu Baťa a.s. Zlín.

V této stati přinášíme jen část výsledků našich výzkumů věnovaných zlínským spolkům. Jejich výběr je veden snahou ukázat specifický způsob transformace tradičního maloměstského spolkového života cílevědomě ovlivňovaného Tomášem a Janem A. Baťovými, kteří uskutečňováním svých průkopnických sociálně – ekonomických ideálů přivedli k obdivuhodnému ekonomickému rozkvětu nejen město Zlín, ale svým dílem i hospodářství celého tehdejšího Československa.

POZNÁMKY:

1. Josef Bartoš, poslední literák ve Zlíně. Zlín, 21. 4. 1941, s. 1 a 3.
2. Janák, J.: *České kulturně vzdělávací spolky na Moravě 60. až 70. let 19. století ve fondu Místodržitelství starší*. In: Vlastivědný sborník, roč. 29, sv. 32, Jižní Morava, 1993, s. 277
3. SOkA Zlín, inv. č. 1133, arch. kr. 375.
4. V roce 1894 získali sourozenci Antonín, Tomáš a Anna Baťovi oprávnění provozovat ve Zlíně obuvnickou živnost. Tomáš Baťa, který se počátkem 20. století stal jediným majitelem firmy, vybudoval perfektně fungující průmyslový koncern. V roce 1923 byl zvolen zlínským starostou, a tak mohl realizovat své plány a přeměnit Zlín v moderní průmyslové město. Zasloužil se nejen o jeho dobudování podle jednotného urbanistického plánu, ale také o rozvoj zlínského školství, kultury, sportu a zdravotnictví. Po jeho tragické smrti v roce 1932 pokračoval v rozvoji firmy nový šéf – Tomášův mladší nevlastní bratr Jan Antonín Baťa. Starostou města byl zvolen ředitel Baťových závodů Dominik Čipera. Pro srovnání: v roce 1900 žilo ve Zlíně 2 975 obyvatel, v roce 1921 to bylo 4 678, v roce 1930 pak 21 582 a v roce 1938 už 36 243 obyvatel. Srov. Pokluda, Z.: *Sedm století zlínských dějin*. Zlín: Klub novinářů 1991.
5. SOkA Zlín, inv. č. 1133, arch. kr. 375.
6. Tomáš Baťa je podepsán na dokumentu Stanovy tělocvičné jednoty Sokol ve Zlíně ze dne 11. 6. 1898, který byl součástí žádosti o povolení spolku. SOkA Zlín, inv. č. 1133, karton 757.
7. Kronika TJ Sokol Zlín, s. 69, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně (dále MJVM).

8. Kronika TJ Sokol Zlín, s. 45 a 62, MJVM.
9. Kronika TJ Sokol Zlín, s. 78, MJVM.
10. Kronika TJ Sokol Zlín, s. 88, 90, 96, 103, 115, 120, 134, 139, 152, 202, MJVM.
11. Kronika TJ Sokol Zlín, s. 124, 130, 142, MJVM.
12. Vácha se s aktivní sportovní kariérou rozloučil v roce 1930 na mistrovství světa v Lucemburku jako člen vítězného družstva. V letech 1930 – 1934 byl zvolen náčelníkem zlínského Sokola a trénoval mladé gymnasty. Po okupaci ČSR v březnu 1939 se zapojil do ilegální činnosti Obrany národa. V roce 1943 byl zadržen gestapem a na následky výslechů a věznění 28. 6. 1943 zemřel. Srov. Činčová, Y.: *Olympijský vítěz Ladislav Vácha*. Slovácko 2002, s. 310-313.
13. Baťa, J. A.: *Československá cesta*. Zlín, 29. 8. 1938, s. 2-3.
14. SOkA Zlín, inv. č. 1133, arch. kr. 756.
15. Sdělení, 1. 5. 1926, s. 13.
16. Souček, J.: *Sport ve Zlíně a okolí*. In: Uherské Hradiště – Město a okres. Uherské Hradiště: Národohospodářská propagace Československa 1934, s. 168.
17. Sdělení, 12. 4. 1924, s. 7-8.
18. Sdělení, 21. 1. 1928, s. 12.
19. Souček, J.: *Sport ve Zlíně a okolí*. In: Uherské Hradiště, c.d., s. 170.
20. Baťova škola práce, příloha 23. čísla Zpravodaje ABŠ, září 1995, s. 15-16.
21. SOkA Zlín, inv. č. 1133, arch. krab. 756.

22. SK Baťa v roce 1934. Sdělení, 31. 12. 1934, s. 7.
23. Souček, J., c. d., s. 170.
24. Výpověď Rudolfa Omelky (*1914) ze dne 2. 12. 1999, MJVM.
25. Baťa, T.: *Sportovcům*. Sdělení, 12. 9. 1925, s. 1
26. Schneider, J. – Hubáček, J. – Lamper, J.: *75 let skautingu na Zlínsku*. Zlín: Klub OS Zlín 1997, s. 16.
27. Skauting. Sdělení, 27. 1. 1923. s. 7.
28. Hába, L.: *Baťovi skauti ve Zlíně*. Skaut – Junák, 25. 12. 1927, s. 58; Tichý Mokasin: *Baťovi skauti ve Zlíně*. Skaut – Junák, 25. 3. 1928, s. 103.
29. *Fotografie Ze života skautů Baťa*. Sdělení, 23. 10. 1926, s. 4.
30. Sdělení, 4. 9. 1926, s. 2.
31. *Naši skauti*. Sdělení, 25. 5. 1929, s. 11
32. *Sjezd skautů ve Zlíně*. Zlín, 26. 4. 1933, s. 6; *Skautské slavnosti ve Zlíně*. Zlín, 2. 5. 1933, s. 4.
33. Brunclík, J.: *Oheň přátelství*. Zlín, 11. 9. 1933, s. 2.
34. J. Baťa starostou skautů v zemi Moravskoslezské. Zlín, 11. 6. 1934, s. 5.
35. *Zlínské letiště k dispozici pro zkoušky skautů – plachtařů*. Zlín, 27. 7. 1934, s. 10.
36. *Zlín skautům 1936*. Zlín 1936, s. 14-15.
37. *Zahájení mezinárodní dívčí skautské lesní školy ve Zlíně*. Zlín, 23. 7. 1937, s. 1; *Mezinárodní dívčí skautská škola ve Zlíně*. Zlín, 28. 7. 1937, s. 4.
38. *Valná hromada Klubu ABS ve Zlíně*. Zlín, 6. 8. 1937, s. 4.
39. Baťova škola práce, příloha 23. čísla Zpravodaje ABS, září 1995, s. 18-19.
40. *Boj o novou školu*. Příloha Sdělení k č. 27, 4. 7. 1925.
41. *Spolek rodičů*. Příloha Sdělení k číslu 42, 17. 10. 1925
42. Wicherek, J.: *Školy a vzdělávací činnost na Zlínsku ve dvacátých a třicátých letech*. In: Acta Musealia 1992, č. 4, část IV, s. 1-3.
43. Vaňhara, J.: *Zlínské letectví*. Zlín: Nadace studijního ústavu Tomáše Bati 1993, s. 5.
44. Sdělení, 18. 9. 1926, s. 8.
45. SOkA Zlín, inv. č. 376, arch. kr. 470.
46. Vaňhara, J., c.d., s. 7-13.
47. *Budoucnost patří nejrychlejším*. Zlín, 23. 6. 1933, s. 1.
48. *Přípravy k velkorysému leteckému dni ve Zlíně v neděli 24. září 1933*. Zlín, 15. 9. 1933, s. 8.
49. Stanovy Místní skupiny MLL ve Zlíně. 1932. SOkA Zlín, inv. č. 376, karton 470.
50. Zlín, 13. 10. 1933, s. 3
51. Vaňhara, J., c.d., s. 25; Kárník, Z.: *České země v éře první republiky. Díl třetí*. Praha: Libri 2003, s. 491; *První motorové letadlo zlínských dílen MLL*. Zlín, 23. 1. 1935, s. 1.
52. *28 příštích pilotů na letišti v Baťově*. Zlín, 17. 7. 1935, s. 1.
53. Zlín, 25. 2. 1938, s. 1
54. Kárník, Z., c.d., s. 490-491.
55. Stanovy československého abstinentního svazu. SOkA Zlín, inv. č. 375, arch. kr. 467.
56. *Z činnosti abstinentního klubu zaměstnanců fy. Baťa*. Sdělení 21. 11. 1925, s. 6.
57. SOkA Zlín, inv. č. 1133, arch. kr. 750.
58. Wicherek, J.: *Zdravotnictví na Zlínsku ve dvacátých a třicátých letech*. In: Acta Musealia 1992, č. 3, s. 18-22; Gröschlová, O.: *Baťův podpůrný fond*. In: Baťova nemocnice 1927 – 2002. Zlín: Baťova krajská nemocnice 2003, s. 99-100.
59. Gröschlová, O.: *Systém péče o zdraví ve firmě Baťa a.s. Zlín do roku 1945 s důrazem na závodní zdravotní péči*. In: Baťova nemocnice 1927 – 2002, c.d., s. 101-103.
60. Bakala, J.: *Baťova nemocnice v tisku 1927 – 1942*. In: Baťova nemocnice 1927 – 2002, c.d., s. 29-55.

Summary

The study deals with the club life in the town of Zlín thoroughly, especially with its greatest development in the 1920s and 1930s within the context of the development of the local Bata Company. Tomáš Baťa, its founder, and later his brother Jan Antonín Baťa granted the foundation and activity of a lot of clubs, especially those with sports orientation. Their assistance to the associations that ensured the health care of the town's inhabitants was no less important. Unique was the Baťa Supporting Found that financed the hospital operation as well as the social and cultural needs of the employees. The Bata Company covered not only the social and economical but also the cultural and civil development of the town of Zlín.

ROLE ŘEMENÁŘSKÉ SEKCE Z METYLOVIC V ŽIVNOSTENSKÉM SPOLEČENSTVU I V ŽIVOTĚ OBCE

Václav Michalička

Tato studie je sondou do společenské podoby a specifické role profesní sekce v rámci živnostenského společenstva úzce propojené s konkrétní venkovskou komunitou. Pobeskydská obec Metylovice byla od 17. století až do poloviny 20. století neodmyslitelně spjata s kožedělnou výrobou. Důležitým mezníkem v hospodářské i sociální podobě Metylovic byla druhá polovina 19. století, kdy zavedením masového vyrábění kvalitních bičů s odbytišti po celé Evropě se ves, do té doby převážně zemědělská, pozvolně přeměnila v řemeslně-zemědělskou. Kožedělné zpracování v čele se specifickou technologií zhotovování bičů se stalo v obci dominantní a výrazně převážilo veškerou ostatní rukodělnou výrobu. V Metylovicích tak začalo tzv. bičařství působit jako rozhodující řemeslná (živnostenská) i domácká (zdroj obživy pro širokou vrstvu obyvatel) produkce, která navazovala jak na starší cechovní tradice, tak na počáteční neprofesní zpracování kůží.¹

Po roce 1870 nastal v Metylovicích velký, až nečekaný ekonomický vzestup prvních specializovaných výrobců bičů označovaných jako řemenáři. Tímto došlo v obci k vytvoření silné profesní skupiny řemenářů, která nutně potřebovala společenské vymezení v tradičním prostředí své vesnice.² Nárůst produkce bičů a dalších řemenářských výrobků (řemeny, řemínky, šněrovadla, kapice k cepům atd.) nastal v době organizačního vakua po zrušení cechů v roce 1859 a před vytvořením Společenstva živností řemeslných obcí Frýdlant, Metylovice a Ostravice roku 1885.³ Na vzniku tohoto společenstva se metylovičtí řemenáři výrazně podíleli jako relativně kompaktní složka vyžadující organizaci, která by je sdružovala, vymezila jejich společenské postavení a zajistila živnostenskou ochranu před novými divoce vznikajícími řemenářskými dílnami.

Živnostenské společenstvo ve Frýdlantě v době svého vzniku stále ještě vykazovalo některé staré cechovní prvky a projevy, což vedlo ke zvětšení prestiže metylovických řemenářů v chudém prostředí „dřevěné dědiny“. V Metylovicích se začaly sloužit mše za živnostenské společenstvo, řemenáři a jejich děti získali privilegované postavení v duchovním prostředí katolické obce při náboženských obřadech, pořádali zábavy (např. mládenecké muziky v krmášové úterý) atd. Řemenáři se začali vydě-

lovat ze zažitě struktury vesnice také například tím, že jejich jídelníček býval mnohem bohatší než u chudších vrstev, svatba u zámožnějších z nich trvala dva až tři dny a především začali přestavovat své roubené domky na výstavnější zděné objekty, z nichž některé získaly v období první republiky podobu honosných vil kontrastují-

Řemenáři z Metylovic oblečení v sokolských krojích. První třetina 20. století. Fotografováno v Praze. Archiv VMP v Rožnově p. R.

cích s přetrvávající dřevěnou zástavbou.⁴ Výlučnost těch nejbohatších řemenářů vzrostla také tím, že s rozvojem podnikání a velkou poptávkou po bičích na nich začalo být značné množství obyvatel obce finančně závislých, a to buď jako tovaryši či pomocní dělníci v dílnách nebo jako domácí zpracovatelé dodaných polotovarů.

Také v rámci živnostenského společenstva ve Frýdlantě si řemenáři svým aktivním přístupem zachovávali velký vliv (po celou dobu působení ve frýdlantském společenstvu byl místopředsedou řemenář z Metylovic) a jejich počet i přes jistou regulaci neustále vzrůstal. To vedlo k tomu, že v roce 1909 byla založena v rámci společenstva sekce řemenářů a koželuhů se sídlem v Metylovicích. Předsedou sekce se stal nejvýznačnější řemenář z obce.⁵

Řemenářská rodina před svojí dílnou, Metylovice. 30. léta 20. století. Archiv VMP v Rožnově p. R.

Ve frýdlantském společenstvu metylovičtí řemenáři zůstali až do roku 1932, kdy přešli do nově vzniklého odborného Společenstva sedlářů a řemenářů v Místku pro politický okres Místek. Při zakládání tohoto odborného společenstva sehráli řemenáři jako početný (21 živnostníků z Metylovic) a relativně kompaktní celek s jednoznačným profesním zaměřením opět důležitou úlohu. V té době se totiž vývoz bičů neomezoval pouze na okolní evropské státy, ale export pronikl i do Asie a Ameriky. Metylovičtí řemenáři se svými kontakty a ekonomickou silou představovali pro nově vznikající společenstvo důležitý prvek zajišťující určitou stabilitu a regionální přesah. Tento fakt se prokázal i o něco později, když v roce 1942 nebyla pro centrální sídlo rozšířeného společenstva sedlářů a řemenářů (pro městský obvod Moravské Ostravy a politické okresy Místek, Frýdek, Valašské Meziříčí a Vsetín) zvolena Moravská Ostrava, ale zůstal jím Místek vzdálený jen několik málo kilometrů od Metylovic.⁶

Od založení nového společenstva měla řemenářská sekce naprostou převahu v řídicím výboru, kterou si zachovala až do svého zániku v roce 1949. Oproti ostatním členům společenstva se řemenáři snažili, a to jak ti vyrábějící ve velkém, tak drobnější živnostníci, prostřednictvím sekce vytěžit maximum a jednání celého společenstva se často překládalo právě do Metylovic. Řemenářská sekce si vedla i svou agendu.⁷

Řemenáři pořádali v Metylovicích odborné kurzy s rozdílnou tematikou: např. zpracování kůže, základy účetnictví, kalkulace. Dále se účastnili výstav svých výrobků po celém Československu, a to často společně za celou sekci. Mimo jiné přispívali poměrně velkými částkami na různé sbírky. Koncem třicátých let 20. století došlo po vleklém a emocionálně zabarveném jednání ke stanovení jednotných cen bičů, aby v konkurenčním boji nedocházelo k jejich nepřetržitému snižování. Rovněž se podařilo v rámci sekce dohodnout stejné mzdy ve všech firmách pro tovaryše, dělníky i domácí pracovníky odstupňované podle odbornosti a náročnosti. Obojí ale nebylo nikdy zcela dodržováno, čímž docházelo k vnitřním sporům.⁸

Ačkoliv navenek působila řemenářská sekce jednotným a celistvým dojmem, uvnitř ní, mezi jednotlivými živnostníky, se objevovaly urputné konkurenční boje, propletené osobními záležitostmi a doprovázené vzájemnými podrazy, udáváním a nečestným jednáním.⁹

V rámci sekce většinou šly prosadit pouze ty záležitosti, z nichž měli prospěch všichni řemenáři jako jednotlivci, zájem celku často zůstával stranou. Proto se nikdy nepodařilo založit v Metylovicích pokračovací živnostenskou školu plánovanou už od 20. let 20. století, a už vůbec nemohl projít záměr o zřízení družstva pro společný nákup surovin, reklamní akce a společnou strategii podnikání. Přesto si však řemenáři z důvodu své početnosti uvědomovali nutnost kolektivního postupu, a proto se v roce 1942 jejich velká část přihlásila do založeného Nákupního, výrobního a prodejního družstva sedlářů, řemenářů a brašnářů v Praze. Konec války přinesl zrušení přidělového systému, což umožnilo v roce 1946 v rámci sekce zřídit účet nazvaný „Kůže“ na společný nákup kůží.¹⁰

Z uvedeného je vidět, že řemenáři sdružení v odborné sekci v živnostenském společenstvu (ve Frýdlantu i v Místku) iniciativně působili, což vedlo k mnoha společným krokům a vzájemnému propojení – např. přerozdělování přidělových kůží, společné výstavy, společný postup proti různým omezením ze stran úřadů atd. Vlivem toho se konstituovali jako ekonomický a sociální celek, který výrazně ovlivňoval dění v obci.

Řemenáři byli v obci jediná profesní skupina a zároveň ekonomicky silná složka, která se pravidelně scházela ke společným poradám. Jelikož většina řemenářů se soustředila v jedné části obce „na dolním konci“, nebyl problém svolat kdykoliv zasedání celé sekce a většinou všichni přišli, aby se neprojednávalo něco bez jejich přítomnosti. Ačkoliv fenomén řemenářského podnikání zpřetrhal množství tradičních pout, některé zažitě zvyklosti zůstaly zachovány. Z důvodu silné koncentrace řemenářských dílen do úzce vymezené lokality byli všichni řemenáři víceméně sousedé a přes všechnu konkurenci a řevnivost mezi nimi nadále přetrvával princip sousedské výpomoci.¹¹

Z častých setkávání, na kterých se neprojednávalo pouze otázky týkající se přímo sekce, vyplývala i angažovanost v záležitostech obce. Řemenáři zastávali různé veřejné funkce a vzájemné prolínání záležitostí sekce a obce bylo jakousi samozřejmostí. Vždyť i životně důležité přerozdělování kůží mezi jednotlivé živnostníky bylo organizováno přes obecní úřad a starosta obce (nikdy nebyl řemenář) často sám musel svolávat mimořádné zasedání sekce a mírnit rozvášněné řemenáře.¹²

Náhly výskyt vyšší společenské vrstvy naprosto nezávislé na zemědělství a na půdě sice narušil tradiční uspořádání venkovské komunity, ale na druhé straně došlo k vytvoření nového společenského systému v Metylovicích, který zanikl až znárodněním řemenářských provozoven v roce 1949 a zrušením kožedělné výroby v obci. Řemenáři se stali prostřednictvím sekce organizovanou skupinou vládnoucí kapitálem, a to jí zaručovalo jisté pravomoci i privilegia. Díky této příznivé konstelaci jim bylo umožněno pod vlastní záštitou rozvíjet další poměrně silnou výhradně spolkovou činnost v obci. Nebylo spolku v Metylovicích, na kterém by se rozhodujícím způsobem řemenáři nepodíleli. Některé spolky je spojovaly a v rámci jiných zase dávali najevo svou stavovskou příslušnost či životní postoj.

Řemenáři stáli v Metylovicích za těmito spolky, které byli z velké části v jejich režii: Kostelní spolek (účelem spolku byla finanční podpora katolického farního chrámu v Metylovicích), Všeodborné sdružení křesťansko-sociálního dělnictva (sdružení brzy zaniklo a v jeho vedení byli řemenáři z řad těch nejmenších živnostníků), Haléřový spolek (tento spolek byl naopak iniciován nejbohatšími řemenáři na podporu škol a školní mládeže) a především organizace, které měly nejdelší životnost a byly nejmasovější – Dobrovolný hasičský sbor, Jednota Orla Československého a Tělocvičná jednota Sokol.¹³ Tato tři sdružení hrála ve spolkové činnosti

Osazenstvo velké řemenářské dílny v Metylovicích – majitel živnosti, rodina, zaměstnanci. 20. léta 20. století. Archiv VMP v Rožnově p. R.

řemenářů nejdůležitější úlohu, ale ti ke každému z nich měli rozdílný přístup. Zatímco v Dobrovolném hasičském sboru se s velkým nasazením angažovali téměř všichni řemenáři bez rozdílu, účastnictví v Sokolu a Orlu bylo výrazem stavovské příslušnosti i projevem vyznávaného životního stylu. Do Sokola vstupovali především ti nejmajetnější a lépe situovaní řemenáři, kteří svým způsobem patřili k „metylovické smetánce“ – z nichž někteří byli známi svým vlažným postojem ke katolické církvi. Naopak v Orlu se scházeli drobní řemenářští živnostníci se silně katolickým citěním. Samozřejmě že takovéto vymezení nebylo pravidlem. Vedle řemenářů do těchto organizací vstupovali lidé z Metylovic ze všech společenských vrstev, avšak řemenáři působili jako rozhodující a dominantní element.¹⁴

Snahou řemenářů bylo prostřednictvím sekce získat co největší prestiž, a to v rámci živnostenského společenstva, obce i širšího regionu. V okolních obcích byly Metylovice známé pod označením „Koňské nebe“ (vycházející z faktu, že se v minulosti v Metylovicích zabývala celá stáda koní ve velkém na vydělávání kůží), které místní řemenáři považovali za hanlivé. Proto se obraceli do historie a oživováním legend a pověstí (o cechovní minulosti, o příchodu kožedělného průmyslu do Metylovic) dokazovali starobylost a výlučnost svého řemesla. Také se snažili svými aktivitami a okázalým projevem (např. městské oblečení, povýšené chování, výstavba

reprezentativních budov, spolková činnost, kulturní aktivity atd.) změnit pohled na Metylovice, z venčí vnímané jako „zapáchající dědina“, a z „Koňského nebe“ je přetvořit na světem uznávané „Kožené město“.¹⁵ Pod tímto názvem se v roce 1941 hrálo v Metylovicích dramatické pásmo o kožedělné výrobě v obci, ve kterém účinkovali členové řemenářské sekce a příslušníci jejich rodin. Ve stejném roce tuto hru vysílal i Český rozhlas Ostrava.¹⁶ Tyto iniciativy a prolnutí kožedělné výroby (navenek reprezentované řemenářskou sekci) s každodenním životem obce skončilo v roce 1949, kdy řemenářské provozy byly znárodněny a výroba přeložena nejprve do sousedních Palkovic, posléze na Slovensko v rámci podniku Gala.

Na závěr lze konstatovat, že řemenářská sekce kožedělných živnostníků z Metylovic se výrazným způsobem podílela jako svébytný fenomén profesní organizace na společenské transformaci své obce. Ačkoliv se nejednalo o klasický zájmový spolek, díky těsnému propojení sekce na konkrétní venkovskou komunitu hrála tato organizace obdobnou roli, avšak byla mnohem více provázána s širokým spektrem záležitostí celé vesnice. Nelze však opomenout, že její hlavní poslání se orientovalo především na živnostenské záležitosti a na zajištění obživy. Ve vztahu k oběma živnostenským společenstvům, ve kterých řemenářská sekce z Metylovic působila, byla její činnost neméně významná a specifická.

Studie je dílčím výstupem grantového úkolu č. DB06PO1RNK001 s názvem „Tradice řemeslné a rukodělné výrob na Valašsku a Těšínsku – identifikace, dokumentace, prezentace“, řešeného Valašským muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

POZNÁMKY:

1. Spusta, M.: *700 let obce Metylovice*. Metylovice 1999, s.62 a 138; SOKA Frýdek – Místek: Paměti obce Metylovic I, II, III; Konečný, B.: *Návštěva v „Koňském nebi“*. Těšínsko 1972, č. 3, s.12.
2. Zápisky Jindřišky Bílkové, rkp. (kopie uložena ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm). SOKA Frýdek – Místek, fond Okresní úřad v Místku.
3. SOKA Frýdek – Místek, fond Společenstvo řemeslných živností Frýdlant nad Ostravicí.
4. Srov. Scheufler, V.: *Cechy a společenstva*. Umění a řemesla 1990, č. 3, s. 61-63; Paměti Ondřeje Lepíka, rkp. (kopie uložena ve Valašském muzeu v přírodě); Konečný, B.: *Návštěva v „Koňském nebi“*, rkp. (uloženo v Muzeu Beskyd ve Frýdku – Místku); SOKA Frýdek – Místek: Paměti obce Metylovic I; SOKA Frýdek – Místek, fond Okresní úřad v Místku.
5. SOKA Frýdek – Místek, fond Společenstvo řemeslných živností Frýdlant nad Ostravicí.
6. SOKA Frýdek – Místek, fond Společenstvo sedlářů a řemenářů Místek, fond Společenstvo sedlářů a řemenářů Frýdek – Místek.
7. SOKA Frýdek – Místek, fond Společenstvo sedlářů a řemenářů Místek, fond Společenstvo sedlářů a řemenářů Frýdek – Místek.
8. SOKA Frýdek – Místek, fond Společenstvo sedlářů a řemenářů Místek a fond Společenstvo sedlářů a řemenářů Frýdek – Místek.
9. SOKA Frýdek – Místek, fond Společenstvo sedlářů a řemenářů Místek, fond Společenstvo sedlářů a řemenářů Frýdek – Místek; Paměti Ondřeje Lepíka, c.d.; terénní výzkum v obci Metylovice z let 2005 – 2006.
10. SOKA Frýdek – Místek, fond Společenstvo sedlářů a řemenářů Místek, fond Společenstvo sedlářů a řemenářů Frýdek – Místek.

11. Paměti Ondřeje Lepíka, c.d.; terénní výzkum v obci Metylovice z let 2005 – 2006; SOKA Frýdek – Místek: Paměti obce Metylovic I - III.
12. SOKA Frýdek – Místek, fond Společenstvo sedlářů a řemenářů Místek; terénní výzkum v obci Metylovice z let 2005 – 2006
13. Terénní výzkum v obci Metylovice z let 2005 – 2006; SOKA Frýdek – Místek: Paměti obce Metylovic I, II, III; Zápisky Jindřišky Bílkové, c.d.; Spusta, M., c.d.
14. Terénní výzkum v obci Metylovice z let 2005 – 2006; SOKA Frýdek – Místek: Paměti obce Metylovic I, II, III; Zápisky Jindřišky Bílkové, c.d.; SOKA Frýdek – Místek, fond Archiv obce Metylovice 1612 – 1845.
15. Terénní výzkum v obci Metylovice z let 2005 – 2006; SOKA Frýdek – Místek: Paměti obce Metylovic I, II, III; Zápisky Jindřišky Bílkové, c.d.; SOKA Frýdek – Místek, fond Archiv obce Metylovice (1612 – 1845); Konečný, B.: *Návštěva v „Koňském nebi“*, rkp., c.d., Paměti Ondřeje Lepíka, c.d.
16. Terénní výzkum v obci Metylovice z let 2005 – 2006; Kronika Tělocvičné jednoty Sokol v Metylovicích.

Summary

In the past, the village of Metylovice was connected with leather industry inherently. In the second half of the 19th century, the hitherto mainly rural village turned into the artisan and rural one gradually. The reason was the manufacture of quality whips that were distributed into whole Europe. At the beginning of the 20th century, a strapmakers' section was formed here. It fell within the mixed guild in Frýdlant until 1932 and then within the professional Guild of Saddlers and Strapmakers in Místek. The section as an economical and social unit influenced the village events significantly. The strapmakers became an organized group with an exceptional position and they were allowed to develop other club activities. They took an essential part in the social transformation of their village.

Knihtisk má v Brně dlouhou a bohatou tradici, sahající do 15. století. Již roku 1486 zde byla vytištěna první kniha na Moravě – Agenda Olomucensis, po Plzni a Vimperku bylo Brno městem s nejstarší tiskařskou produkcí v českých zemích a po staletí bylo vedle Olomouce nejvýznamnějším tiskařským centrem na Moravě. Tiskařskou tradici si Brno udrželo i v moderní době. V padesátých letech 19. století zde působily čtyři tiskárny – Rohrerova, Winikerova, Františka Gastla a Jana Gastla. O dvacet let později tu bylo tiskáren již šest a jejich počet se i v dalších letech neustále zvyšoval. První českou tiskárnu v Brně založil roku 1862 Vilém Foustka. V ní se tiskla Moravská orlice a české časopisy a knihy. Roku 1872 byla z podnětu Františka Kameníčka založena Akciová moravská knihtiskárna, umístěná přímo v Besedním domě, středisku českého života v Brně.

V úvodu k urbánně etnologické studii o brněnských typografech podávám o historii brněnského knihtisku jen nejzákladnější informace, neboť o ní pojednává dostatek publikací starších i novějších.¹ Vlastním úkolem stati je přispět k poznání kulturního a společenského vývoje stavovského spolku od utrakvistického německo-českého období až po založení české Typografické besedy Veleslavín.

Nelze pominout, že tisk knih od začátku zaujímal mezi ostatními druhy výroby zvláštní místo a od svého vzniku byl záležitostí společensky a kulturně výjimečnou. Nebyl považován za pouhé řemeslo, nýbrž za „ctihodné umění typografické“, a tiskárny byly nazývány „chrámy černého umění“.² Jejich pracovníci – kněhtlačitelé nebo knihtiskaři – zaujímali mezi profesemi specifické postavení. Jejich práce vyžadovala dobrou znalost čtení, pravopisu, samozřejmou ukázněnost a pečlivost a snad i určitou šetlost, získanou již samým sázením textů. Je velmi pravděpodobné, že od přelomu 18. a 19. století byli dokonale dvojjazyční, ovládali češtinu i němčinu, neboť sázený text nebyl vždy napsán kaligraficky; museli dokázat porozumět v textu i nejasně napsanému slovu, a to v obou jazycích. V tomto ohledu byli typografové na pomezí profese řemeslnické a intelektuální. Jejich obzor rozšiřovalo spojení s dalšími knihtiskařskými centry, zprostředkované příchozími kolegy, návštěvami jiných tiskařských sdružení i vlastním vandrem. V první polovině 19. století se výrazně lišili od jiných dělnických a řeme-

slnických odvětví, zvláště ostře od dělníků textilních manufaktur a továren, a nad jiné námezdní síly vynikali vyšším stupněm sociální jistoty a vyšší mzdou. Zvláštní místo měli i hodnocením kulturní a společenské důležitosti své práce. To je zcela zřetelné z Pamětního spisu, publikovaného k slavnosti čtyřistaletého trvání knihtisku na Moravě, který vydala v roce 1886 Typografická beseda Veleslavín k slavnosti spojené s tímto výročím. Z ní je patrná hrdost typografů na starobylost a význam jejich řemesla, které od samého počátku knihtisku mělo ve společnosti zvláštní místo. Připomíná se zde slavná minulost knihtisku v Brně a Olomouci a zároveň dává i současné sepětí brněnského knihtisku s pražským, zdůrazněné také názvem jejich spolku, a uvádějí se nejstarší, jmenovitě inkunábulní brněnské tisky.

Sociálním postavením a vzděláním měli typografové blízko k středním vrstvám. Ve svém sociálně emancipačním úsilí se spojovali spíše s měšťanstvem než s jinými dělnickými profesemi, a to se odrazilo i v utváření jejich společenského a národního vědomí. Působil tu nepochybně i přímý kontakt se soudobou produkcí krásné literatury, historických prací, společenských úvah, s kterými se při sazbě knih a novin seznamovali jako první a které jim poskytovaly podněty k přemýšlení o vlastním osudu a aktivizovaly jejich společenské vědomí. Vývoj jejich vlasteneckého uvědomění můžeme sledovat od šedesátých let 19. století v růstu požadavků na uplatnění práv českých členů utrakvistického Ústředního spolku knihtiskařů moravských až k jejich secesi a založení vlastního českého spolku. Bylo to také vyjádřeno jejich převažujícím příklonem spíše k národně sociální orientaci než k sociální demokracii, orientované na vídeňské centrum.

Nastupující průmyslová revoluce změnila od základu obecné podmínky organizace společenského a rodinného života, společenských a rodinných vztahů. Typografové se nepochybně řadili mezi aktivisty prvních řemeslných či průmyslových odvětví, která zakládala sdružení a spolky. Formy jejich sdružování prošly – obdobně jako organizace jiných řemeslných odvětví – procesem přeměn od řemeslnického cechu s podpůrným posláním a podporovacích nemocenských pokladen až k odborové organizaci, která už na rozdíl od předchozích forem sdružování řešila i problémy sporů se zaměstnavateli, a k zájmovým a kulturním spolkům. Do konce padesátých let

19. století neměli brněnští ani jiní moravští typografové podobný spolek. Avšak záhy po pádu Bachova režimu, který otevřel možnost legálního sdružování a odstranil překážky k zakládání spolků, rozvíjeli brněnští knihtiskaři spolkovou činnost se značným úsilím.

Ještě začátkem šedesátých let převažovala tu idea stavovská, kladoucí na přední místo příslušnost k řemeslu. Patřil sem utrakvistický spolek Všeobecná pokladnice pro choré a cestující kněhlačitely, který si brněnští typografové zřídili počátkem roku 1863 a jehož účelem bylo podporovat členy „toliko k oboru knihtiskařskému náležející a v tiskárnách na Moravě zaměstnané“ v případě nemoci a nezaměstnanosti a také hmotně zabezpečovat vdovy a sirotky, pozůstalé po členech tohoto spolku.³ Tato Všeobecná pokladnice podporovala své členy v časech neschopnosti práce a v dobách jejich cesty na zkušenou a navazovala v tomto ohledu na praxi jiných předchozích forem sdružování, plnicích obdobné funkce. Avšak nadto podobně jako jiné spolky, od začátku šedesátých let především spolky měšťanské, sledoval spolek typografů i cíle kulturní, neboť byl založen i se záměrem zabezpečit svým členům „ušlechtilou zábavu a poučení“.⁴ Oba tyto cíle byly zdůrazněny na valném shromáždění všech členů, které se sešlo 31. října 1863 v místnostech Šubrtova hostince na Nových sadech.⁵ Byly tu vyjádřeny základní rysy cílů organizace spolkové činnosti, zdůrazněn princip profesní kolegiality a soudržnosti. Projevy při tomto založení vyjádřily i princip utrakvismu,⁶ tehdy ostatně charakteristický pro česko-německé vztahy obyvatel i jiných sdružení v Brně: „Zřídili (jej) mužové obou národností, tehďáž ruku v ruce svorně krácející.“⁷ Ve spolku měla platit rovnost českého a německého jazyka bez zatížení prestižními ohledy a starosta spolku tu rovněž napomínal členy, „aby ruku v ruce bez rozdílu národností kráčeli ku zvelebení umění svého“.⁸ Po projevu německého řečníka oslovil shromážděné české členy řečník český a jejich mateřskou řeč jim sdělil obsah starostova projevu, za což byl odměněn provoláním slávy a celé shromáždění zapělo s doprovodem hudby píseň *Hej, Slované*.⁹

Jen v důsledku takových vztahů přátelské shody mezi oběma národnostmi v Brně se mohlo stát, že zakládající členové spolku, hlásící se k české národnosti, nelpěli na zakotvení principu utrakvismu ve stanovách, „opomenuli tenkrátě podotknouti, by jednací řeč spolku byla v obou zemských jazycích“, a ne výhradně v němčině.¹⁰

Jak je patrné, v prvních letech po založení spolku zdůrazňovali typografové obou národností rovnoprávnost

české i německé národní příslušnosti členů. Projevovalo se to nejen při práci, ale zejména při pořádání slavností, určených i pro veřejnost. Například při prvním společenském plesu, který nový spolek typografů pořádal 23. ledna 1864 a který se velmi vydařil, byl sál ozdoben náležitými znaky typografické profese, ale také oběma trikolórami – slovanskou i německou. Výrazem „srozumění a přátelství“, v jakém obě národnosti ve spolku žily, byla i skutečnost, že jeho pěvecký sbor střídavě pěl německé a české písně.¹¹

Taková shoda však neměla příliš dlouhého trvání. Souběžně se změnou nacionálních cílů Němců v Evropě, zvláště pak v důsledku sjednocení a rozšíření území a získání kolonií, se stupňovala agresivita všenněmců. Národnostní napětí se promítalo nejen do praxe v místní správě a v životě zámožného měšťanstva, ale zasahovalo i do denního života českých a německých pracujících a ovlivnilo zvláště hluboce takové profese, jako byli pracovníci v tiskárnách. Vliv všenněmecké agitace zasáhl záhy do orientace německého vedení jejich spolku; čeští členové se stále více cítili diskriminováni, pociťovali nerovnoprávnost v rozdělování podpor, zejména proto, že žádný český člen nebyl členem řídicího grémia. To se zřejmě projevilo už v polovině roku 1864: dne 19. června pořádali typografové obou národností, sdružení ve spolku, který tehdy nesl název Všeobecný podporovací spolek pro kněhlačitely a písmolince v Brně, společný slavnostní celodenní výlet po železnici do Rosic.¹² Rozsáhlé přípravy vykonali nejen členové výboru, ale také spolkoví zpěváci, kteří aktivně přistupovali k večerním zkouškám ve svém volném čase. Po nadšené součinnosti však právě tehdy došlo k vystřízlivění: nesoulad vedl k roztržce mezi čelnými členy obou národností již před slavností v důsledku šíření vzájemných pomluv – „roztrušovaly se mír rušící pověsti a nedůvěra vzrůstala“ –, a při slavnosti samé hudebníci nezahráli ani jedinou českou národní píseň, jak to bylo obvyklé do té doby.¹³

Takový přístup vyústil v krizi uvnitř spolku, avšak řešení rozporů zůstávalo v podstatě smířlivé. Za necelý měsíc potom se sice jednotný spolek brněnských typografů rozešel, ale vzápětí byl založen nový, opět utrakvistický Ústřední spolek knihtiskařů moravských, který později měl – obdobně jako mnohé jiné tehdejší spolky řemeslníků a dělníků – vlastní pěvecký odbor, Typographen Sängerbund, sdružující i pěvce české. Ani založení nového ústředního spolku však nevyřešilo narůstající národnostní rozpory mezi brněnskými typografy.

Také v tomto sdružení zůstali podřízení čeští členové německým kolegům nejen pro svou hospodářskou slabost, ale i pro nižší národnostní uvědomělost. Celkově vzato, byly to pro ně – jak se sami vyjadřovali – „velmi krušné poměry“. ¹⁴ Měli nepoměrně obtížnější postavení než jejich němečtí druhové, již proto, že jejich zaměstnavateli byli většinou Němci a že i „německý dělník měl se býti povýšenějším nad svého českého soudruha“. ¹⁵ I po mnoha letech, například když roku 1895 bilancovali svou práci v Pamětním spise vydaném na oslavu desetiletého trvání Typografické besedy Veleslavín, vzpomínali, že ještě v šedesátých letech byl ve spolku alespoň částečně brán zřetel na české zaměstnance a při sestavování kandidátní listiny pro členství ve výboru sdružení se hledělo vždy na to, aby byl do něj navržen alespoň nějaký zastupce českých kolegů. Avšak postupem času se situace změnila a čeští kandidáti byli z kandidátních listin škrtnuti. Národnostně motivované restrikce vůči českým členům stále více prolínaly každodenní život spolku, „až došlo to konečně tak daleko, že poctivý typograf Čech nesměl se ve své mateřské řeči o valné hromadě tohoto spolku ani ozvati, nechtěl-li býti vydán v šanc veřejnému posměchu a potupení“. ¹⁶ Sdružení tak postupně ztrácelo ráz utrakvistického spolku.

Přesto tyto poměry v utrakvistickém spolku brněnských typografů přetrvávaly po celá sedmdesátá léta 19. století, která byla v Brně na straně jedné ve znamení nástupu německých nacionalů a na druhé straně opatrné defenzívy českých vlastenců. Současně však byly postupně budovány pozice k následujícímu vzrmachu českého národního hnutí v Brně i v širším moravském kontextu. Tento proces se nemohl neprojevit v dalším vývoji ústředního spolku natolik specifické profese, jakou byli knihtiskaři, blízce spjatí s národně nejuvědomělejšími vrstvami společnosti na obou stranách, především s příslušníky různých vrstev inteligence.

Rozpory mezi českými a německými typografy vyvrcholily záhy po začátku osmdesátých let 19. století, kdy byl roku 1881 svolán do Brna sjezd rakouských knihtiskařů, spojený s oslavami a s vystoupením typografických spolků, mezi nimi také Zpěváckého spolku pražských typografů, který měl při slavnosti zpívat česky. Vedení brněnského Ústředního spolku, veskrze německé, však pod všemožnými záminkami příjezdu pražských českých typografů zabránilo, a ti na brněnskou slavnost proto vyslali pouze nepočetnou deputaci. Právě tímto

postupem vedení byla zcela nepokrytě vyjádřena omezení, která překážela v uplatnění českých členů spolku v jeho činnosti, a to urychlilo kroky k radikálnímu řešení sporů. Cílem českých členů Ústředního spolku, který se od té doby začal postupně vyhraňovat po celou první polovinu osmdesátých let, se stalo zřízení střediska, kde by se mohli lépe poznávat a sblížovat a pobavit se ve své mateřštině. ¹⁷

Sílicí hlasy po vlastním, českém spolku nabyly na intenzitě roku 1885, jenž byl českými typografy, ale nejen jimi, považován za „neblaze památný pro všechny Čechy brněnské“, ¹⁸ neboť v jeho průběhu se několikrát aktivizovalo nacionalistické hnutí velkoněmecky smýšlejícího obyvatelstva Brna. Jeho vyvrcholením byla velká slavnost brněnského Schulvereinu a oslava dvaceti pětiletého výročí trvání spolku Männergesangverein.

Tato německá pěvecká slavnost celý proces završila. Došlo při ní k otevřeným útokům, k „velkým protičeským kraválům“, které vyústily i v přepadání občanů, kteří se odvážili mluvit na ulici česky. ¹⁹ Slavnosti, která nabyla jednoznačně demonstrativního charakteru, se zúčastnili i němečtí členové odboru Typographen Sängerbund a celý typografický Ústřední spolek na její konání přispěl ze svého fondu značnou částkou dvaceti zlatých. Ústřední spolek tu jednoznačně vystoupil jako spolek ryze německý, jako by v něm českých knihtiskařů vůbec nebylo. Ty také pobouřilo, že i z jejich peněz byly takto podpořeny „německé štvance“, za kterých „každý Čech na veřejné ulici a za bílého dne byl napadán a kdy nenalezlo se spravedlivé ruky, která by zpupné výstředníky ztrestala“. ²⁰ Právě tyto aspekty nacionalistické slavnosti a zároveň vědomí nespravedlnosti a podvodu, spáchaného na českých typografech, přiměly tyto národně uvědomělé pracovníky přikročit k radikálnímu řešení celé záležitosti, k založení samostatného sdružení.

Bezprostředním popudem ke zřízení ryze českého zpěváckého spolku brněnských typografů byla poznámka Františka Slováka, ředitele Moravské akciové knihtiskárny, konstatující, že si čeští typografové měli založit své vlastní pěvecké sdružení již dávno, a to vzhledem ke skutečnosti, že mnozí z nich pravidelně účinkují v německém Typographen Sängerbund. ²¹ Jádrem zakladatelů Typografické besedy Veleslavín proto byli právě pracovníci Moravské akciové knihtiskárny, ale vedle nich také čeští zaměstnanci různých německých tiskáren, u kterých bylo třeba velké odvahy

k takovému jednoznačnému vystoupení. Sociální postavení českých sazečů v německých tiskárnách bylo tehdy v mnoha případech přímo svízelné, neboť byli vystaveni tlaku ze strany svých zaměstnavatelů. Avšak v polovině osmdesátých let 19. století nabyli čeští typografové též značného sebevědomí, které se projevovalo i nepříliš velkými obavami ze ztráty pracovního místa. Zdá se, že si byli vědomi skutečnosti, že „bez Čechů by německé tiskárny neobstály“, a tudíž je nedokázala zadržet v jejich národnostně emancipačním úsilí ani nelibost jejich šéfů.²² Tito aktivisté vydali oběžník, jímž vyzývali všechny české typografy k založení zpěváckého spolku knihtiskařů.²³ Na den 18. července 1885 pak svolali první schůzi do hostince Čeňka Ambrože v Rudolfské, dnešní České ulici,²⁴ k poradě o založení zpěváckého spolku českých typografů v Brně, na níž se měli definitivně rozhodnout, zda podobný spolek mají zřídit.²⁵

Na ustavující schůzi se sešlo přes třicet českých typografů, kteří návrh založit nový spolek s nadšením přijali jako jediné východisko ze současné krize možností svého sdružování.²⁶ V přípravném výboru nového spolku byli zástupci téměř všech brněnských tiskáren: Jindřich Slovák a Karel Novotný z Moravské akciové knihtiskárny, Antonín Okáč, korektor z knihtiskárny rajhradských benediktinů, Josef Kalendovský a Fabián Šteiger z Burkhartovy knihtiskárny a Josef Stříž z tiskárny Kindlovy. Tento výbor, který byl zvolen, aby vypracoval spolkové stanovy, splnil své poslání a předložil jejich návrh ke schválení na další schůzi 2. srpna, svolané do zahradní restaurace Besedního domu, jíž se zúčastnilo již přes čtyřicet typografů. Předložený návrh stanov byl po některých změnách přítomnými přijat a schválené stanovy, patřičně rozepsané a opatřené kolkem, byly zaslány místodržitelství. Tento kompetentní úřad založení spolku poněkud pozdržel, když stanovy vrátil k přepracování a pozměnění závadných míst, kvůli čemuž pak bylo nutno konat ještě další zvláštní schůzi.²⁷ Nakonec však byly stanovy schváleny a 5. října 1885 doručeny zpět do rukou prozatímního výboru spolku.²⁸ Tak čeští knihtiskaři dosáhli svého a „zřídili si svůj krb, v kterém by nebyli nikým v zábavě své vyrušováni“.²⁹

Členem Typografické besedy Veleslavin se obecně mohl stát pouze typograf organizovaný v Ústředním spolku knihtiskařů a písmolijců Moravy, bezúhonné pověsti, a zaručit se za něj museli dva řádní členové spolku. Vlastní členstvo se dělilo do několika kategorií. Kritériem

nebyla jen výše zápisného a pravidelného týdenního příspěvku, ale také podíl na celkové činnosti spolku. Členem přispívajícím mohl být každý, kdo zaplatil patřičný obnos, za člena činného byl považován jen ten, kdo nadto uměl zpívat a znal dobře dobové vlastenecké písně a současně se zavázal účinkovat na všech spolkových zábavách. Zakládajícím členem se pak stal ten, kdo složil částku deseti zlatých. Členy čestné jmenovala valná hromada na návrh výboru, přičemž kandidáty mohli být pouze ti, „kdož si zvláště vynikajících zásluh vydobyli aneb spolku prospěšnými byli“.³⁰ Záhy po založení měl spolek více než šedesát členů a jejich počet v následujících letech ještě značně vzrostl, až roku 1887 dosáhl téměř dvojnásobku, když zakládajících členů bylo 32, činných 32, přispívajících 52, celkem 116 řádných členů.³¹

O význačném postavení spolku v komunitě českého Brna svědčí i skutečnost, že mezi zakládajícími členy Typografické besedy Veleslavin byly vedoucí osobnosti českého kulturního a společenského života, například František Bartoš, hrabě Egbert Belcredi, František Ladislav Chleborád, Julius Grégr, stejně jako majitelé knihtiskáren a podnikatelé nepřímo spjatí s knihtiskem, například papírník Riemer, vídeňský písmolijec Poppelbaum, papírník Alois Friedmann i knihkupec v poněkud odlehlem Uherském Hradišti Leopold Kráčelík.³²

Ve svých stanovách si Typografická beseda Veleslavin vytkla pěstovat ve spolku přednášky a odborné porady, stejně jako zpěv, poskytovat členům upadnuvším ne vlastní vinou do nouze, například pro onemocnění nebo kvůli náhlému odcestování, pomoc z čistých výnosů zábav. Dále si vzala Beseda za cíl pořádat zábavy, výlety a slavnosti. Její cíle tudíž byly nejen odborné a osvětové, ale směřovaly i k zabezpečení vhodného využití volného času členů, stejně jako k jejich podpoře sociální, k upevnění jejich vědomí sounáležitosti, k posílení vědomí identity.

Beseda Veleslavin byla zpočátku součástí Ústředního spolku typografů a písmolijců Moravy, v jehož místnostech konala své schůze a do jehož invalidní a sirotčí pokladny odváděla značné částky z výtěžků svých zábavních podniků a akcí. Avšak prohlubující se rozpory s ryze německým vedením utrakvistického Ústředního spolku vyústily do odtržení. Již roku 1887 Veleslavin otevřel vlastní nově upravené spolkové místnosti v Ambrožově hostinci, skýtající nejen veškeré pohodlí, ale také opatřené novým klavírem.³³ Ani to však nebyl defi-

nitivní rozchod s německými typografy a Ústředním spolkem, což svědčí o neobyčejně silném vědomí potřeby koordinace společného postupu v sociálně emancipačním úsilí pracovníků v oboru typografie. Do Ústředního spolku se totiž Typografická beseda Veleslavín vrátila, když byla na valné hromadě tohoto spolku 24. února 1889 přijata jako takzvaný poboční spolek s roční subvencí 120 zlatých, což bylo považováno za velké vítězství.

Navzdory této součinnosti s německými kolegy patřila od osmdesátých let 19. století beseda Veleslavín a její sbor k nejvýznamnějším českým vlasteneckým spolkům v Brně a její činnost byla s uznáním oceňována českým obyvatelstvem města. Její hodnocení zakládala obecná obliba společného a společenského zpěvu v širokých vrstvách: samy počátky spolku charakterizovalo nadšení a zaujetí všech jeho členů, v první řadě těch, kteří tvořili pěvecký sbor. Ostatně až do současnosti má zde společný zpěv důležité místo jako způsob společenské zábavy. Členové Veleslavína měli na paměti zásadu, vyjádřenou vzletně: „Čím je duši zdravé tělo a čím je tělu svěží vzduch, tím je besedě zpěv“, a neméně byli pamětlivi hesla „Zpěv jednotí, jednota sílí!“³⁴ Společný zpěv posiloval skupinovou integraci, upevňoval ztotožnění se s ideály spolku. Pokud jde o Veleslavín, již čtyři týdny po svém založení mohl brněnské veřejnosti s hrdostí ohlásit, že dne 13. prosince 1885 pořádá svou první zábavu se zpěvním programem v místnostech Vaňurova hostince na Stromořadní ulici.³⁵ Tato zábava se zdařila nade vše očekávání, neboť byla navštívena tak hojně, že místnosti, jinak dosti prostorné, ani nestačily. Na program byly písně *Na Moravu* od Javůrka a Vogtova *Stará píseň o opilých*, které zapěl celý sbor, a dále Slavíkův sbor *Ó, vlasti má*, Pivodova *Rozmarinka* a Beethovenův sbor *Modlitba pod hvězdami*, které zazpívalo okteto spolkového sboru.³⁶

Od svého vzniku v polovině osmdesátých let patřil zpěvácký spolek Veleslavín k předním neprofesionálním uměleckým tělesům v Brně a uváděl na svých vystoupeních nejen díla klasiků, ale stejně tak předních skladatelů své doby, například v roce 1886 Smetanův sbor *Věno*, Bendlův *Slavnostní sbor*, části z Dvořákovy opery *Šelma sedlák*. Jeho repertoár se nijak výrazně neodlišoval od repertoáru Besedy brněnské³⁷ a jako vyspělý soubor byl schopen vyplnit i obsáhlý dvoudenní program na slavnosti konané 18. a 19. září 1886 na památku „400letého konání knihtisku na Moravě“. Jeho vystoupení byla vý-

znamnou podporou národní věci, sborový zpěv působil jako manifestace národní myšlenky typografů a zvyšoval pocity hrdosti na příslušnost k věhlasnému sdružení. Společná zábava podporovala soudržnost jak při soukromém setkání, tak zvláště při vnitřní nebo veřejné příležitosti.³⁸ Tak roku 1894 oslavili velkou slavností desetiletí trvání svého spolku, na kterou neopomněli pozvat mnoho významných osobností z Brna i odjinud a spolu s nimi i celou třebechovickou kapelu. Není proto divu, že zájem o tuto slavnost byl značný.³⁹

Dobrou úroveň jejich sboru dostatečně prokazuje okolnost, že byli často zváni k vystoupení na slavnostech jiných vlasteneckých spolků a sdružení. Dostávalo se jim současně podpory ze strany spolků českého měšťanstva, když si kupříkladu mohli od nich půjčit pro své plesy a zábavy i pro koncerty určené širšímu publiku spolkové místnosti. Například i v honosném Besedním domě pořádali již v roce 1886 svůj první taneční věneček. V plesové sezóně zde pravidelně pořádali své maškarní věnečky a ve velké dvoraně Besedního domu vystoupili mnohokrát se svým koncertem a uspořádali množství společenských zábav. Pečlivě dbali o náležitou úpravu dvorany, která nezaostávala za úpravou pro měšťanský bál, a zvláště o každoročním plese byla velká dvorana „skvostně dekorována“. Návštěva bývala tak početná, že rozsáhlé místnosti sotva stačily pojmout všechny návštěvníky, následkem čehož býval čistý výtěžek velmi slušný.⁴⁰ Svým zábavám vždy vtiskovali osobitý ráz, například 18. října 1890 konali veleslavínské posvícení a 28. ledna 1888 šibřinky s rázem selského plesu, které byly velmi čteně navštíveny a jež byly vzpomínány ještě po letech zejména pro velikou pestrost různých kostýmů.⁴¹

Při pořádání velkých národních slavností se spojovali s jinými spolky brněnských Čechů, například se Sokolem brněnským nebo v roce 1888 s Řemeslnickou besedou Svatopluk k uspořádání slavnosti ve prospěch brněnského Národního divadla, konané v hostinci U zlatého beránka na Nové ulici. Spojení s jinými českými spolky utvrzoval obecně rozšířený a dodržovaný obyčej vysílat na vystoupení a slavnosti deputace, nebo se jich členové zúčastnili korporativně a také vystoupili s vlastním programem.⁴²

Výtěžky z vlastních podniků i z jiných vystoupení zpravidla věnovali na národní účely. Štédřého mecenáše nacházeli v Typografické besedě Veleslavín nejen jednotlivci, ale i množství charitativních a národně obranných

korporací. Členové Veleslavína pro ně konali i benefiční vystoupení, například v roce 1887 účinkovali na slavnosti u svatého Antoníčka, pořádané ve prospěch mateřské školky v Králově Poli a Ústřední Matice školské, ale i jinak byla činnost Veleslavína „na poli podporovacím“ obětavá a rozsáhlá. Podporovali také spřátelené spolky dělnické, například 9. června roku 1889 se zúčastnili slavnosti odhalení praporu Spolku dělníků pekařských, 14. září roku 1890 odhalení praporu Čtenářského a vzdělávacího spolku zámečníků, klempířů a příbuzných řemesel a na památné dělnické slavnosti Prvního máje roku 1890 v Pisárnkách sboristé Veleslavína zazpívali před třiceti tisíci shromážděnými.

Přední zájem se ovšem vztahoval nejen k činnosti Ústředního spolku knihtiskařů a písmolijců Moravy a k podpoře jeho členů a zvláště pak jeho invalidní pokladny, ale neméně se členové Veleslavína zaměřili na udržování českých tradic svého oboru. Poprvé v roce 1887 a pak každoročně – „na věčnou paměť“ – pořádali na oslavu patrona českého knihtisku Daniela Adama z Veleslavína veleslavínskou slavnost. K slavnosti, rozdělené na velkou zahradní zábavu v jejich „domácím“ hostinci U zlatého beránka a na věneček ve velkém sále Besedního domu, pozvali uznávanou pardubickou kapelu. Na oslavu Daniela Adama z Veleslavína vydali zvláštní spisek se stručným životopisem této osobnosti, přičemž výtěžek z jeho prodeje (velmi značnou sumu 67 zlatých a 70 krejcarů) věnovali pohořelým ve Vizovicích. Slavnost našla ohlas také v řadách vlasteneckých spolků na celé Moravě, jak ukazuje množství pozdravných telegramů. O dva roky později, v roce 1889, pozvali dokonce proslulou kolínskou Kmochovu kapelu k slavnosti, pořádané ve dnech 7. a 8. září, které se vedle čestných hostů, včetně matky a všech kmoter jejich spolkového praporu, zúčastnili také někteří poslanci zemského a říšského sněmu a značné množství obecního. Byla tu slavnostně předána kapelníku Kmochovi vyfotografovaná skupina členů Veleslavína jako uznání zásluh, kterých si získal o jejich spolek. Kmoch na oplátku besedě věnoval dvě své skladby, polku *Veleslavěnka* a pochod *Veleslavín*, které zkomponoval zvláště k této slavnosti.⁴³

Zvláštní místo v historii spolku měla slavnost rozvinutí spolkového praporu ve dnech 20. a 21. května roku 1888. Jako u jiných spolků měl prapor v životě Veleslavína významnou úlohu: v čele průvodu jej nesl praporečník, kterého zvolili na shromáždění členů, na němž se také usnesli o jeho oděvu a o počtu členů v průvodu, jehož by-

lo třeba, aby prapor směl být rozvinut. Kráčeli s ním korporativně v různých brněnských průvodech, zúčastňovali se s ním všech národních shromáždění a manifestací, mezi nimi i svěcení praporů jiných vlasteneckých spolků, a s rozvinutým praporem doprovázeli své členy i významné brněnské vlastence na poslední cestě.

Méně okázalé, avšak pro upevnění vnitřních vztahů důležité byly výlety, oblíbené hluboko do našeho století u všech spolků a sdružení v Brně, ale nejen zde. Veleslavín pořádal každý rok v letních měsících několik výletů do atraktivních míst v nejbližším okolí Brna. Kroky výletníků nejčastěji směřovaly do místních zahradních restaurací a venkovských hostinců, které jim skýtaly nejen občerstvení, ale kde mohli také uspořádat zábavu se zpěvem, hudbou, tancem i jiným programem. Oblíbili si zvláště Trnkův hostinec v Juliánově, Potácelův v Židenicích, kde uspořádali i svérázný selský ples, ale stejně tak rádi vyrazili i na výlety do vzdálenějších letovisek i tradičních poutních míst, na Vranov, na hrad Veveří i do jiných přítažlivých výletních míst v okolí Brna.

Každý rok zorganizovali také několik výletů do míst ještě vzdálenějších, kam cestovali po železnici. Například 3. června roku 1894 zajeli do Rajhradu, kde zazpívali dva sbory prelátovi místního benediktinského kláštera P. Korčiánovi a kde si prohlédli klášterní chrám a bohatou klášterní knihovnu; po prohlídce uspořádali zahradní zábavu v prostorách místního Čtenářského a pěveckého spolku Břetislav. Takové výlety se setkávaly se značnou odezvou v místech, kudy procházely, i v samotných jejich cílových místech, a často se jim dostávalo uvítání ze strany obecních zastupitelstev. K ovacím se nezřídka připojily i místní spolky a korporace. Jak ještě po mnoha letech nostalgicky vzpomínali, zvláště nezapomenutelným se jim stal výlet velkého počtu členů i příznivců jejich spolku železnici do Tišnova v roce 1893, kdy doslova „celý kraj vítal Veleslavíňáky“, a jako jinde, i zde se jim dostalo skvělého přijetí, když je kromě jiných významných činitelů přivítal oslavným projevem sám starosta města.⁴⁴

Avšak s nemenším zaujetím se členové Veleslavína přidávali také k výletům, pořádaným jinými brněnskými či předměstskými spolky, někdy nejenom vybranou delegací, ale korporativně a s rozvinutým praporem. Například v roce 1894 se zúčastnili výletu do Žabovřesk, pořádaného brněnským Sokolem, a téhož roku i výletu Krejcarového spolku ku podpoře chudých žáků v Husovicích. Součástí výletu býval předem připravený program, na němž Veleslavín participoval obvykle zpěvem několika sborů.

Vzácnější byly nákladné zájezdy do vzdálenějších míst a návštěvy spřátelených spolků a organizací, nejčastěji do Prahy nebo do Vídně,⁴⁵ méně často do venkovských měst a městeček. K tomu účelu si zřídili záhy po založení spolku zvláštní cestovní fond, který považovali za zvlášť výhodné, „blahodárné zařízení“,⁴⁶ protože zastávali názor, že takové výlety přispívají nejen k rozšiřování duševního obzoru členstva, ale také k prohloubení kolegiálních vztahů.⁴⁷ Zvláštní význam měl pro ně již jeden z prvních takových výletů, uskutečněný zvláštním divadelním vlakem o Velikonocích roku 1887 do hlavního města českého království Prahy na jubilejní slavnost pražské Typografické besedy. Zde se jim dostalo neobyčejně vřelého přijetí, a proto nebylo divu, že obdobné výlety dosáhly mezi členy velké obliby.⁴⁸ Na oplátku pak přijížděly spřátelené spolky typografů pražských, vídeňských i jiných do Brna na slavnosti kolegů sdružených ve spolku Veleslavín.

Vedle zábav, slavností, plesů, výletů a zájezdů organizoval Veleslavín také osvětové přednášky, exkurze a jazykové a odborné kurzy. Jeho spolková knihovna měla v roce 1895 na 650 svazků a hudební archiv přes 400 čísel.

Veleslavín však začleňoval do své činnosti také rodinné příslušníky svých členů. Jejich manželky a dorůstající děti se nejen účastnily spolkových zábav, slavností, výletů, ale často se i aktivně podílely na jejich organizaci. Každoročně uspořádal Veleslavín několik takzvaných domácích zábav v tradičních termínech, mezi něž patřila v prvé řadě zábava mikulášská, slavnost vánočního stromku a silvestrovská zábava. Takové „intimní“ zábavy pořádali členové spolku téměř výhradně pro sebe a své rodinné příslušníky, zpravidla v útulnějších a jim bližších lokálech lidových hostinců, například silvestrovskou zábavu roku 1890 uspořádali v místnostech hostince pana Lehkého v Zastávce. Tam také uspořádali 5. července roku 1891 zahradní slavnost a v následujícím roce nejen opětovně silvestrovskou zábavu, ale také svou již tradiční Veleslavínskou slavnost.⁴⁹

Přípravě domácích slavností, zvláště silvestrovských,⁵⁰ věnovali značnou péči a výsledný efekt zaručovala i skutečnost, že mezi členy spolku nikdy nechyběli

„povedení humoristé a jiní dovední a pracovití lidé, kteří už předem zaručovali zdar“. Tak všeobecnou pozornost a dokonce senzací vzbudil například ples s názvem Mikado, pořádaný roku 1892 a považovaný za velmi originální zvláště svou alegorickou výpravou, neboť tehdy „většina černých umělců oblékla se v háv copatých mandarínů“.⁵¹ Takovými atrakcemi připomínal Veleslavín i oblíbené šibřinky tak význačného spolku, jakým nepochybně byl Český čtenářský spolek v Brně.⁵²

Současně dovedli členové spolku spravedlivě ocenit obětavou práci ve prospěch celého sdružení a zasloužilého pracovníka také – byť skromně – obdarovat. Tak například odstupujícímú předsedovi spolku Františku Slovákovi předali 1. dubna 1893 diplom čestného předsedy za četné zásluhy, které si o spolek získal.⁵³

Od roku 1887 po mnohá léta až do první dekády 20. století pořádal výbor spolku slavnosti vánočního stromku pro děti členů a pro sirotky po nich pozůstalé, kterým pomáhal hmotně i jiným způsobem a tím ovlivňoval utváření národního povědomí nejmladší generace českého obyvatelstva v Brně, neboť při takových dobročinných podnicích byla „maličkým“ způsobena „velká radost a potěšení“.⁵⁴

Jak je patrné, Veleslavín se nevymykal působení činnosti jiných českých vlasteneckých spolků v moravské metropoli. Vynikal však mezi nimi snahou o rozšíření kulturního a prohloubení občanského uvědomění svých členů, zvýšení jejich odborné úrovně i rozšíření idejí vlastenectví, a na druhé straně v míře značně vyšší než jiné brněnské spolky snahou zasáhnout do činnosti spolků celonárodních. Právě ve druhé polovině 19. a na začátku 20. století byly české vlastenecké, odborové i zájmové spolky nebo i jiná sdružení vedle politických stran nejprřednějšími nositeli českého národního uvědomění. Byly místem, kde se nejen mluvilo česky, ale kde se také organizovaly nejrůznější akce na podporu českého lidu, jehož národní uvědomění bylo v Brně ubíjeno všemožnými postihy a zákazy. Působení spolků, k nimž na čelném místě patřila i Typografická beseda Veleslavín, tak mělo dopad na široké vrstvy městského obyvatelstva a postupně pronikalo i do četných míst venkovského zázemí Brna.

POZNÁMKY:

1. O brněnském knihtisku pojednává např. Dokoupil, V.: *Počátky brněnského knihtisku*. Brno 1974; Flodrová, M.: *Brněnští tiskaři v 17. a 18. století*. In: Brno v minulosti a dnes 9, 1970, s. 56-80; *Padesátileté jubileum Spolku knihtiskařů a písmoljiců moravských*. Brno 1913; a také sborník *500 let knihtisku v Brně. 1486 – 1986*. Brno 1986. Z hlediska národopisného o pražských typografech pojednala M. Moravcová ve studiích *Slavnosti veteránů práce. Ke genezi a významu tradice oslav 50. výročí práce typografických dělníků*. Český lid 75, 1988, s. 12-22, a *Slavnosti 50. výročí práce typografických dělníků*. In: Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku 1988, č.2, s. 13-20. Podnětné jsou i stati J. Pelikánové: *Odborová organizace typografů a dějiny*. In: Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku 1989, č. 2, s. 68-75, a dále *K některým rysům spolkového života typografů v oblasti Prahy*. In: Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku 1988, č. 4, s. 67-71. Z etnologického hlediska přistupuje k problematice rozvoje typografických spolků má studie *Koexistenz und Konflikte der tschechischen und deutschen Typographen in Brünn*. In: Ethnokulturelle Prozesse in Gross-Städten Mitteleuropas. Bratislava 1992, s. 136-141.
2. Velešlavín 1, 1863 - 64, s. 78.
3. *Pamětní spis vydaný ku slavnosti čtyřstaletého trvání knihtisku na Moravě*. Brno 1886 (dále jen Pamětní spis 1886), s. 21.
4. Velešlavín 1, 1863 - 64, s. 103.
5. Srov. tamtéž, s. 155.
6. Charakteristický rys počátečního období spolkového života v Brně představovalo společné zakládání mnohých sdružení příslušníky obou nejpočetnějších národností – Čechy i Němci, které byly často utvářeny jako utrakvistické, nebo s němčinou jako jedinou obcovací řečí. Nepochybně zde působily těsné vztahy českých vlastenců s jejich německými spoluobyteli, upevněné mnohostrannými každodenními kontakty, společně s euforickou atmosférou doby po pádu režimu, který je společně restringoval. Vedle nich však vznikaly i spolky s českým vedením a s češtinou jako jediným obcovacím jazykem.
7. Pamětní spis 1886, s. 21.
8. Velešlavín 1, 1863 - 64, s. 55.
9. Srov. tamtéž.
10. Srov. Pamětní spis 1886, s. 21.
11. „Že obě národnosti mezi zdejšími kněhtlačiteli docela ve srozumění a přátelství žijí, bylo i při tomto plesu dokázáno, kdež zpěváckým sborem naším kněhtlačitelským slovanské i německé zpěvy střídavě přednášeny byly, a zvláště prvnější hlučné pochvaly došly.“ Velešlavín 1, 1863 – 64, s. 103.
12. Srov. tamtéž, s. 214.
13. Tamtéž, s. 229.
14. *Pamětní spis vydaný na oslavu 10letého trvání typogr. besedy „Velešlavín“ v Brně*. Brno 1895 (dále jen Pamětní spis 1895), s.3.
15. Machát, A.: *Spis pamětní Typograf. besedy „Velešlavín“ v Brně*. Brno 1910, s. 6.
16. Pamětní spis 1895, s. 3-4.
17. „Čeští členové Ústředního spolku, nemajíce příležitost v mateřštině se pobaviti a poznati, pociťovali, že jim schází středisko, které by jim poskytlo zábavu nenucenou v řeči mateřské. I ozvaly se hlasy, by se takové středisko zřídilo.“ Pamětní spis 1886, s. 21.
18. Pamětní spis 1895, s. 4.
19. Machát, A., c.d., s. 8.
20. Srov. Moravské slovo 1935, č. 232, s. 5.
21. Pamětní spis 1895, s. 5.
22. Srov. Moravské slovo 1935, č. 232, s. 5
23. Srov. tamtéž.
24. Tato ulice se ovšem až později, od konce osmdesátých let 19. století, stala českým korzem a také zmíněný hostinec v povědomí jako místo setkávání českých vlastenců a národních pracovníků především za věhlasného hostinského Polenky. V prvním desetiletí 20. století zde kupříkladu měla sídlo proslulá stolní společnost Modloslužebníci, oblíbená v řadách české společnosti v Brně pro svůj zpěv národních a lidových písní. Ve druhé polovině 20. století zněl název tohoto hostince U formana, dnes U Švejka. Srov. Altman, K.: *Krčmenné Brno*. Brno 1993, s. 79-80, 144; týž: *Podíl působení hostinců na rozvoji české národní společnosti v Brně od poloviny 19. století*. Český lid 81, 1994, s. 298-301.
25. Srov. Machát, A., c.d., s. 8; Pamětní spis 1895, s. 5.
26. Srov. Pamětní spis 1895, s. 5.
27. Založení spolku rozhodně nebylo v té době pouhou formální záležitostí. Státní úřady, do jejichž kompetence patřilo schvalování spolkových stanov, často nepřály zřizování nových spolků, které podezřívaly z možných projevů neloajlnosti vůči státnímu zřízení. Snažily se jim tak předem zabránit v příliš radikálním prosazování jejich požadavků. Záminkou k nepotvrzení stanov nového spolku nejednou bylo údajné podezření z tajné či dokonce zjevné politické činnosti, kterou by zakládáný spolek vyvíjel. Když byla kupříkladu v Židenicích postavena roku 1873 nová česká škola a tamní obyvatelé seznali, že rodiče mnohých žáků nemohou svým dětem pořídit náležité školní potřeby, rozhodli se zřídit spolek, který by zaopatřoval chudým žákům potřebné pomůcky. Stanovy, jež vypracoval starosta obce a zadal ke schválení, byly úřady vráceny s odůvodněním, že by se v tomto spolku „pěstovala politika“. Přípravný výbor spolku podal proti takovému zdůvodnění místodržitelství odvolání k ministerstvu, jeho vyřízení však nikdy neobdržel. Srov. Skřípský, A.: *Čtyřicet let práce Krejcarového spolku v Židenicích*. In: IX. Květinová slavnost. Brno 1927, s. 4
28. Srov. Pamětní spis 1895, s. 6.
29. Pamětní spis 1886, s. 21.
30. Moravský zemský archiv, B 26, kart. 2473, fol. 026.
31. Srov. tamtéž, fol. 076.
32. Srov. Pamětní spis 1886, s. 23.
33. Srov. Pamětní spis 1895, s. 11.
34. Machát, A., c.d., s. 23.
35. Dnes je to třída kpt. Jaroše.
36. Srov. Pamětní spis 1895, s. 8.
37. Uspořádali velké množství rozmanitých zábavních podniků nejen pro vlastní členy, ale zvali na ně i své rodinné příslušníky, přátele i všechny ostatní obyvatele města a jeho předměstí. Například v neděli 19. března roku 1911 pořádala Typografická beseda Velešlavín josefskou zábavu v místnostech Kebrtovy velkorestaurace v Králově Poli. Na programu byly pěvecké přednesy jejich sboru, koncertní čísla přizvané úplné Šubrtovy kapely a humoristickou část zabezpečili svými výstupy a komicími čísla „černí, chvalně známí humoristé“. Této zábavě, zahájené o osmé hodině večerní, předcházely obvyklý nedělní lidový koncert, pořádaný pravidelně s cílem zpřístupnit kultivovanou zábavu i nemajetným vrstvám obyvatel, jak o tom svědčilo i zvláštní nízké vstupné. Oznámení konání této akce, otištěné ve vlasteneckém tisku, tehdy končilo výzvou: „Neděle dne

19. t. m. nechť jest dostaveníčkem všech Pepiků a Pepiček, jich přátel a známých, neb pečlivě sestavený program je jim zárukou, že se znamenitě pobaví.“ Moravská orlice 49, 1911, č. 58, s. 4.
38. Srov. Gregor, V.: *Dělnické pěvecké spolky v Brně a okolí*. In: Brno v minulosti a dnes 8, 1966, s. 132.
39. Srov. Machát, A., c.d., s. 20. Výzvy k hojnému navštívení této významné vlastenecké slavnosti, na kterou se právě za tímto účelem vybíralo zvláštní snížené vstupné, otiskoval opětovně český tisk, určený nejen obyvatelům Brna, ale širokého území Moravy. Srov. například Lidové noviny 3, 1895, č. 109, s. 3 a č. 118, s. 2.
40. Srov. Pamětní spis 1895, s. 20.
41. Srov. tamtéž, s. 12 a 19.
42. Například v roce 1894 vyslali deputaci na slavnost spolku Havlíček v Juliánově a na slavnosti spolku Radhošť ve středu Brna. Pravidelně účinkovali na zábavách a slavnostech Brněnské Matice školské.
43. Srov. Pamětní spis 1895, s. 11 a 16.
44. Srov. Machát, A., c.d., s. 20, Pamětní spis 1895, s. 23. Obdobného přijetí a uvítání se výletníkům z Veleslavína dostávalo i mnohdy jindy. Například během léta roku 1887 uspořádala Typografická beseda Veleslavín několik výletů, o kterých nepochybně právem mohli tvrdit, že se vydařily vskutku výborně. K nim se řadil i výlet do blízkého Juliánova, o kterém pak referovali i na stránkách svého odborného časopisu Veleslavín: „Krátko před 2. hod. odpolední shromáždilo se členstvo, jakož i četné širší obecnstvo v zahradní místnosti hostince pana Chládky v Zábrdovicích, odkudž rázem půl 3. hod. za zvuku výtečné kapely páně Fibingrovy nastoupen pochod. Na cestě své byl průvod zastaven již na počátku obce Židenic, kdež dostalo se Besedě naší od dam Židenických nejskvělejšího uvítání. Členstvo poděleno bylo krásnými kyticemi, překrásného věnce dostalo se také Veleslavínu. Po vřelé odpovědi páně předsedové povoláno spanilým dárkyním upřímně „Na zdar!“ Po té ubíral se průvod, sesílen místním občanstvem, ku blízkému Juliánovu, kdež Veleslavín rovněž přátelsky byl uvítán. Při svém příchodu do obce samé byl Veleslavín uvítán shromážděným před výletním místem občanstvem bouřlivým a srdečným „Sláva“ a „Nazdar“, načež dámy juliánovské, oděny jsouce v národních krojích, obdařily účastníky překrásnými kyticemi. Po té odebral se průvod do zahradních místností hostince páně Trnkova, kdež po nedlouhé době rozproudila se živá, nenucená zábava. Pěvecký sbor Veleslavína držel se téhož dne statečně. Přednesy sborů byly přesné. K obveselení myslí přítomných přispěly nemálo sólové výstupy, kteréž doznaly taktéž pochvalného uznání. Bujará mládež holdovala dlouho do noci tanci a jen s těžkým srdcem bylo nám se rozloučiti s místem tak upřímně přátelského přijetí.“ Veleslavín 15, 1887, č. 15. Avšak takové vřelé přijetí nebyvalo úplnou samozřejmostí. Nechyběly ani případy, kdy se výletníci spolku Veleslavín setkali s nevšimavostí ze strany místních národních pracovníků. Například v roce 1894 referoval místní zpravodaj Lidových novin ve Slavkově u Brna o nezdaru výletu Typografické besedy Veleslavín do tohoto městečka. Brněnské hosty tehdy velmi zklamalo, že „při jejich příchodu nebylo nikde nikoho k spatření, kdo by jich uvítal... náměstí bylo jak vymeteno, nikde nikoho, kdo by byl výletníky oslovil“. Vinu hledal zpravodaj především na straně slavkovských českých spolků, které vinil z malé aktivity, z nečinnosti: „Kde byl náš čten. spolek, kde Sokol, kde naši hasiči? ... Myslím, že záhadné jednání našich spolků ku osvětlení národního našeho ruchu nepřispěje a že žádný cizí spolek se tak brzy neodhodlá k nám vycházku podniknouti a zde něco uspořádati. Bude mu případ s Veleslavínem asi odstrašujícím.“ Lidové noviny 2, 1894, č. 176, s. 5.
45. Například roku 1897 ve dnech svatodušních svátků uspořádal spolek výlet do Vídně, aby při té příležitosti navštívil i tamní zpěvácký spolek Slavoj. Srov. Lidové noviny 5, 1897, č. 122, s. 4.
46. Pamětní spis 1895, s. 10.
47. Srov. Machát, A., c.d., s. 13-14.
48. Srov. Pamětní spis 1895, s. 10, Machát, A., c.d., s. 13.
49. Srov. Pamětní spis 1895, s. 21. V pozdějších letech pak pravidelně pořádali členové spolku Veleslavín slavnost nazvanou Fidlovačka, upomínající tradiční festivitě pražských ševců. Tato slavnost byla rovněž určena širší brněnské veřejnosti, přičemž ji navštěvovalo české národně orientované dělnictvo, živnostníci, inteligence i jiní příslušníci středních vrstev. Slavnost bývala konána každoročně na jaře, na různých místech Brna a v jeho předměstích, například roku 1911 ji uspořádali v Králově Poli. Brněnskou veřejnost na ni zvali mimo jiné i prostřednictvím oznámení, otištěných ve vlasteneckém tisku. Zmíněnou slavnost v roce 1911 kupříkladu propagovali oznámením v Lidových novinách, kde tehdy mimo jiné napsali: „Tentokrát předčí zábava tato veškeré minulé pořádané. Program bude bohatý a pestrý. Výhry jsou též skvostné a mimo jiných lze vyhrát předplatné lístky na náš a jiné listy brněnské.“ Prostředkem utváření odlehčené žertovné atmosféry na této slavnosti byl i zvláštní humoristický časopis Fidlovačka, vydávaný právě při této příležitosti. Srov. Lidové noviny 19, 1911, č. 122, s. 2.
50. Například silvestrovskou zábavu pak v denním tisku hodnotili slovy: „Program byl letos opět znamenitý a dobře provedený, zato byla však obsluha mizerná. A když pak přiblížil se nový rok, byl vesele přivítán účastníky zábavy a ve vzájemných blahopřáních vyměňovány city lásky a přátelství.“ Lidové noviny 2, 1894, č. 1, s. 3.
51. Machát, A., c.d., s. 20, 22.
52. Srov. Archiv města Brna, R 33.
53. Srov. Pamětní spis 1895, s. 22.
54. Machát, A., c.d., s. 19.

Summary

The fate of Czech typographers' grouping in Brno is a typical example of a process, during which the originally Utraquist association was divided in the second half of the 19th century. Those clubs were founded together by Czech and German members at a time when the national differences between those two groups did not come into prominence. Therefore, both languages, Czech and German, were spoken there. The consequences of gradual increase in national trends on the German side, as well as spreading of national awareness among the Czech inhabitants came to light even in the life of Brno printers. The Utraquist association division resulted in two clubs – the Czech and the German ones – with similar polarization and activities. The Veleslavín Czech Typographic Education Organization was involved among the principal national clubs in Brno, which developed rich social and entertainment activities.

Korzo jako jeden z projevů městské socialibility a veřejného společenského života¹ se dostalo do popředí zájmů našich etnologů na počátku 21. století. Na stránkách Českého lidu bylo uveřejněno několik příspěvků, jejichž autoři se soustředili jak na obecnou charakteristiku tohoto projevu mediteránní kultury,² tak na jeho konkrétní podobu ve vybraných lokalitách.³ Následující článek je veden snahou doplnit výzkumy, jež byly provedeny ve městech s počtem obyvatelstva od 7 000 do 45 000⁴ o analogický výzkum v početnější průmyslové lokalitě.⁵ Chceme jednak přitakat závěrům, k nimž naši badatelé došli, jednak poukázat na specifika, která lze zaznamenat v Plzni, městě, pro něž je od poloviny 19. století signifikantní bouřlivý rozvoj průmyslu, z hlediska národnostního pak soužití českého, německého a židovského etnika. Počínaje osmdesátými lety 19. století zde začíná výlučně českými zastupiteli městské správy dominovat český živel.

Ve snaze postihnout vývoj plzeňského korza v konkrétním časovém úseku, počínaje první polovinou 19. století a počátkem protektorátu konče, jsme pro starší období využili ukázky z denního tisku, odborná pojednání, memoárovou literaturu a ikonografické prameny, zatímco korzo v období meziválečném jsme se pokusili rekonstruovat na základě kvalitativního výzkumu. Ten probíhal formou rozhovorů s pamětníky, které byly provedeny od října do prosince roku 2004 buď v domácím prostředí informátorů, anebo v domově důchodců v Plzni–Doubravce. Za pomoci studentů antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity se podařilo kontaktovat 30 pamětníků, z toho 19 žen a 11 mužů, jejichž data narození se pohybovala v rozmezí let 1916 – 1932.⁶

Předpoklady vzniku

Podobně jako v jiných českých a moravských městech i v Plzni se předpokladem pro prostorové a časové vymezení korza stalo zboření městských hradeb, zasypání příkopů a vytvoření tzv. promenádních alejí. Ty v první polovině 19. století obklopovaly celé někdejší městské jádro. První sadové plochy vznikly zásluhou purkmistra Martina Kopeckého.⁷ Již během 19. století však prošla tato okružní plocha tak složitým vývojem, že pouhý výčet změn by přesahoval rozsah tohoto příspěvku. I když se místem pro korzování stalo (jak si později ukážeme)

jednak hlavní náměstí, jednak nové komunikace, jimiž město, onehdy sevřené městskými hradbami expandovalo do míst svých někdejších předměstí (např. bývalá Ferdinandova, dnešní Klatovská třída), lze konstatovat, že na přelomu 19. a 20. století se pojem korza ponejvíce ztotožňoval s terénem, vymezeným na počátku 20. století dvěma dominantami – na západní straně budovou českého divadla (dnešní Divadlo J. K. Tyla), na straně východní budovou městského muzea (dnešní Západočeské muzeum). Význam tohoto místa byl navíc podtržen dalšími institucemi a reprezentativními budovami – hotelem Valdek (dnes hotel Slovan) a Měšťanskou besedou, na protilehlé straně pak budovou německého gymnázia (dnes Studijní a vědecká knihovna) a policejního komisařství (dnes budova konzervatoře), k nimž se v sousedství přiřadila impozantní budova spořitelny.

Plzeňská specifika – buml, šustr, asfalt

Učíme malou odbočku do oblasti lingvistiky. Slovo korzo je převzato z italštiny. Znamená tolik co průběh, průvod, tok, ale také hlavní třídu, v přeneseném významu pak oběh nebo kurs.⁸ Druhý používaný výraz promenáda pochází z francouzštiny. Zatímco u Jungmanna o něm ještě žádnou zmínku nenajdeme, v Riegrově slovníku je definován jako „*procházka, též místo, stromořadí, kde se na procházku chodí*“, v slovníku Ottově je vysvětlen jako „*procházka, většinou pěší, ale také vozmo nebo koněm,*

Západní část Smetanových sadů s budovou Městského divadla (1910). Ze soukromé sbírky J. Šlégra.

také cesta, ulice nebo sad určený k procházce, přičemž slovo to zahrnuje nezřídka i dobu, kdy promenády jakožto procházky se užívá.¹⁰ V Masarykově slovníku je promenáda vysvětlena jako „procházka“, ale i „místo, kde se procházka koná“.¹¹

V plzeňském dobovém tisku se však setkáváme i s dalším pojmenováním. Příspěvateli Českého západu, píšícímu pod šifrou L.L.,¹² se slovo korzo zřejmě nelíbilo. V článku *Plzeňský buml* uvádí: „Původně říkalo se tomu ‘šustr’. Ale jméno znějící tak trochu botanicky se nelíbilo a nahrazeno moderním názvem ‘corso’. Ale nám zdá se označení ‘buml’ ještě příhodnějším, poněvadž toto nabylo právě důležitosti v dějinách celého Rakouska.“¹³

Zůstaňme nyní u tohoto příspěvku a podívejme se, kde všude se v této době v Plzni korzovalo. Pisatel uvádí, že „jevištěm ‘corsa’ bylo původně slavné naše náměstí se svými širokými chodníky, jen strana, kde stojí radnice, nenalézá obliby, snad kvůli starobylému lešení, které volné přecházení ohrožuje. – Z ostatních třech stran světových opanovala každou jiná část obyvatelstva, což se jeví jako neobvyklá zvláštnost. Na straně západní koná své ‘corso’ plzeňská elita obojího pohlaví, na straně jižní třída nejvíce dělnická a na východě konečně obyvatelé přesporní, kteří ovšem užívají k tomu pouze nedělního odpoledne, kdy se přicházejí na měšťáky podívat“.¹⁴

Jak však prameny dokládají, na počátku 20. století se v Plzni korzovalo i na jiném místě. Podle Marie Tauerové „jít na asfalt“ znamenalo procházku po dnešní Klatovské (onehdy Ferdinandově) třídě vzhůru zhruba do míst, kde ji protíná jihozápadní dráha. „Po obou stranách Ferdinandovy třídy byl při chodníku vyasfaltován pruh vozovky, oddělený od ní v určitých vzdálenostech stromy, rostoucími v malých podlouhlých trávničkách, lemovaných kamennou obrubou. Po těchto pásech v horkých letních dnech, příjemně stíněných korunami stromů, pěkně se chodilo. Hlavně v podvečerní době procházeli se zde mužští obyvatelé Říšského předměstí: učedníci, učitelé, profesori, inženýři. To bylo jakési panské korzo.“¹⁵

Tatáž autorka – Marie Tauerová (1896 – 1981) nám podala i přesnou topografii nedělní „procházky alejemi“. Popsala trasu, která procházela celým sadovým okruhem, z něhož se dnes zachovaly pouze sady Smetanovy, Kopeckého a Křižíkovy.¹⁶

Autor článku *Plzeňský buml* naopak uvádí, že „corso“ na tzv. asfaltě „bylo založeno od příslušníků slavného

a poctivého cechu krejčovského a ševcovského, kteří u večera s neochvějnou pravidelností konávají tam své politické diskuse. Kráčí v sevřených řadách, hlavami k sobě nakloněni a ruce konají ve vzduchu různé gymnastické produkce. – Odtud i název ‘v parlamentu’. Za krásného večera scházejí se tu pilné ministři, nadává se poslancům a obrací celý ubohý svět naruby“. Pro zánik výše uvedeného panského korza na náměstí a jeho přesunutí do někdejší Školní, později Fodermayerovy (dnešní ulice Bedřicha Smetany) nalézá pisatel jednoduché vysvětlení: „Poznalo se, že tam tolik nefouká a také osvětlení jest dokonalejší“. Příčiny vzrůstající obliby úseku mezi divadlem a muzeem vidí v poznání, že „totiž sady jsou daleko příhodnějším místem, než-li tvrdé chodníky v učeném centru našeho velkoměsta.“ K tomu dodává, že „Židé a Němci pochopili to již dávno a konají svoji procházku po druhé straně kolem německé školy a gymnasia“.¹⁷

Vše, co bylo zatím výše uvedeno, se týká korza svátečního, tedy nedělního, které se podle příspěvatele Českého západu konalo od devíti hodin do půl jedné, přičemž „od 9. do 11. se koná na náměstí, poté přeneseno do Fodermayerovy, kde končí o půl 1. hod. Je-li v sadech hudební produkce, čemuž se říká ‘placmuzik’, pokračuje se v korsu po 11. hodině přímo v sadech“. Ve všední den prý řady korzujících na plzeňském náměstí silně prořídnou. Od dvanácté hodiny sem prý přicházejí úředníci z různých bank, kteří se do půl třetí zcela vytratí. Pravý rej však podle něj nastává večer a probíhá jak po celém náměstí, tak ve Fodermayerově ulici, a to do sedmé hodiny, kdy jsou uzavřeny obchody a zhasnuto osvětlení. Pisatel článku rozděluje účastníky do dvou skupin, a sice na ty, „kteří doufají posloužití svému zdraví“, zatímco ti druzí (a zde autor podotýká, že těch je většina) „myslí na všechno jiné“. Připouští dokonce výskyt jistých nepřístojností: „Často mihne se vám před očima obrázek, jenž si čestný člověk nedá jistě za rameček, také v koketování a drzosti možno tu nabýt zkušenosti nejbohatší. ... Občan za svým povoláním jdoucí musí volit cestu postranní a jest rád, prodere-li se zdráv skrze zástupy do některé ulice.“ V závěru si neodpustí vznést otázky: Kolem původního starého města máme krásné okružní sady. Svoji polohou a romantičností jsou jako stvořeny pro zdravou a příjemnou procházku. Proč zůstávají z větší části opuštěny? Proč dává se přednost místům, která jsou pravým opakem veškeré hygieny

a pokroku? To by ovšem byl tvrdý oříšek i pro filosofa, neřku-li pro nás ubohé moralisty.“¹⁸

Z mnohokrát citovaného článku také mimo jiné vyplývá, jak velký důraz byl kladen na zdravotní efekt korzování. Nehledě na vysokou koncentraci průmyslu nebylo ovzduší ve městě kupodivu považováno za škodlivé. Tak v roce 1895 se v jednom z pamětních spisů uvádí, že „ačkoliv zdravotnictví města nehonosí se krom let nejposlednějších žádným zvláštním vynikajícím opatřením zdravotním, přece slyne Plzeň odpradávná jako město velice zdravé. ... Půda a poloha Plzně dopomáhají městu tomuto tedy nejen k rozkvětu a bohatství, nýbrž i k udržení dobrého jména jako města zdravého.“¹⁹

Plzeňský bilingvizmus

Věnujme nyní pozornost jazykové komunikaci. V rodné kronice se o ní zmiňuje Luisa Zykmondová, roz. Pernerová (1867 – 1947): „I v těch rodinách, kde se mluvilo jen česky (ovšem tou plzeňskou češtinou), dopisovali si jednotliví členové rodiny mezi sebou jen německy. Všechna obchodní korespondence vedla se po německu.“²⁰ Tento bilingvizmus se týkal i korza. Co vše se na této módní přehlídce oblékalo? Pozornost zvědavců jistě přitahovaly „štrohuty“ nebo „filchuty“, které dělala „pučerka“. Nosily se hodně „aufpučované“ pentlemi a květinami, ale nejelegantnější ozdobou byla vždycky „štrausféder“. Páni ... oblékali „gerok“ nebo různé „mantle“. Bylo-li deštivo, vzal se „régnširm“, jinak stačila do ruky „špacírka“. Parádníci si zastrkovali kytíčku do „knopflochu“, v kravatách nosili „kravátnágle“ a na ruce „sígryng“. Byli-li ženatí, nosili ovšem „érynk“. Dámy nosily přes obličej „šlajery“, na rukách „brazulety“ a v uších „oryngle“. Proti slunci se chránily, jak to bylo jeden čas v módě, velikými „fechry“ anebo „sonenširmy“.²¹

Z výše uvedeného můžeme vyvodit následující závěry: V době před první světovou válkou bylo také plzeňské korzo jednou z forem společenské seberealizace. Ačkoliv byl jeho charakter neformální, promítla se do něho sociální stratifikace, profesní různorodost i etnická příslušnost. V žádných pramenech však nenajdeme, že by se do něj promítlo dělení podle náboženského vyznání. Spojení návštěvy ranní mše s dopoledním korzováním, obvyklé např. ve městech na Slovensku, není v Plzni v žádných písemných zprávách doloženo, ba dokonce nám o tom nepodalí žádné informace ani naši respondenti.

Korzo v meziválečném období

Vznik Československé republiky a poválečné změny se dotkly i korza. V demokratickém ovzduší, kdy se korzo otevřelo doslova všem, začalo být chápáno především jako generační záležitost. Místo „na korzo“ se v Plzni začalo chodit „na špacírku“, „na procházku“, především pak „na courák“. Byly zde bohatě zastoupeny střední školy jak české, tak německé. Studenti chodili na korzo hledat svoji společnost. Korzovalo se nejen v neděli, ale i ve všední dny po skončení vyučování. Kromě sadů se ke korzování využívala i již výše zmíněná Školní, později Fodermayerova, dnešní ulice Bedřicha Smetany. Do popředí vystoupila funkce relaxační a zábavná, korzo však zároveň nepřestalo fungovat jako seznamka, odehrávající se pod přísným dozorem publika. „Chodili sme tam poznávat náký ty svoje vyvolené objekty. To sme se dycky už těšili, jestli ho potkáme nebo ne“ (Zdeňka Křikavová, 84 let). „Tam si vyhlídli chlapci děvčata. Při hudbě měl každý možnost nezávazně pokukovat, prohlídnout si zepředu, zezadu, prohlídnout taky maminku, aby věděl, jak bude ta jeho nastávající vypadat za dvacet let“ (muž, 85 let).

Korzo jako lekce společenského chování

Mladí lidé si na korze osvojovali základy společenského chování a vkusových norem. „Nejprve se začlo vykat, pak se přešlo na tykání. Ono také záleželo, z jaké rodiny byli. Ty z těch noblesnějších se zdravili: rukulíbám, milostivá paní. Takovejším těm snobskejím se říkalo: moje

Východní část Smetanových sadů, uprostřed budova policejního komisařství (1910). Ze soukromé sbírky J. Šlégra.

úcta nebo poklona, pane. Nebo se zdravilo dobrý jítro. Dobrej den se moc nepoužívalo, to neměli ti starší lidé rádi, říkali, že je to, jako když si z nich někdo dělá dobrej den“ (Petr Rajšl, 88 let). „Když se někdo někomu líbila, tak ji oslovil: slečno, co a jak, slečno takhle nebo vonak, každej si uměl poradit ... Většinou začínali kluci, to bylo takový předpisový, to bylo pod dívčí důstojnost, aby se sama představila“ (Marie Benešová, 84 let). „Mládenci oslovovali nás, my je ne. I když se našla i děvčata, která byla aktivnější“ (p. Soukupová, 77 let). Mladí se mezi sebou zdravili pozdravem „nazdar“, „ahoj“ se používalo méně. Garde prý musely mít pouze „slečny z vyšších tříd“ (František Kebrle, 84 let), ostatně „doprovod nebyl podmínkou, spíš se chodilo ve skupinkách – holky s klukama a kluci s klukama“ (muž, 82 let). Pamětníci potvrdili, že na korzo by sami bez svých vrstevníků nešli. „Sama bych tam nikdy nešla. Chodila sem s děvčatama, znala sem je z měšťanky“ (Milada Křivánková, 81 let). „Chodil sem s kamarády, ale dycky sme se promíchali, holky se mně dycky smály, sem byl takovej, sem se jim líbil“ (Jiří Novotný, 84 let).

I když korzo bylo otevřeno všem, přece i mezi mladými existovala sociální diferenciaci. „Děvčata šla spíše po těch študovanejch. Byla tam určitá rivalita, jako třeba studenti s těma klukama řemeslnějma. Někdy se studenti povyšovali“ (muž, nar. ?). „My sme věděli, že tam toho moc nechytíme, protože tam ta konkurence těch studentů byla tak silná, že sme neměli žádnou naději něco utrhnout“ (muž, nar. ?).

Všichni dotazovaní hodnotili korzo kladně. Bylo spojeno s nejkrásnějšími vzpomínkami na jejich mládí. To se týká i přespolních, kteří sem v neděli docházeli z přilehlých obcí – ze Skvrňan, z Bolevce, ze Slovan, z Božkova, Doubravky či z Doudlevec. Informátor z této obce uvedl specifický způsob dopravy v zimním období, a sice bruslení po zamrzlé Radbuze (František Otýs, 85 let). Nejen tato, ale i další výpovědi potvrdily, že studenti, a to zejména mužská část, nepřestávali korzovat ani v tuhých mrazech.

Zážitek z nedělního korza umocňovaly i promenádní koncerty, dostupné bezplatně všem. Osvědčila se v nich zejména hudba 35. pěšího polního pluku. Z návštěv kaváren a cukráren se však těšili jen zámožnější studenti nebo dámy a pánové, pro něž domácí hospodyně připravily nedělní oběd. Jeho doba se ustálila na „dvanáctou“. Odpolední procházka byla často spojena s odpoledním

divadelním představením, která probíhala v obou divadlech – českém a německém, nebo s návštěvou kina Elektra na dnešní Americké třídě.

Oceňovala se zejména slušnost a bezúhonnost, která prý byla garantována blízkostí policejního komisařství. Kromě strážníků se značnému respektu těšili i metaři. „Starej děda s koštětem nebo stará babka s kárkou – měli sme z nich respekt. Když někoho napomenul, tak přestože to byl starej člověk a houkl: neběhej do tý trávy nebo seber ten papírek, tak se ten papírek sebral. Jeden děda a von stačil uklidit takovej kus“ (muž, 85 let). Mezi mladými však kouření na korzu nepřicházelo v úvahu. Kouřilo se tajně „jen mezi klukama“ (Jiří Novotný, 84 let). Děvčata tím spíše nemohla na kouření ani pomyslet. „Ženskou sem tam na tom korze s cigaretou neviděla“ (žena, nar. ?).

Móda diktuje

Všichni pamětníci shodně zdůrazňovali snahu korzujících vypadat upraveně, což se podle výpovědí většiny z nich neslučuje s dnešním způsobem oblečení. „Neděle byla jako svátek. Převlíkali sme se do parádních šatů, chtěli sme, aby oblečení hezky ladilo – kabelka, klobouček a rukavičky, chlapci klobouk Diplomat“ (Blažena Gasseldorferová, 87 let). „To sme musely mít punčochy skoro stejně šedivý nebo hnědý podle toho, jaký sme měly šaty. A taky sme měly klobouky – v létě takový krásný slamáky s velkou sametkou vokolo, rukavice sme nosily, sukně nikdy nad kolena, vždycky pod kolena.“ (Marie Benešová, 84 let). „Slečinky a maminky se odívaly do všelijaký parády, nosily kloboučky a rukavičky, kabelky, no takový ty ženský věcičky, takový ty blbovinky, ale hezký blbovinky, to se musí nechat. Chodilo se podle poslední módy, ženský se předváděly a taky jim to slušelo, ženskej jednejm“ (muž, 82 let). Jak ženy, tak muži rádi vzpomínají na malé kloboučky, nasazené na slušivém účesu, kontrastující s dnešní úpravou vlasů.

Obléci se do svátečního bylo považováno za společenskou nutnost, a to i tehdy, když v rodině mnoho peněz nezbývalo. „Nebylo tenkrát moc peněz, ale chodily sme slušně oblečený, chodily sme dokonce stejně oblečený, nebyly sme dvojčata, ale obě sme měly stejně modrý kabátky, jaký se tenkrát nosily“ (Zdena Š., nar. ?). „V neděli to se bralo svátečněj, no, to víte, moc peněz sme neměly, abychom si koupily i šaty třeba za dvě stě korun. Horší to měli pánové, ty si kolikrát koupily i pěkněj

oblek i za tři sta. Takovej štramák musel nějak vypadat, ale to my né, to my měly šaty tak za sedmdesát korun. Některý holky třeba pocházely z lepších rodin, tak měly dražší šaty, to se musí nechat“ (muž, 82 let). „Jednou sem si koupila blůzičku za sedmnáct korun a maminka se na mě pak mockrát zlobila, ale kloboučky sme nosily, to ať si říkala, co chtěla, ten klobouček nějaký musel bejt. Já sem ze čtyř dětí a byly sme samý holky. Mamin-ka měla pochopení, no řekněte, dyť podle kloboučku se pozná správná štramanda“ (Zdena Š., nar.?). „Děvčata, ty chodily dycky lépe voblíkaný než ty chlapci. Zaprvé, ty její šatičky nebyly zas tak drahé. Chlapec i kdyby si byl koupil v konfekci pánský voblek tak za tři stovky, aby s nim mohl normálně mezi lidi na koncerty, všude, tak se pod tři sta padesát nedostal, ale to děvče, to bylo voblíknutý třeba za sto osmdesát korun od Jesenských. Ale kostým ten byl dražší, ten se nosil jen výjimečně, dyž bylo teplý počasí“ (František Otýs, 85 let). I ostatní pamětníci dosvědčili, že kostým byl pokládán za ozdobu šatníku. „Kalhoty se vůbec nenosily, hlavně se nosily kostýmy, každý měl ve svý garderobě nějaký hezký kostým“ (Marie Benešová, 84 let). Jak jsme zjistili, kalhoty děvčata nenosila, zato jejich sukně „se pořád přizpůsobovaly módě, jednou byly delší, pak byly krátký, to se hrozně měnilo, mohly být skládaný, rovný atd.“ (žena, nar.?). Také další informátorka se zmínila o diktátu módy: „Tenktát voblečení hodně určovala móda. Dneska se nosí úplně všechno, třeba v zimě bílý boty. Dřív, když byly velikonoční svátky, mohly se nosit třeba červený, ale bílý až v létě. To bylo tehda faux pas“ (Zdeňka Křikavová, 84 let). Pamětníkům se také nezamlouvá přílišná barevnost dnešních oděvů, vzpomínají naopak na eleganci, již dominovala barva světle šedá.

Figurky a nonkonformisté

Od standardního oblečení se nápadně odrážely oděvy „nonkonformistů“, kteří byli pojímáni jako tzv. „figurky“. Pamětníci vzpomínají na krátké tmavomodré sametové sako staršího člověka menší postavy, jemuž se říkalo „umělec“ nebo „bohém“, dále na homosexuálně orientovaného mladého muže, přezdívaného jako „Áda Šáry“. K raritám korza patřila i Francouzka, která si vysloužila přezdívku „Dežabúra“. Způsobem líčení a klobouky, zkrášlenými pštrosími péry a závojičky prý patřila odeznělé epoše. „Někdo říkal, že je to nějaká ruská šlechtična, co utekla z Ruska. Byla hodně nalíčená,

jednu tvář do oranžova, druhou do růžova, nikdy neměla ty tváře obě stejný, ona byla vždycky o jednu generaci dřív“ (muž, 85 let). Jiný informant připomněl „hraběcího levobočka“, oblečeného v livreji s nápadnou květinou na klopě, díky níž si také vysloužil přezdívku „hrabě Kytka“ (p. Žižka, 84 let).

Před druhou světovou válkou a počátkem protektorátu se na korze začaly objevovat tzv. potápky – mladí muži, kteří si libovali v úzkých přiléhavých kalhotách, k nimž oblékali široké klobouky zvané „tatry“. Na počátku protektorátu zřejmě mnozí studenti demonstrovali svůj odpor k okupaci „masaryčkami“. „Když nás okupovali Němci, tak na důkaz nesouhlasu sme nosili čepice, říkalo se jim masaryčky. Byly tmavomodré, vpředu s trikolórou. Na tom korzu sme se tak všichni zdravili“ (Zdeňka Křikavová, 84 let). „Když přišli Němci, tak my sme na protest nosili kšiltovky, jako nosil Masaryk, a měly sme naši vlaječku. Potom to Němci zakázali, to už sme tenkrát nesměli, ale hodně dlouho tehda šly ty čepice navzdory Německu“ (žena, nar.?).

Konverzační témata

O čem se na korze hovořilo? „Samozřejmě o kantorech, chodila sem do dívčího gymnázia a my sme tim kantorům říkali kantver“ (Marie Benešová, 84 let). „Většinou vo kantorech. My k nim měli úctu, taky sme na ty přísný nadávali a byli i nějaký špatný, tak sme je trochu pomlouvali, ale těch bylo málo, spíše sme měli voprodu dobrý profesory“ (Jindřich Strnad, 94 let). „Většinou sme se bavili vo kantorech, o profesorech, o známejch

Smetanovy sady s pohledem do Fodermayerovy ulice (nedat.).

i o mládencích, když ňáká ňákýho měla a my sme to na korzu viděly, tak sme ho kritizovaly ... Profesorkám sme říkaly báby, oni byly sice mladé, ale byla to bába, to byl takový terminus technicus ... Taky vo klucích, kerej se nám líbil, kerej byl pitomej“. Podle téže pamětnice byly častými tématy dívčích hovorů i plzeňští herci: „Ty herce sme znaly, každá měla ňákýho oblíbenýho, to sme si ho s ním dobíraly, ta jedna, když tady byl Fratišek Zavřel, tak sem jí to jeho jméno překládaly do všech možnejch jazyků – klausík a podobné věci“ (Marie Benešová, 84 let). Pamětníci mužského pohlaví byli stručnější: „Námětem chlapeckých hovorů byly dívky. Potom ty další randata byly jinde“ (František Otýs, 85 let).

Podle výpovědi některých informátorek byla oblíbenou hrou studentek „hra na bíbry“. Spočívala v signalizování písknutím v momentě, když dívky na korze spatřily mladíka s vousy. Vyhrávala ta, jež měla na svém kontě nejvíce podobných objevů.

Tandlmarky

Někdejší studenti neopomenou připomenout tzv. tandlmarky – dnešní burzu učebnic a skript. V jednom ze svých rozhlasových pořadů se jimi podrobněji zabývala Marie Ulčová. Tandlmarky neboli „tandláky“ se podle ní začátkem školního roku na chodníku mezi hotelem Valdek (dnešním Slovanem) a Brankou. „Větší studenti vykiřkovali, co mají na prodej, a mladší si vybírali podle seznamu, který jim profesori hned v první den školy naktivovali. ... Ono koupit si takovou starší učebnici, která

Smetanovy sady s pohledem do Fodermayerovy ulice (nedat., pohlednice odeslána roku 1938). Ze sbírky J. Šlégra.

byl správná, bylo všestranně výhodné. Jednak cenově a jednak také proto, že si tam předchozí majitelé vpisovali slabou tužičkou všelijaké glosy, zvláště vítané v učebnicích latiny a řečtiny, kde nám tyhle poděděné vpisky a znaménka pomáhaly překládat těžké věty a správně deklamovat hexametry i jiná úskalí antické vzdělanosti.“²² Ulčová dále uvedla, jaké oblíbené se u studentů těšily „šust-ry“ neboli taháky. Jednalo se o překlady řeckých a latinských textů, které byly „ve škole zakázány a nemilosrdně zabavovány, ale od studentů ctěny a váženy. Řádné šustry byly v salátovém vydání.“ Čím více byly rozebrány na jednotlivé listy, tím více byly vzácnější – lístek se dal šikovně vmanipulovat do knihy nebo do sešitu a „při trošce štěstí mohl ujít bystrému oku pana profesora.“²³

Atmosféru plzeňského korza ve Smetanových a Kopeckého sadech popsal ve své knize *Dobře utajené housle* také plzeňský rodák herec Miroslav Horníček: „Vzpomínám-li na svá dětská léta, musím ke své lítosti přiznat, že jsem nikdy klukem nebyl. Byl jsem, řekněme, chlapcem. Ano, byl jsem chlapcem, kromě nedělí, kdy mne matka oblékala za hocha a vedla na promenádu. Tato se konala každou nedělí dopoledne v městských sadech před budovou Měšťanské besedy a spočívala v pomalém obcházení záhonů, mezi nimiž stála vojenská hudba a hrála takové ty citové věci. Chodilo se pomalu, lidí přibývalo, zástup byl sevřený a hustý, nad květinami šuměly vodotrysky a nad hlavami se vznášela vášeň Lehárova jako růžový mrak plný voňavky. Tato trýzeň byla většinou vyvážena návštěvou cukrárny pana Vicovského, kde jsem dostal zmrzlinu. Pak se chodilo dál. Byl jsem oblékán v námořnický obleček s dlouhými kalhotami a čepicí zvící dýně, ušitou panem Endrštem, a stupiditu mého vzezření silně zvedala ofina, kterou jsem rovněž byl nucen nosit, neb to moje matka shledávala slušivým. Vzpomenu-li ještě, že mi říkala Mirčo, nemohu pochopit, že jsem těmi lety prošel bez těžkého ublížení na těle a vlastně živ.“²⁴

Konec korzování

Badatele dnes pochopitelně zajímá, co bylo v jednotlivých městech příčinou rozpadu korza. Právě na tuto otázku jsme od našich pamětníků dostali rozporuplné odpovědi. Většina dotazovaných se však shodla na době, následující po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. V prvních letech protektorátu se prý ještě korzovalo, výměna informací naopak nabyla

na síle vzhledem k zákazu poslechu londýnského vysílání, a tak se korzo i přes nebezpečí, číhající ze strany udavačů, stalo jedním z míst, kde mohla bujet tzv. protektorátní šuška. Následovaly však události, které měly na jeho obraz zásadní vliv – byly definitivně zavřeny české vysoké školy, Židé, kteří se zprvu stáhli z veřejného života, byli počínaje rokem 1942 transportováni do koncentračních táborů, v letních měsících bylo vyhlášeno stanné právo, mladí lidé byli totálně nasazeni na práci v říši nebo ve zdejších továrnách. „*Když přišli Němci, tak dokud vítězili na východní frontě, tak do té doby byly povoleny všechny akce, taneční zábavy a koncerty, ale když potom u Stalingradu dostali náť, tak nesmělo být nic, vůbec nic ... Korza fungovaly i za války, protože mladý lidi, když se nemohli jinak bavit, tak se bavili účastí na tom korze, páč si mohli popovídat i veselý věci*“ (Petr Rajšl, 88 let). „*Povídali sme si, kdypak bude konec, ale taky sme museli vědět, s kým mluvíme. Ale nenašel se mezi námi nějaký udavač*“ (žena, nar.?) „*Potom každej hajloval a některý taky ne, některý se drželi, ale většinou hajlovali, v té době sem tam už ale nechodila*“ (Blažena Gasseldorferová, 87 let). „*Ve válce to nešlo, to byly nálety, nikdy ste nevěděli, kdy to začne*“ (p. Soukupová, 67 let). „*Nepamatuji se, že by se za protektorátu korzovalo, po atentátu na Heydricha byl zákaz shromažďování*“ (František Kebrle, 84 let). „*Korzoval se přestalo určitě za války. To už lidi neměli na něco takového náladu. Tam dole bydlelo několik židovských rodin, ty pak Němci někam odvezli. Já vlastně ani nevím, co se s nimi stalo. No a teď ty byty byly takový prázdný, bylo to takový jiný*“ (Milada Křivánková, 83 let).

Po skončení druhé světové války se prostor někdejšího korzování na krátký čas opět zaplnil (výrazně k tomu přispělo i osvobození Plzně americkou armádou). „*To víte, že se i po válce korzovalo. To jsem mohla být tak v devítce. To si studenti sedli do trávy a učili se*“ (p. Soukupová, 67 let). Od roku 1953, po potlačení od-

poru proti měnové reformě, však byla jakákoliv podobná forma komunikace nežádoucí. A tak za jakýsi zbytek někdejšího korza lze koncem padesátých let považovat hloučky mužů, živě debatujících o sportovních zápasech a divadelních premiérách během koupi nedělního tisku ve stánku „U Branky“. V šedesátých letech přišly na řadu další faktory – televize, obliba automobilizmu, pětidenní pracovní týden s možností trávit víkendy mimo město, s tím spojený prudký rozmach kutilství, dále zánik mnohých obchodů a kaváren, posléze pak změna v hierarchii sdílených hodnot.

Porevoluční proměna v tzv. pěší zónu

Další změny přinesla až devadesátá léta 20. století. Došlo jednak k přeskupení sítě obchodů a restauračních zařízení, jednak k snahám město architektonicky zvelebit vytvořením pěších zón, které by se alespoň v letních měsících oživily kulturními akcemi. Za všechny jmenujme mezinárodní folklorní festival, Skupovu Plzeň, historický víkend (červen), třítydenní festival Na ulici (srpen), mezinárodní festival Theatre (září), promenádní koncerty nebo akce konané v rekonstruované Měšťanské besedě, která si podnes podržela svoji původní funkci. Zda se v budoucnu podaří podporou zábavných pořadů posílit funkci zábavnou a relaxační i na pěší zóně, zůstává zatím nezodpovězenou otázkou. Bylo by zároveň chybou, kdybychom nepřipomněli, že pro politiky se bývalé místo korzování stalo vítaným místem předvolebních agitací. Občan zde také bývá velmi často zaskočen dotazníkovým šetřením či reklamními akcemi různých firem. Konečně občasné projevy některých jedinců z tohoto místa vytvářejí i jakýsi miniaturní Hyde Park. Na rozdíl od minulosti zde největší ruch panuje ve všední dny. Plzeň je v současné době univerzitním městem. Na někdejším korzu se opět pohybují mladí lidé, i když krokem mnohem svižnějším, než tomu bylo před více než půlstoletím.

POZNÁMKY:

1. Uherek, Z.: *Slova města: město, korzo*. Český lid 90, 2003, č. 3, s. 210.
2. Klusáková, L. – Ettlerová, K.: *Korzo v životě českých a moravských měst první poloviny 20. století*. Český lid 90, 2003, č. 3, s. 229-249.
3. Klusáková, L. – Ettlerová, K., c.d.; Darulová, J.: *Funkcie promenády – korzo v malém městě*. Český lid 90, 2003, č.3, s. 251-256; Luther, D.: *Pokus o revitalizáciu korza v Bratislave*. Český lid 90, 2003, č. 3, s. 257-266.

4. Klusáková, L. – Ettlerová, K., c.d., s. 229.

5. O narůstajícím počtu obyvatel si můžeme udělat úsudek z následujících údajů: Roku 1850 měla Plzeň 10 649 obyvatel, o sedm let později již 15 609. Dále udáváme počet obyvatel s rokem v závorce 26 645 (1870), 37 536 (1880), 48 333 (1890), 65 820 (1900), 78 749 (1910), 88 419 (1921). Podle sčítání lidu k 1.12.1930 žilo v Plzni 114 704 obyvatel, z toho 105 731 se hlásilo k národnosti, československé, 6 732 k německé, 990 uvedlo jinou národnost.

- Viz Rous, J.: *Kniha o Plzni*. Plzeň: Nakladatelství Theodora Mareše 1946, s. 20.
6. Jména a data informátorů nejsou uvedena tam, kde si to dotyční nepřáli.
7. Kuták, P. – Pelíšková, I. – Hrdličková, H.: *Historie veřejné zeleně v Plzni*. Radniční listy, červen 2002, s. 5.
8. Rosendorfský, J.: *Italsko-český slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1969, s. 199.
9. *Riegrův slovník naučný*, VI.díl. Praha: I. L. Kober 1862, s. 994.
10. *Ottův slovník naučný*, 20. díl. Praha: Praha: Paseka/Argo 2000, s. 763.
11. *Masarykův slovník naučný*, V. díl. Praha: Československý kompas 1933, s. 1001.
12. S největší pravděpodobností se jedná o pozdějšího ředitele Národopisného muzea Plzeňska Ladislava Lábků.
13. „L.L.“: *Plzeňský bum!*. Český západ 1909, č. 9, s.1.
14. Tamtéž.
15. Tauerová, M.: *Jak žila Plzeň a my v ní na počátku 20. století*. In: Bělohlávek, M.: *Vzpomínky na starou Plzeň*. Plzeň: NAVA 2000, s. 201.
16. Tamtéž, s.194-196.
17. „L.L.“, c.d.
18. Tamtéž.
19. Spis pamětní vydaný na oslavu desátého sjezdu Jednoty samosprávných úředníků obecních a okresních v král. Českém konaném v král. městě Plzni. In: Bělohlávek, M., c.d., s.104.
20. Zykundová–Pernerová, L.: *Několik kapitol z rodinné kroniky*. In: Bělohlávek, M., c.d., s.184-185.
21. Tamtéž.
22. Ulčová, M.: *Moji milí, drazí. 2. díl*. Plzeň: Jaroslava Světlíková 1998, s.117.
23. Tamtéž, s.117-118.
24. Horníček, M.: *Dobře utajené housle*. Praha: Motto 1999, s.112-113.

Autorka děkuje všem, kteří participovali na terénním výzkumu. Jsou to studenti antropologie Fakulty filozofické ZČU Klára Beránková, Lenka Brundlíková, Andrea Burgerová, Johana Gálová, Zuzana Hájková, Veronika Hálová, Lucie Hanzálková, Martin Hora, Lenka Hrušková, Eveline Jeomba, Jiří Knaipr, Lenka Kolářová, Petra Košíková, Petra Košílková, Josef Kunc, Jitka Lenerová, Lukáš Lenk, Tereza Linhartová, Jaroslava Marhánková, Eva Petrová, Roman Posolda, Ivan Ramadan, Karel Stejskal, Denisa Střížová, Michal Svoboda, Radka Šillerová, Václav Štrunc, Martina Tomková, Barbora Tučková, Jan Vaněk, Jiří Vašíček, Martina Veronesiová, Jana Vitvarová, Václava Vlčková, Magdaléna Zemanová, Michal Zbranek a Zuzana Žežulková. Poděkování patří rovněž Pavlíně Doležalové, odborné pracovníci Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje, za pomoc při vyhledávání pramenů, Národopisnému muzeu Plzeňska a Josefu Šlégrovi za zapůjčení dobových fotografií.

Summary

The text about the promenade in Pilsen is based on the study of archives, period press responses, memoirs, imaginative literature and quantitative investigation by means of which the author tried to reconstruct the interwar appearance of the promenade in Pilsen. In Pilsen, the promenade development was similar to other Czech towns. The specificity of Pilsen was caused by the terrain (people promenaded in the square, along new roads and especially in the orchards of the Town Centre) and by the way of life in which mostly the middle classes took part over the period of Austria-Hungary. After the World War I, the secondary-school youth entered the promenade and later on, it gained its prevalence over the middle classes there. The promenade functioned as a “marriage bureau” of young people, controlled by the public, and a place where the young people got familiar with good manners and taste. The Nazi terror following the assassination of the Reichsprotektor Heydrich and the changes within the hierarchy of shared values after the World War II contributed to the extinction of the promenade.

Pod pojmom spoločenská skupina, rozumieme „sociálny útvar založený na prechodnom alebo trvalom spojení určitého počtu osôb, ktoré utvárajú integrovanú sociálnu štruktúru“ (ELKS zv. 2: 1995: 188). Etnografia si v rámci štúdia ľudovej kultúry všima predovšetkým skupiny založené na osobných kontaktoch, konkrétne skupiny lokálne, sociálne, profesijné, etnické, náboženské, príbuzenské, ale aj záujmové či teritoriálne. Jednotlivé spomenuté príklady súčasne existujú v širokej škále vzájomne popreplietaných vzťahov a súvislostí, v konkrétnom kontexte. Keďže sa etnografia už dlhšiu dobu nezaobrá len vidiekom ale aj mestom, predmetom nasledovnej štúdie je sledovanie fenoménu združovania sa ľudí vo vybranom mestskom prostredí. Paleta záujmových možností a príležitostí vzájomného kontaktu jednotlivcov aj skupín v meste je v porovnaní s vidiekom rôznorodejšia. Nasledovná štúdia je sondou, nakoľko v povedomí súčasných obyvateľov mesta rezonuje kultúra vidieka. Súčasnne sleduje, v akej miere môže byť v meste tradičná kultúra dôvodom a motívom k združovaniu sa, či dokonca byť základom na vyprofilovanie samostatnej sociálnej skupiny. Konkrétnym objektom výskumu je v našom prípade záujmo-vo-teritoriálne vymedzená spoločenská skupina tzv. folkloristov v Bratislave. Výskum sa okrem primárneho vymedzenia a definovania charakteristických znakov tejto skupiny sústreďuje na sledovanie, odhaľovanie a pomenovanie relevantných zákonitostí a súvislostí jej fungovania v konkrétnom existenčnom prostredí. Informácie sú získané prostredníctvom dlhodobého zúčastneného pozorovania života „folkloristov“, sledovania ich spoločenskej reflexie a absolvovania početných rozhovorov realizovaných z rôznych pozičných uhlov pohľadu: z pozície príslušníka skúmanej skupiny, dlhoročného aktívneho člena folklórneho umeleckého telesu v Bratislave, mnohonásobného účastníka folklórnych a „folkloristických“ podujatí, tanečného pedagóga detí, mládeže i dospelých, spoluorganizátora viacerých projektov, ktoré sú predmetom záujmu sledovanej skupiny, a v neposlednom rade z pozície výskumníka – etnológa.

Vo svojom príspevku sledujem okrem iného vzťah „folkloristov“ k tradičnému tancu, a to predovšetkým v súvislosti s činnosťou folklórnych súborov. Problematike členstva, charakteru práce a života v týchto

súboroch sa venujem z dôvodu, že sa stali výraznými determinantami miery a kvality poznania tradičného tancu (teda i prirodzeného či pestovaného vzťahu k nemu) v prípade širokej škály „folkloristov“. Súčasnne približujem aj hlavnú náplň, príležitosti, podmienky a súvislosti kultúrno-spoločenského života skúmanej skupiny. Bratislavské prostredie vyberám preto, že je v ňom napriek veľkomestskému charakteru života pomerne početné zastúpenie folklórnych kolektívov s rôznorodou a bohatou činnosťou,¹ a je súčasne prostredím, ktoré dôverne poznám. Mnohé spomenuté skutočnosti súčasne platia na život „folkloristov“ ako takých.

Tzv. folkloristi

I keď z terminologického hľadiska došlo v prípade používania slov folklorista/i k významovému posunu (folklorista = človek zaoberajúci sa folkloristikou), pojem je v hovorovej reči najčastejšie využívaný na označenie jednotlivca i skupiny ľudí z radov súčasných alebo bývalých členov folklórnych súborov. V širšom slova zmysle môžeme túto skupinu zadefinovať ako aktívnych i pasívnych sympatizantov, obdivovateľov, realizátorov a interpretov umenia, čerpajúceho zo zásobnice poznávaných, dostupných a dochovaných javov tradičnej kultúry. Toto označenie zahŕňa okrem spomenutých členov

Výučba tancu na Tanečnom dome. Fotografie z archívu o. z. Dragúni. Bratislava (V-klub). Foto M. Veselský 2002.

súborov aj početnú a nezanedbateľnú skupinu latentných a manifestných užívateľov tradičného hudobného a tanečného umenia, ktorých prejavy nesúvisia len so scénickou tvorbou.²

Základnými znakmi akejkoľvek spoločenskej skupiny sú: 1. spoločný program (v našom prípade spoločné „profolklórne“ záujmové zameranie); 2. vedomie spolupatričnosti a existencia určitých práv a povinností vyplývajúcich z príslušnosti ku skupine.

Z hľadiska špecifického charakteru povedomia, miery a podielu aktívnej a tvorivej účasti jednotlivcov v rámci fungovania skúmanej skupiny môžeme rozlišovať hlavné typologické podskupiny folkloristov:

1. aktívni členovia záujmových krúžkov, folklórnych súborov a iných umeleckých telies,³
2. bývalý členovia spomenutých telies,
3. obdivovatelia tradičného umenia, pravidelní a príležitostní účastníci predstavení, organizovaných tradičných tanečných zábav a Tanečných domov.

V otázkach identifikácie sa jednotlivcov z jednotlivých podskupín so skúmanou skupinou folkloristov pozorujeme nasledovné súvislosti:

V prípade aktívnych členov rôznych umeleckých telies, ktorí súčasne tvoria jadro folkloristov aj v povedomí širokej verejnosti, je vedomie spolupatričnosti k skupine ako aj vedomie si svojej vlastnej pozície v rámci nej najvyššie. Dalo by sa povedať, že aktívne členstvo v akomkoľvek umeleckom telese zaoberajúceho sa tradičnou kultúrou je považované za automatickú záruku a súčasne i najdôležitejšiu podmienku na zaradenie jednotlivca ku skupine i jeho osobnej identifikácie s ňou. Častým javom sú pozitívne formulácie a hodnotenia celej skupiny ako aj uvedomovanie si viacerých výhod či výsad plynúcich z členstva.

V prípade podskupiny tvorenej bývalými členmi je situácia zložitejšia. S opúšťaním aktívneho súborového života sa u mnohých jednotlivcov frekvencia vzájomných kontaktov ako aj účasti na spoločenskom živote znižuje. So zmenou životného štýlu a na základe určitého výpadku z predchádzajúcich spoločenských kontextov pozorujeme v zásade dva základné postoje. Kým v niektorých prípadoch dochádza k výraznému oslabeniu vedomia spolupatričnosti ku skupine, ktoré časom môže dospieť až k vedomému odčleneniu sa od nej, u iných jednotlivcov naopak v dôsledku absencie súborového života potreba udržiavania vzájomných kontaktov rastie.

Rovnako rastie aj ich potreba a miera manifestovania príslušnosti a nezmeneného, často aj zintenzívneného pozitívneho vzťahu k folkloristom ako takým. Niektorí jedinci dokonca manifestujú svoju príslušnosť až v takej miere, že celý svoj kultúrno-spoločenský i rodinný život podriaďujú výhradne tejto záľube.

Tretia podskupina je v určitom zmysle prestúpeňá príslušníkmi oboch vyššie spomenutých kategórií. Z viacerých hľadísk sa však javí ako špecifická, preto ju vyčleňujeme samostatne. Významným faktom je, že má v prípade vzťahu k existenčnej podstate folkloristov – teda k folklóru ako takému, v mnohom najbližšie. Jej členov môžeme preto smelo označiť za prototyp samotnej skupiny.

Príslušnosť ku skupine môžeme v zásade sledovať z troch strán. Na jednej stojí vlastná identifikácia jednotlivca so skupinou. Druhým merítkom je prijatie dotyčnej osoby ostatnými jej členmi. Do tretice možno posudzovať príslušnosť z pohľadu nezainteresovaného okolia.

Autoidentifikácia jednotlivca so skupinou folkloristov je čisto subjektívnou záležitosťou. Prisúdenie, odvodzovanie a rešpektovanie príslušnosti ku skupine zo strany jej členov sa deje na základe reálnej intenzity a aktívnej účasti danej osoby v samotnom spoločenskom (folkloristickom) živote ako aj konkrétneho skupinového povedomia o nej. Dominantnou a často aj jedinou podmienkou na zaradenie jednotlivca medzi folkloristov zo strany nezainteresovaného okolia je samotnou osobou deklarovaná jej záujmová orientácia.

Folkloristi a folklór

Ak uvažujeme o folkloristoch ako o skupine ľudí konštituovanej na základe jednotného záujmu, predmetom ktorého je folklór (v našom prípade najmä hudobný a tanečný), mali by sme sa pozrieť ako to s tým folklórom vlastne je. Aby sme však neodbiehali zbytočne ďaleko, vyberieme si len základné a pre našu tému relevantné skutočnosti.

Či už si to folkloristi uvedomujú alebo nie, reálnym predmetom ich záujmu a aktívneho pestovania v podstatnej miere vôbec nie je folklór, ale jeho tzv. druhá existencia. Na rôznych organizovaných kultúrnych podujatiach, prehliadkach, festivaloch, „tradičných“ zábavách, prostredníctvom rôznych divadelných a filmových produkcií, no najmä vďaka pôsobeniu a práci folklórnych súborov sa totiž s tradičným umením (hud-

bou a tancom) stretajú najmä v sprostredkovanej podobe, teda v podobe folklorizmu. Keďže v nami skúmanom prostredí je samotná existencia a vyprofilovanie skupiny folkloristov priamo závislé najmä na činnosti folklórnych súborov, predmetom skupinového záujmu sa vlastne stalo osobité tzv. štylizované, scénicky upravené hudobné i tanečné umenie. I keď vo svojej podstate vychádza z ľudových foriem, v porovnaní s tradičnými prejavmi je jeho výsledná podoba vo viacerých črtách výrazne odlišná. Uvažujúc o dnešných folkloristoch a ich vzťahu k tradičnému umeniu v prostredí veľkého mesta (Bratislavy) preto hovoríme presnejšie o vzťahu k tradičnému umeniu v jeho rôznej miere štylizovanej podobe.

V samotných folklórnych súboroch sa uplatňujú rozličné stupne štylizácie folklóru. Štylizácia narába s folklórom ako estetickou informáciou. Rozkladá princípy folklórnej tvorby viazanej na kontaktnú komunikáciu.

Často narúša pôvodný synkretický charakter folklóru osamostatňovaním hudby, tanca, spevu a dramatického prejavu (Leščák 1973, s.12).

Štylizovaný folklór nepozná ani folklórny variačný proces. Kým v prípade tradičného tanca je každá konkrétna jeho podoba originálna a jedinečná, dielo vytvorené choreografom ostáva vo svojej podstate fixované, stabilné.

Zatiaľ čo vo folklóre sa tvorca, nositeľ a konzument kumuluje v jednej osobe, v štylizovanom umení sa tieto funkcie jasne vydeľujú. Pozrime sa, v akej miere sa na spomenutých pozíciách podieľajú folkloristi:

V úlohe tvorca patrí dlhé roky dominantné miesto osobám choreografov, čo logicky súvisí s bohatou činnosťou súborov, zameranou takmer výlučne na scénické umenie. V rámci ich možností sa uplatňuje v zásade individuálna autorská tvorba (len výnimočne kolektívne autorstvo).

Postupom času sa záujmový záber a možnosti dnešných folkloristov v Bratislave rozširujú, a tak nemusia ostávať tvorivo obmedzený výhradne na autorské scénické umenie. Významnou a čoraz obľúbenejšou spoločensko-kultúrnou udalosťou, ktorej sa môžu aktívne zúčastniť všetky skupiny folkloristov bez rozdielu veku i schopností, je napríklad Tanečný dom. V rámci neho, vychádzajúc zo samotnej podstaty podujatia, sa v pozícii tvorca okrem tanečného majstra ocitá aj každý jeden účastník. Odbornou výučbou a sprostredkovaným návodom k poznaniu a užívaniu improvizovaného tradič-

ného tanca Tanečný dom ponúka každému návštevníkovi okrem zábavy hlavne ideálnu príležitosť k individuálnej tvorbe. Na základe kontaktu so živou hudbou, ktorá aktívne reaguje na požiadavky jednotlivcov, rozširuje sa aj ich samotný tvorivý záber. V pozícii tvorca vystupuje obdobne každý aktívny jednotlivec aj v rámci akejkoľvek inej tradičnej zábavy. Z konštatovaného vyplýva, že v porovnaní so skupinou obdivovateľov a účastníkov Tanečných domov a iných organizovaných a spontánnych tradičných zábav sú členovia folklórnych súborov (súčasní aj bývalí), ktorí sa realizujú len v medziach poznania súborovej tvorby, najmenej tvorivo aktívni.

V prípade funkcie tzv. nositeľov – realizátorov hlavného záujmového umenia folkloristov (tanca a hudby) je situácia trochu iná. Dominantné postavenie, v zmysle frekvencie jeho užívania zastávajú aktívni členovia folklórnych súborov. Súvisí to s umeleckým programom samotných telies a ich pravidelnými nácvikmi a vystúpeniami. Práca v súboroch je však zameraná hlavne na rozvíjanie technickej vyspelosti tanečníkov, precvičovanie štylizovaných pohybov a zvládnutie choreografií. Nevenuje sa pozornosť výučbe štruktúry konkrétneho folklórneho tanca. Výsledkom je fakt, že členovia súborov sú síce výbornými interpretmi, ale žiaľ bez schopnosti improvizácie a poznania pôvodnej podoby tanca a jeho kontextov. Možnosti a schopnosti tretej definovanej podskupiny folkloristov

Výučba čardáša z Pozdišoviec (Zemplín) pod vedením tanečného majstra Ervina Vargu a Dragúnov. Fotografie z archívu o. z. Dragúni. Bratislava (V-klub). Foto M. Veselský 2002.

v pozícii nositeľov – interpretov sú závislé od vlastnej vôle a aktívnej účasti na vyššie spomenutých akciách. V prípade bývalých členov, ktorí sa takýchto podujatí nezúčastňujú, je úvaha o otázke interpretácie bezpredmetná.

V pozícii folkloristov – konzumentov je situácia zložitejšia. V prípade sledovania autorských folklórnych produkcií (najčastejšie predstavení súborov ale i filmovej a divadelnej tvorby) je v úlohe konzumenta divák. Vychádzajúc z charakteru sprostredkovaného prezentovaného umenia je jeho úloha obmedzená len na pasívne prijímanie. Obdivovatelia folklóru na scéne často obdivujú javiskové umenie v podaní interpretov folklórnych súborov ako niečo nedosiahnuteľné. Zvyšovaním interpretačnej úrovne a kvality umeleckých prejavov súboristov vzniká často v podvedomí ostatných folkloristov (resp. divákov) určitá pocitová bariéra, ako aj postupná strata presvedčenia o možnosti vlastného aktívneho užívania tohto umenia. Pasívne vnímanie „profesionálneho“ tradičného tanca a hudby tak paradoxne toto umenie od diváka vzdaluje.

Pravdou je súčasne fakt, že každý jeden divák zostáva naďalej potenciálnym interpretom a jeho prípadný „amatérsky“ prejav má svojím charakterom k pôvodnému inšpiračnému zdroju – folklóru oveľa bližšie. Tanečné domy a tradičné zábavy sa svojou podstatou bezprostrednej účasti na tvorbe snažia takúto hranicu medzi divákom a interpretom zotrieť. Ostáva na slobodnom rozhodnutí jednotlivca, ktorej z pozícií sa zhostí. Výnimkou nie je ani možnosť opätovného stretu tvorcu, nositeľa a konzumenta v jednej osobe. Tak, ako je to v prípade samotného folklóru.

Členstvo vo folklórnych súboroch

Je nesporné, že na spoločenskom živote bratislavských folkloristov sa výraznou mierou podieľajú členovia folklórnych súborov alebo jednotlivci, ktorý už majú svoje účinkovanie v súbore za sebou. Pre lepšie pochopenie niektorých súvislostí je preto potrebné poukázať na viaceré skutočnosti týkajúce sa členstva v súbore. Účinkovanie v umeleckých telesách je jedna z možností trávenia voľného času, berie sa ako koníček, záľuba.⁴ Motiváciou k členstvu je jednak vzťah k tradičnému umeniu (nie je pravidlom), potreba pohybu, priateľského kolektívu, ako aj možnosť sebarealizácie i cestovania.

Členstvo je dobrovoľné i keď mu väčšinou predchádza výberové konanie – konkurz. Nároky na technickú úroveň i povinnosti vyplývajúce z členstva sú v jednotlivých súboroch rôzne. Obyčajne závisia od prístupu a požiadaviek vedúceho ako aj v kolektíve zaužívaných pravidiel.

Na základe veku členov súborov rozlišujeme folklórne súbory detské (od 4 do 15 rokov), prípadne mládežnícke (14 až 18 rokov). Vysokoškolským súborom býva niekedy označovaný folklórny súbor, ktorý je zriadený pri konkrétnej vysokej škole. Štúdium na príslušnej vysokej škole či univerzite ale nie je podmienkou členstva v súbore.

Horná veková hranica tanečníkov nebýva striktné daná. V porovnaní s minulosťou sa však výrazne znížila, súčasne sa skrátila aj doba aktívnej činnosti (v minulosti 10 – 15 rokov účinkovania vo FS, dnes 5 – 10).

Dôvodom odchodu zo súboru bývajú pracovné povinnosti a časové vyťaženie (napr. potreba čerpania dovolenky pre potreby súboru). Zvyšovanie nárokov na technickú vyspelosť tanečníkov (nárast počtu hodín tréningov) v spojení s často nesprávne volenými prístupmi pedagógov v tréningovom procese sa výrazne odrážajú aj na zdravotnom stave tanečníkov. Okrem úrazov sú pomerne časté problémy s kĺbmi, šľachami, väzivami, čo môže byť ďalší z dôvodov predčasného odchodu zo súboru. Adekvátne k zmene životnej situácie a intenzite záujmu o doterajší koníček sa potom bývalí súboristi podieľajú na spoločenskom živote folkloristov aj naďalej.

Kultúrno-spoločenský život folkloristov

Na kultúrno-spoločenskom živote, ktorý sa spája so svetom folkloristov je aj mimo samotného súborového účinkovania veľa atraktívneho. Z osobných postojov a hodnotení sa najviac oceňujú nasledovné skutočnosti: psychický relax, zábava, osobná realizácia, uspokojenie potreby pohybu, rozvoj telesnej i mentálnej kultúry. Nemenej významný je samotný spoločenský rozmer: poznávanie ľudí, vytváranie a udržiavanie medziľudských vzťahov, živá komunikácia, rodinná atmosféra, pocit istoty, spoločenského zázemia, zaradenia sa v kolektíve. Fungovanie v skupine je súčasne skvelou príležitosťou, ako sa dostať k mnohým informáciám a kontaktom, využiteľných v každodennom osobnom i profesionálnom živote. V určitom zmysle možno aj toto široké spoločenstvo ľudí, akým folkloristi sú (jedná sa hlavne

o súboristov), prirovnať svojim charakterom k malej sociálnej skupine. Každý vie o každom, všetci vedia všetko a všetkých aj všetko zaujíma. Fenomén klebiet má v kolektíve svoje vyhradené miesto a sila kolektívnej mienky významnú platnosť. Medzi životom osobným a verejným (v zmysle skupinovom) nie je často priestor na zachovanie súkromia.

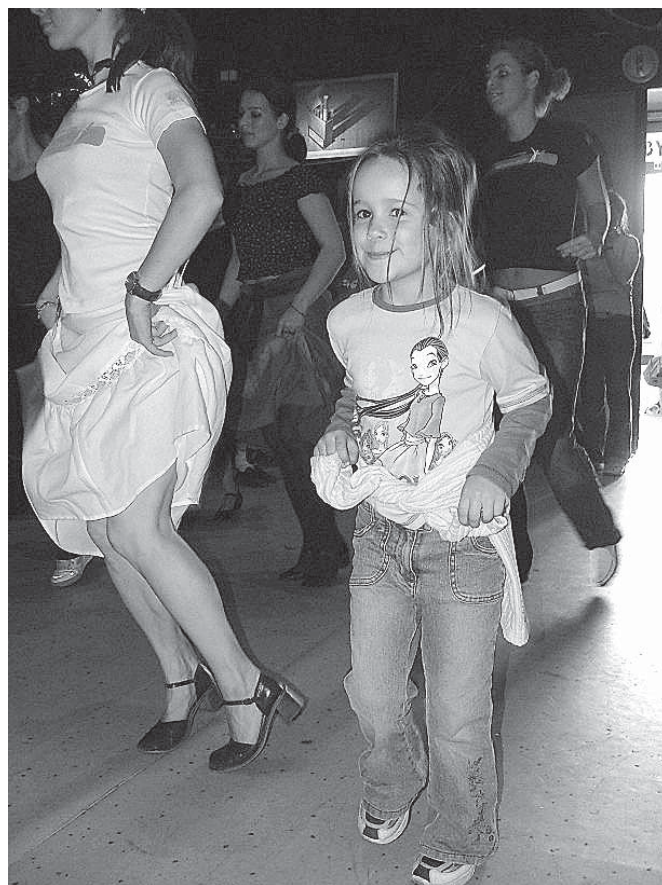
Výrazná záľuba vo folklóre je u mnohých folkloristov badateľná aj navonok. Ovplyvňuje ich životný štýl a odráža sa v spôsobe trávenia voľného času i vo výbere priateľov či dokonca partnera. Inklináciu k tradícii môžeme pozorovať aj v prípade preferovaného štýlu v obliekaní, obľube hudobného žánru, v otázke materiálnej kultúry odrážajúcej sa v obklopovaní sa remeselnými výrobkami, v gastronómii, slávení sviatkov, udržiavaní rodinných tradícií, výbere zamestnania a. i.

Pri samotnom tancovaní sa medzi folkloristami oceňuje: zábava, výdaj energie, estetika pohybu, fyzická zdatnosť a udržiavanie sa v kondícii. Okrem toho slúži tanec ako komunikačný prostriedok. Okrem verbálnej komunikácie reflektuje aj mnoho dôležitých neverbálnych atribútov. Jasná reč tela vedie k vzájomnému dohovoru a zážitku z tanca. Súčasne tanec napomáha aj pri oslovení a výbere partnera. Je ukazovateľom vzájomného osobného záujmu jednotlivých ľudí jeden o druhého, ako aj ukazovateľom medziľudských vzťahov navonok v kolektíve. Výrazné a nadané osobnosti súčasne zastávajú v spoločenskom vedomí skupiny folkloristov vysoký spoločenský status a dostáva sa im uznanie.

Príležitosti kultúrno-spoločenského života folkloristov

Nevyhnutnou podmienkou fungovania akejkoľvek záujmovej spoločenskej skupiny je okrem samotného predmetu záujmu aj konkrétny priestor a príležitosť na manifestovanie, rozvíjanie a udržiavanie svojho vzťahu k nemu. Členovia folklórnych súborov a iných umeleckých telies majú takúto možnosť pomerne často. Z organizačného hľadiska sa v rámci fungovania bratislavských vysokoškolských súborov počet tréningov za týždeň pohybuje medzi 2 až 4, v časovom rozpätí 2 až 3 hodín. Okrem toho jednotlivé súbory v závislosti od svojich možností absolvujú 10 až 50 vystúpení ročne. To všetko sú v našom prípade reálne príležitosti upevňujúce vedomie spolupatričnosti so skupinou.

Rozvoj vzájomných kontaktov a vzťahov medzi členmi súboru i skupiny samozrejme dopĺňajú početné interné súborové i medzisúborové akcie. V rámci kolobehu a prirodzenej personálnej výmeny členov v súbore sa súčasne udržiavajú aj početné pozitívne vzťahy s bývalými členmi. Okrem vzájomných vzťahov priateľských nie sú medzi folkloristami výnimkou ani vzťahy partnerské či rodinné. Príležitosťou k vzájomnému stretnutiu folkloristov (v medziach uvažovaného spoločenského života) sú najmä predstavenia súborov a výročia. Vyhľadávanou príležitosťou je aj návšteva Tanečných domov. Okrem toho sú frekventovaným miestom stretania aj rôzne podniky, ktoré sú obvyčajne v blízkosti sídla súboru alebo jeho tréningových priestorov. Všeobecne obľúbeným a známym podnikom je klub Lúčnica. Vďaka rodinnej

Šesťročná účastníčka Nay Tanečného domu pri Čiko čardáši. Fotografie z archívu o. z. Dragúni. Bratislava (Babylon) 2005.

atmosfére i výbornej polohe v centre mesta sa v ňom už dlhé roky stretá široký okruh folkloristov, a to najmä vo večerných (potréningových) hodinách. V takýchto situáciách sa často reštauračný priestor mení na priestor plný hudby, tanca a spevu. Početné spontánne zábavy sa stali v posledných piatich rokoch podnetom k vzniku tzv. husľovačiek – špeciálnej zábavy, kde príležitostne zoskupená muzika hrá do spevu a do tanca.⁵ Okrem takýchto príležitostí sú súčasťou spoločenského života bratislavských folkloristov aj mnohé s folklórom priamo nesúvisiace rôznorodé formy kolektívneho trávenia voľného času. K významnejším patrí napríklad jedenkrát ročne konaný medzisúborový futbalový turnaj. Vzájomné vzťahy sa utužujú aj na lyžovačkách a chatách v období Silvestra a Veľkej noci.

Tanečná improvizácia v podaní strednej generácie, Nay Tanečný dom. Fotografie z archívu o. z. Dragúni. Bratislava (Babylon) 2005.

Dejiskom oficiálne organizovaných kultúrnych akcií, teda najfrekventovanejším miestom stretania folkloristov, je v súčasnosti v Bratislave Dom kultúry Zrkadlový háj v Petržalke. Vo svojej programovej dramaturgii vyčleňuje pomerne široký priestor tradičnému umeniu, v rámci ktorého uvádza početné predstavenia domácich i mimobratislavských súborov. Okrem toho je raz mesačne dejiskom špeciálneho programu s názvom Večer autentického folklóru, v ktorom hostí folklórne skupiny z rôznych kútov Slovenska. Tie počas večera návštevníkom predstavia okrem folklóru i gastronómiu svojej obce. Kým rady záujemcov o vystúpenia folklórnych súborov tvoria z veľkej miery ostatní aktívni i bývalí súboristi a ich rodinní príslušníci a priatelia, Večer autentického folklóru sa stal podujatím, ktoré vyhľadávajú najmä jednotlivci prejavujúci hlbší záujem o poznanie tradícií. Častá je aj účasť v Bratislave žijúcich rodákov z týchto obcí či regiónov. DK Zrkadlový háj je taktiež dejiskom Tanečných domov. Ich realizácia na tomto mieste vychádzala z prirodzeného dopytu po tanečno-zábavne ladenej akcii ako aj z povedomia a zvyku folkloristov navštevovať práve tento kultúrny stánok. Napriek obľúbenosti podujatia jeho organizátori neustále bojujú s problémom nájdania a ustálenia vhodného priestoru na jeho konanie aj v užšom centre mesta.⁶ Počet a možnosti ostatných kultúrnych zariadení v Bratislave, v ktorých v súčasnosti prichádza do úvahy realizácia folklórnych predstavení a podobne zameraných podujatí, nie je veľmi veľký. Dlhé roky slúžil na podobné účely tzv. Dom odborov (Istropolis) s kapacitou cca 1200 ľudí. Jeho možnosti sú však toho času výrazne obmedzené a žiadne podobné zariadenie v Bratislave nenájdeme. S menšou a hlavne menej propagovanou folklórnou produkciou počas roka sa stretáme ešte v menších domoch kultúry a na príležitostných javiskách počas hodov a iných osláv v niektorých mestských častiach Bratislavy (Ružinov, Karlova Ves, Dúbravka, Rača, a.i.). Početné vystúpenia súborov (najmä detských) sa konajú v čase vianočných trhov.

Najviac príležitostí ku kultúrnemu vyžitíu majú folkloristi v Bratislave v čase školského roka, kedy je hlavná programová sezóna. Okrem iného sa tu konajú aj tri samostatné festivaly: Festival detských folklórnych súborov, festival Oživené tance a Nay Tanečný dom. Letné

mesiace sú skôr obdobím početných folklórnych festivalov na rôznych iných miestach Slovenska. Organizácia akcií je okrem iného závislá od financií, na účasti divákov a predajnosti. Veľký počet bratislavských folkloristov tvoria študenti, z ktorých mnoho pochádza z iných častí Slovenska. Cenová a termínová politika je nútená okrem záujmu zohľadňovať aj kúpyschopnosť cieľovej skupiny, ktorá v prípade folkloristov – študentov nie je veľmi vysoká. Na rovnakom princípe funguje aj prípustný počet konaných podujatí. Na počet divákov a záujem folkloristov v určitých prípadoch negatívne vplyva nevhodne volený čas (skúškové obdobie, sviatky), miesto (zlé dopravné spojenie v nočných hodinách), prípadne presýtenosť z podujatí.

Tanečný dom

O spôsobe práce a prezentácie tradičného umenia v rámci činnosti a pôsobenia folklórnych súborov už bolo napísané veľa. V kontextoch spoločenského vyžitia bratislavských folkloristov sú pomerne novou, zároveň však významnou záležitosťou spomínané Tanečné domy.

Popularizácia tradičného umenia formou pravidelne organizovaných Tanečných domov pre širokú verejnosť sa na Slovensku rozvíja od roku 2002.⁷ Tanečné domy približujú tance všetkým, ktorí o to majú záujem. Súčasnej laickej verejnosti poskytujú príležitosť poznať našu kultúru a tance aj bez náročných tanečných príprav. V konečnom dôsledku sa snažia prispieť k poznaniu kultúr v širších európskych súvislostiach, podľa možnosti so zachovaním regionálnych či lokálnych špecifik a následnej schopnosti účastníkov toto poznanie zúročiť pre seba, pre zábavu. Okrem konkrétne regionálne a štýlovo zameraných Tanečných domov, ktoré sa v Bratislave uskutočňujú 1 – 2x mesačne, ich hlavný organizátor – o. z. Dragúni každoročne organizuje aj výročný projekt – tzv. Nay Tanečný dom. Je to celodenný festival plný rôznorodých tradičných slovenských, ale aj inokultúrnych a inožánrových profesionálne vedených tanečných workshop-ov spojených s prezentáciou rôznych tvorivých umeleckých prístupov a výkonov vynikajúcich tanečných a hudobných interpretov, ktorých produkcia vychádza z tradície. Rôznorodosť a komunikatívnosť prezentovaných žánrov súčasne napomáha upriamovať pozornosť inak záujmovo zameraných návštevníkov na tradičnú národnú kultúru, ktorá sa vo víre zábavy stáva rovnako atraktívnou. Dôkazom o účinnosti je badateľný nárast

záujmu o toto podujatie ako aj veľmi pozitívne ohlasy naň v médiách.

Impulzom k vzniku Tanečných domov bola okrem iného nespokojnosť a presýtenosť s pomerne jednotvárnou, netvorivou, postupne čoraz viac skostnatelou formou prezentácie tradičného tanca u nás, a hlavne jeho obmedzené užívanie len pre členov súborov. Ďalším veľmi dôležitým impulzom a inšpiráciou bola návšteva festivalu Tanečných domov v Maďarsku (reálneho dôkazu atraktívnosti, komunikatívnosti a všeobecnej prístupnosti tanca), kde táto špecifická a obľúbená forma prezentácie, uchovávaní a rozvíjania tradičného tanca funguje už od sedemdesiatych rokov.

Súčasný trendy

Pri sledovaní súčasných trendov a umeleckého zamerania bratislavských folkloristov možno v posledných rokoch pozorovať zvýšený záujem o poznanie autentických prejavov. Slovo autentika sa dnes v radoch folkloristov skloňuje pomerne často.⁸ Dalo by sa povedať, že sa medzi nimi prirodzeným vývojom skonštitoval určitý samostatný, názorový a vkusový prúd, inklinujúci k spomenutým prejavom. Podobné tendencie v rámci dlhoročného záujmového vývoja isto nie sú úplnou novinkou. V posledných rokoch sa však prejavujú akosi výraznej-

„Folkloristi“ v Bratislave počas koncertu tradičnej cigánskej kapely Jula Bartoša Šuku z Čierneho Balogu, Nay Tanečný dom. Fotografie z archívu o. z. Dragúni . Bratislava (Babylon) 2005.

šie. Sú podporované prostredníctvom Tanečných domov ako aj postupnou viditeľnou zmenou v prístupe a tvorbe jednotlivých súborov. Možno konštatovať, že väčšina súčasných aktívnych aktérov folklórneho hnutia v Bratislave sa radí práve k tomuto smerovaniu, a že z umeleckej tvorby bratislavských súborov sa tak postupne vytrácajú početné „štylizácie štylizovaného“. Dospel čas návratov ku koreňom?

Trendy globalizácie a postupnej unifikácie súčasného života výrazne ovplyvňujú najmä tradičnú kultúru. Deje sa tak s väčším či menším časovým posunom všade vo svete. Existenčne najohrozenejšie sú prejavy nehmotného kultúrneho dedičstva, ktoré sú priamo závislé od svojich tvorcov – nositeľov, a ktoré sa s vymierajúcimi generáciami čoraz rýchlejšie strácajú do nenávratna.

POZNÁMKY:

1. Najpočetnejšie sú súbory venujúce sa tancu. Na základe veku členov rozlišujeme: 1. detské folklórne súbory (od 4 -15 rokov), prípadne mládežnícke (14 - 18 rokov); 2. folklórne súbory (tzv. vysokoškolské a profesionálne). Detských súborov je v Bratislave a jej prímestských častiach okolo 20. Keď si uvedomíme skutočnosť, že v každom súbore účinkuje približne 50 – 100 detí môžeme konštatovať, že napriek vysokej konkurencii mnohých rôznorodých populárnych tanečných žánrov či iných aktívnych i pasívnych foriem trávenia voľného času v súčasnosti má Bratislava celkom slušný potenciál pestovateľov a rozvíjateľov tradičného tanca. Oproti pomerne početnému základu detí venujúcich sa tradičnému tancu v detských súboroch je počet folklórnych súboroch a jeho členov výrazne nižší (9 súborov z toho 2 umelecké, v každom je približne 40 - 50 ľudí).
2. Na základe charakteristiky a vymedzenia „folkloristov“ ako príslušníkov konkrétnej záujmovej skupiny uvádzame pojem v nami sledovanom kontexte ďalej bez úvodzoviek.
3. V súvislosti s podmienkou vedomej identifikácie sa so skupinou folkloristov ako aj reálnej možnosti účastniť sa na jej kultúrno-spoločenskom dianí berieme v rámci výskumu členov detských folklórnych súborov a základných umeleckých škôl do úvahy len okrajovo.

Riešenie tohto nebezpečenstva by malo byť samozrejme aj záujmom štátu. Keďže pravidlo „čím skôr – tým lepšie“ platí v prípadoch tanca a piesní dvojnásobne, nezastupiteľným sa stáva akýkoľvek komunikujúci a fungujúci doplnkový prostriedok podpory kultúrneho povedomia a snáh o ich zachovanie.

Ideálne je podnecovať a podporovať tento vzťah nenásilnou, podľa možnosti čo najprirodzenejšou formou a to už od detstva. Svojou mierou by sa na tom mali podieľať školstvo, kultúrna politika i médiá, pretože práve podpora autorít i mediálnej scény nachádza svoj priamy odraz v spoločenskej klíme i hodnotových postojoch.

O tom, že folklór ma obrovský potenciál, niet pochyb. Začať možno pri spoločnom záujme...

4. Výnimkou sú profesionálne telesá, napr. SĽUK, kde je to hlavná pracovná náplň.
5. Impulzom k ich vzniku bol pocit absencie možnosti spontánne si za improvizovať a zabaviť sa pri živšej hudbe. Iniciátormi boli členovia u. s. Lúčnica, v tom čase študenti pedagogiky ľudového tanca na VŠMU, od roku 2002 zakladatelia občianskeho združenia Dragúni a Tanečných domov v Bratislave.
6. Ideálnym priestorom bol bývalý V-klub spolupracujúci s Národným osvetovým centrom. Neskôr sa stal klubom A4, ktorý inklinoval najmä k alternatívnym žánrom a súčasnému umeniu. Reálna prístupnosť a dramaturgický program využitia týchto priestorov sú však závislé na neustálych personálnych a nájomných zmenách.
7. Princíp vo forme tanečných škôl sa ojedinele realizoval aj skôr, napr. v rámci festivalu vo Východnej, na Košických folklórnych dňoch, Akademickej Nitre, alebo na tzv. Táncház-och medzi súboristami s maďarskou národnosťou.
8. V tomto prípade opäť v určitom významovom posune. Dáva sa do súvisu s prejavmi, ktoré vo svojej podstate vychádzajú z prejavov tradičných, a pri spracovávaní a prezentácii ktorých sa tvorcovia a interpreti vyhýbajú výraznej štylizácii (inšpiračným zdrojom je štúdium archívnych záznamov tanca a hudby, prípadne terénny výskum a nie štylizované autorské javiskové produkcie).

PRAMENY A LITERATÚRA:

- Dúžek, S.: *Tanečný folklór a problematika jeho scénického spracovania*. In: Leščák, M. – Švehlák, S. (ed.): *Folklór a scéna*. Bratislava: Osvetový ústav 1973, s. 53-56.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Bratislava: Veda 1995.
- Leščák, M.: *Folklór ako umenie socialistickej spoločnosti*. In: Leščák, M. – Švehlák, S. (ed.): *Folklór a scéna*. Bratislava: Osvetový ústav 1973, s. 7-19.
- Leščák, M. – Sirovátka, O.: *Folklór a folkloristika*. Bratislava: Smena 1982.
- Veselská, Z.: *Obráz folklóru v repertoári detských folklórnych súborov v Bratislave*. Diplomová práca FiFUK v Bratislave 2001.
- Zálešák, C.: *Folklór v amatérskych folklórnych súboroch*. In: Leščák, M. – Švehlák, S. (ed.): *Folklór a scéna*. Bratislava: Osvetový ústav 1973, s. 19-32.
- Zálešák, C.: *Folklór na scéne*. Bratislava: OÚ 1990.
- Zálešák, C.: *Folklórne hnutie na Slovensku*. Bratislava: Obzor 1982.
- Propagačné materiály kultúrnych zariadení v Bratislave.
www.tanecnydom.sk

Summary

The contribution deals with a city social group formed pursuant to the group awareness, which has been based on the natural and fostered relation to and interest in traditional culture. The group consists of both the active and former members of folklore ensembles as well as of other fans of folk culture, who take an active part in the social life of those first mentioned. The matter of interest and the rate of understanding regarding the traditional art within the Bratislava environment are especially connected with the rich activity and production of ensembles that use different stages of the traditional art's conventionalization. Recently, we can follow the opinion and creative orientation of authors, interpreters and consumers to tend to understanding and high evaluation of "authentic" expressions (or expressions which are conventionalized minimally). In a large extent, a quiet new phenomenon of personal self-realization – the so-called Dancing-House – has merit in it.

KOŠÍKÁŘSTVÍ JAKO UMĚLECKÉ ŘE-MESLO

Znalost pletení košů patří k nejstarším dovednostem lidstva a ještě v první polovině 20. století řada hospodářů na venkově dokázala zhotovit jednoduchý košík z neloupaného proutí pro vlastní potřebu – na jablka, na brambory či na travu. Této práci se naučili od svých předků a vykonávali ji především v zimním období. Existovaly však i obce, kde fungovalo košíkářství celoročně jako domácí výroba a košíkáři zhotovovali své zboží na prodej, a to nejen pro sedláky, ale také do továren (zvl. do textílek), obchodníkům s uhlím, řezníkům a uzenářům atd. Největší proslulosti v košíkářské výrobě se těšily moravské Morkovice, kde bylo proutěné zboží zhotovováno na řemeslné úrovni, v obrovské variabilitě druhů, kde existovala cechovní organizace a později družstevní a tovární výroba. V dnešní době bývalá sláva morkovických košíkářů pohasla a na venkově

ovládá umění zhotovit úhledný košík stále méně lidí. Zdálo by se, že ani nejsou zapotřebí, když proutěné zboží bylo do značné míry nahrazeno plastem. Přesto mají dosud z proutí zhotovené koše, nádoby a předměty v mnoha oborech své nezastupitelné místo, zvláště když jsou zhotoveny „na míru“ a se znalostí věci, jako je tomu v případě košíkáře Karla Straky z Lidéřovic na Dačicku.

Karel Straka povýšil řemeslnou zručnost na umění. Jeho košíky i jiné proutěné výrobky jsou vyráběny výhradně na objednávku a musí přesně splňovat svůj účel, tedy to, co od něj jeho budoucí uživatel očekává. Vyrábí-li košík na houby, tvaruje jej tak, aby byl vhodný pro zavěšení na ruku. Tvar nákupního koše přesně odpovídá tvaru a velikosti místního dačického chleba, popřípadě kopíruje tvar veku. Koš na třešně je široký a nízký, aby se dobře vešel do kufru auta. Koše na travu nedělá příliš velké, aby nebyly nadměrně těžké. Další speciální košíky jsou na jablka, na ořechy, na aranžování květin, na kolyčky na prádlo, na dřevo ke krbu (přizpůsobené délce polen), na odpadky, na rohlíky do restaurací nebo na přenášení talířů s pohoštěním při oslavách. U košíků, které jsou určeny na používání venku, opatřuje dno dřevěným křížem, na němž koš stojí a jenž chrání dno před zvlhnutím, které byl mělo za následek nalepení prachu a neprodyšnost dna. Některé koše opatřuje textilní vystýlkou, upevněnou na gumičce, kterou je možno vyprat. Také důkladné začištění vnitřku košíku je samozřejmostí, zvláště u košů na prádlo a na šití dbá o to, aby nemohlo dojít k poškození textilií a všechny spoje jsou vyvedeny na vnější stranu. Kdo nechce mít u košíku ucho, tomu upraví košíkář jen otvor pro prsty. K. Straka zachází i do takových detailů, že košík na rohlíky, dodávaný do obchodů, opatří na dně připleteným okrajem, aby se dno při posouvání košíku po pultu neošoupalo. „Rantl“ je možno v případě potřeby vyměnit a koš je znovu jako nový.

Ani estetická stránka výrobků nezůstává pozadu za funkčností a zboží vyniká úhledností a precizností zpracování. Vzhledem k těmto kvalitám má lidéřovický košíkář stále dostatek zákazníků a vyrábí proutěné zboží ve velkém, a to nejen pro široké okolí svého bydliště, ale i pro zákazníky z Prahy, Brna či zahraničí. Zhotovuje 102 druhů proutěných výrobků, kromě košíků jsou to také věšáky na oděv a na klíče, držáky na pantofle, misky, opálky, vázičky, kolébky, proutěné pelíšky pro kočky a psy a řada dalších. Každý koš má své pojmenování, jako „babka“, „důchodce“, „zahradník“, „vaječník“ apod.

V současné době je K. Straka v důchodu, avšak dokud pracoval, neváhal si vzít dovolenou a plést košíky, pokud po nich nastala sezónní poptávka, zejména před vánoci. Dlouhé sezení v dílně při pletení mu nedělá problémy, neboť i zde je vše racionalizováno a promyšleno do nejmenších podrobností. Samotné kreslo je polohovací a nastavitelné tak, aby

Karel Straka z Lidéřovic se svými výrobky.
Foto J. Pechová 2005.

Pracoviště K. Straky – polohovací kreslo se zásuvkou na nářadí a připravené proutí.
Foto J. Pechová 2005.

v žádné fázi práce na košíku nebolela záda. Ruce je třeba mít při pletení v přirozené výšce, ani příliš vysoko, ani příliš nízko. Toho dosahuje košíkář nastavitelnou výškou trojnožky pod košíkem. Začíná-li plést a je teprve u dna, je podstavec vyšší, jakmile košík naroste, sníží se výška trojnožky, popřípadě se zvýší křeslo. Neplete tedy na klasickém košíkářském prkně. Veškeré nářadí má K. Straka v zásuvce, která se dá připojit přímo k jeho křeslu a je tak na dosah ruky. Každý nástroj má na platu (desce) své přesně vymezené místo, takže odpadá hledání a stačí po něm jen sáhnout. Přitom se nejedná jen o klasické košíkářské nářadí – kleště, kladívko, košíkářský nůž, železo na stloukání atd., ale řadu pomůcek si Karel Straka sám vymyslel, nebo zdokonalil již dříve vynalezené. To se týká jak nářadí užívaného při pletení košíků, tak i nástrojů potřebných při přípravě proutí. Sám si vyrábí např. speciálně tvarované nože na ořezávání konců proutů (vypucování) a nechává si je chromovat.

Karel Straka při vaření proutí.
Foto J. Pechová 2005.

Při pletení používá K. Straka také formy, většinou vlastnoručně zhotovené, dřevěné i železné (železná forma musí být obalena fáčem, aby nedošlo k přímému styku proutí s kovem, jinak proutí černá). Nechce, aby byl každý košík originálem, plete-li určitý ty košíku, musí být jeden jako druhý. K tomu mu slouží nejen formy, ale i jeho speciální „kuchařka“ – kniha návodů a nákresů, jak se při pletení různých typů košíků postupuje. Aby byla práce ještě více urychlena, má ke každému výrobku připraveny „mustry“ – vzory proutů, které bude při práci potřebovat, v patřičných délkách.

Svému umění se K. Straka, narozený v roce 1941, naučil prakticky sám. S pletením košů začal v roce 1982. Jak uvádí, trvalo mu osm let, než rozebíráním starých košíků a usilovnou prací dospěl ke svému mistrovství. Má dva výuční listy, v oboru zámečnický a v oboru opravář zemědělských strojů, čtyřadvacet let pracoval v Jednotném zemědělském družstvu. O jeho šikovných prstech svědčí také to, že téměř třicet let vystupoval jako kouzelník, z toho čtyři roky v Klubu moderní magie na Staňkově ulici v Brně. Jeho původní profesí je dáno, že má technický způsob myšlení, zálibu ve strojích a sklon k vynálezcetví (jeho domácí technické zlepšováky chtěla svého času natáčet i televize), což ho i v košíkářském řemesle nutí vymýšlet stále nová a nová vylepšení tradičních košíkářských postupů a technik.

Původně dělal koše v kůře – z neloupaných proutů, ty se ale seschnou a koš se tak uvolní. Rozhodl se proto pro koše z proutů loupaných. Přínosný byl pro něj v této souvislosti získaný kontakt na košíkáře v Lomnici nad Lužnicí, o kterých se dozvěděl z nového článku, obstaral si jejich adresu a navázal s nimi spojení. Postupně se díky své iniciativě dostal do kontaktu i s mnoha dalšími košíkáři po celé republice a snaží se ve své práci zúročit jejich zkušenosti. Věnuje se i studiu

domácí a zahraniční odborné literatury. Také on sám předává své znalosti a dovednosti zájemcům o košíkářství. Často jsou to starší lidé, kteří se chtějí pletení košíků naučit proto, aby měli užitečné vyplnění volného času v důchodu. Zdaleka ne všichni však u košíkářské práce zůstanou. Základy pletení se učí v kůře, a to nejprve na malých košících, kde malý prut neklade tak velký odpor. Teprve v další fázi si mohou troufnout i na složitější výrobky, na které používá Karel Straka zvláštní pomůcku, zvláště na copánky a konečné záplety. Pletení košů a pomlázek předvádí košíkář také ve školách a na různých akcích, např. na trzích v Moravských Budějovicích, Dačicích i jinde.

Proutí pro svou práci si Karel Straka pěstuje a připravuje sám. Začal s tím asi osm let poté, co se pustil do pletení. Po le si udělal z úhoru, kde bylo jen bodláčí a kamení. Jak sám říká, nejlepší je ale, když jsou před proutím na poli dva roky brambory, ty se často oborávají a zem

Loupačka na proutí. Foto J. Pechová 2005.

se obrací, což je pro proutí dobré. Uvádí se, že vysázený prutník lze používat deset až patnáct let, podle některých údajů až pětadvacet let. Po několika letech se ale potřebné živiny z půdy vyčerpají a výnosy jsou slabší. Karel Straka si první prutník, kde začínal s pěstováním vrby mandlovky, ponechal dvanáct let. Později měl tři jiné prutníky, zkoušel další odrůdy, jako ameriku nebo konopinu. U ameriky nakonec zůstal. Prutník má v současnosti jen jeden.

Výsadbu prutníku provádí K. Straka v údobí od svátku sv. Josefa (19. 3.) do konce března. Každý připravený prut 10–15 cm od konce odstříhne a vyhodí (bývá zaschlý), zbytek nastříhá na sazenice asi 25 cm dlouhé. Stříhání provádí uvnitř kýblu tak, aby do něj sazenice padaly stejným směrem. Mívá pět a půl tisíce sazenic. Hned druhý den po přípravě jde sázet, aby sazenice nevyšchly. Postupuje tak, že nejprve nadělá bodcem v hlíně hluboké dolíky, do nichž pak sazenice nastrká a zahrabe. Proutky musí být cca 1 cm pod zemí. Sází se 10–15 cm za sebou, šířka mezi brázdami je 40–60 cm (40 na tenké proutí, 50–60 na silnější). Při hustém výsevu vyroste slabý a dlouhý prut. Ze začátku je nutno hodně zalévat, nejlépe obden. Když v prutníku začne růst tráva, musí se okopávat (první rok třikrát až čtyřikrát, druhý rok už stačí jednou) a vypíchává se pýr. Prutník je nutno rovněž přihnojovat draselnou solí a superfosfátem, aby proutí bylo kvalitní a obsahovalo víc výdrvy a méně dužiny.

Vzrostlé proutí se sklízí po opadu listů, měl by je šestkrát přejít mrazík. Ke sklizení používá Karel Straka prodloužené, 1 metr dlouhé nůžky, zavěšené na řemeni. Podobné nůžky mají i ostatní košíkáři, kromě nich bývá někdy užíván k řezání proutí i zahnutý nůž, ten však K. Straka nepoužívá. Po vánocích proutí vytrídí a sváže, což mu trvá asi měsíc. V dalším období se věnuje pletení a kolem 10. května začíná sklizené proutí vařit.

Vaření neloupaných prutů se provádí za účelem získání červenohnědého zbarvení. Květnové období je podle K. Straky pro vaření proutí nejvýhodnější, když se vaří až v srpnu nebo v září, je už proutí hodně zaschlé a vaření pak trvá dlouho. Běžná doba vaření proutí je 6–12 hodin. Před samotným vařením je třeba vytrdit proutí suché, vadné a poškozené od brouků a mšic. Kvalitní proutí pro úsporu místa svazuje K. Straka do malých otýpek, které pak vkládá do vody. Vařivá proutí i pro známé, takže má třeba i deset várek. Vaření provádí na dvorku a používá při něm plechovou vanu na dvoumetrové proutí, pod níž přikládá dříví. Shora je vana překryta plechovými pláty, celé zařízení funguje na způsob bojleru a je zkonstruováno tak, aby ani při dolévání studené vody nedošlo k přerušení varu. Po vaření je voda černá. Uvařené proutí se hodí do sudu, aby se opláchno a zchladlo. Před loupáním musí být ve vlhku, aby neuschlo, ale zase ne příliš dlouho, aby nezačalo plesnivět. Proto se loupání z kůry provádí bezprostředně po každé várce. Dokud K. Straka prováděl loupání ručně, pomáhali mu syn a dvě dcery a přesto loupání trvalo celý víkend. Nyní při této práci používá motorovou loupáčku, kterou si udělal po večerech za tři zimy. Loupání tímto způsobem mu trvá asi dvě hodiny. Má i ruční pomůcku na loupání proutí, kterou upevňuje do svěraku a loupané proutí jí jen protahuje. Loupačka musí být „štelovací“ na různé průměry.

Po oloupání se proutí dva až tři týdny sluní, aby jeho barva nebyla bleďá. Pro získání stejnoměrného zbarvení se proutí musí obracet. Za tímto účelem má lidéřovický košíkář na dvoře díry a v nich trubky, do těchto trubek nastrká stojany (kozy) a na ně pak ráhna, do nichž zachytí proutí. Jelikož je nežádoucí, aby proutí spadlo, neboť stykem se zemí zčerná, je zajištěno speciálním zařízením – provázkem upevněným na pružině. Takto upravené proutí se nepoužívá

hned, ale nechá se na půdě dva roky odležet.

Karel Straka je jedním z výrobců, kteří využívají tradiční materiál a postupy, ale nebrání se ani zavádění novot, které nic neuberou na kvalitě výrobku, avšak usnadní práci. Jím zdokonalené nářadí a pracovní postup vychází z letité zkušenosti a opírá se o vlastní manuální zručnost, umožňující jeho realizaci. V tom je tajemství úspěchu, které dává K. Strakovi vyniknout a uspět v jedné z výrobních, které bývají považovány za zanikající.

Jarmila Pechová

K ŽIVOTNÍMU JUBILEU ALENY SCHAUEROVÉ

Rozhodování o tom, jak připomenout životní jubileum psycholožky a pedagožky PhDr. Aleny Schauerové (*29. 5. 1936) na stránkách Národopisné revue nebylo obtížné. K rozhodnutí využít této příležitosti k první bilanci jejích aktivit v oblasti studia a scénického

zpracování dětského folkloru přispěla jak aktuálnost tohoto tématu, tak i léta přátelské a intenzivní spolupráce při přípravách a realizaci Mezinárodního folklorního festivalu Strážnice.

Alena Schauerová patří více než tři desetiletí let k osobnostem, které výrazně ovlivňují dramaturgickou koncepci, uměleckou tvář programu a společenskou funkci tohoto festivalu. Činí tak především jako členka programové rady a místopředsdkyně jejího senátu, jako předsdkyně hodnotící komise pro udělování cen MFF, především však jako renomovaná autorka dětských folklorních pořadů, které jsou pevnou a výraznou součástí osobité programové struktury strážnického festivalu. Její pořady tu nacházejí své uplatnění od roku 1972 a jejich odborná fundovanost i kvalita způsobu scénické prezentace folklorního materiálu z nich svým způsobem činí modelové mezníky tohoto žánru. Jsou výrazným svědectvím toho, že smyslem jubilantčiny tvorby je nejen hledat a objevovat estetické hodnoty folklorního materiálu, ale dobírat se podstaty jeho trvalých hodnot etických, jejich aktuální i nadčasové platnosti. To je důvod, proč v historii scénického zpracování dětského folkloru lze považovat dílo A. Schauerové za nástupnické dílo zakladatelského a průkopnického díla Zdenky Jelínkové, jejíž byla žačkou a blízkou spolupracovnicí.

Uvedenou cestu nastoupila Alena Schauerová již ve svém prvním samostatném pořadu *Říkej si a hrej* (1972). V něm se jí podařilo ukázat, že „říkadlo i hra jsou nejen dítěti přirozeně nejbližší, ale také skýtají nepřehledné množství tvůrčího materiálu jak pro uvedení na jeviště, ale i pro výchovnou práci s dětmi vůbec“. V pořadu *Zlatá brána otevřená* (1973) hledala dál cestu k dětem, s důrazem na to, co vypovídají v tradičním dětském folkloru děti minulých generací a co nám jeho soudobou interpretací sdělují děti současné.

Vztahu dítěte k folkloru jsou věnovány i dva následující pořady vycházející ze zvykoslovného materiálu. Autorka v nich hledá odpověď na otázku, jaké místo měly děti v tradičních obřadech, co společensky i věsky jejich účast v obřadu znamenala a jak byla v existenční komunitě ceněna. První pořad tohoto druhu s názvem *Neseme, neseme májiček* byl uveden v roce 1981. Mimořádná hodnota ideové koncepce toho druhého, s názvem *My jsme malí koledníci* uvedeného v roce 1987 byla zdůrazněna udělením hlavní ceny festivalu. Pořad se tak navíc stal historicky prvním pořadem dětského folkloru, jemuž byla hlavní cena MFF Strážnice udělena.

Své poznatky o vlivu dospělých na vztah dětí k tradičnímu folkloru využila v programu *Jen mít oči k vidění* (1984), v němž prezentovala blahodárnost rozmanitosti tvůrčích principů v přístupu k folklornímu materiálu v soudobých dětských folklorních souborech. Zdůraznit význam rodinných vazeb vztahu k folkloru i genetických předpokladů k rozvíjení folklorních jevů dětmi soudobých generací (zpěv, tanec atd.) si kladla A. Schauerová za cíl v pořadu *Jiskérky aneb Čím hrneček navře* (1990) a po deseti letech znovu v pořadu *Děti a my* (2001). Ideovou koncepcí svých programů *Klíč od domova* (1980), *Naše děti* (1988), *Kde jsme doma* (1995) a *U nás* (1996) předznamenává a naléhavě zdůrazňuje nezanedbatelnou roli trvalé péče o tradiční lidovou kulturu v aktuálním procesu rozvíjení a uchovávání národní identity v evropském i světovém kontextu.

Inspiraci k pohledu zbavenému přehnaného romantismu na věk dětských her minulých generací uplatněného v pořadu *Na pastvisku* (2004) nalezla v knize Ludvíka Vaculíka *Milí spolužáci*. V přístupu k jeho realizaci se opět uplatnila její odvaha k tvůrčímu experimentu. Výsledek, který autorčina odvaha přinesla, vedl k ocenění pořadu udělením hlavní ceny 59. ročníku MFF Strážnice.

O kvalitě jubilantčina tvůrčího potenciálu, lidské i umělecké vyzrálosti svědčí schopnost obsáhnout scénickým zpracováním tradičního dětského folkloru široké spektrum závažných aktuálních i nadčasových společenských témat. Důkazem necht' je i pořad, v němž vzdává hold filozofii výchovy Jana Ámose Komenského *Škola hrou* (1996), za jehož autorství jí byl po zásluze udělen titul Laureát festivalu. Vysokým uměleckým nárokům, které uplatňuje ve své tvorbě, nezůstala nic dlužná ani v programu *Co vyprávěl strom*, uvedeném na loňské Dětské Strážnici. V plném rozsahu je uplatnila v koncepci dlouhodobého dramaturgického plánu dětských pořadů, který vytvořila pro programovou podobu MFF Strážnice v roce 2001 a předznamenala tak dlouhodobý pozitivní vývoj tohoto žánru v programové struktuře.

Dlužno dodat, že mimořádná kvalita scénického zpracování dětského folkloru vychází nejen z jejího uměleckého talentu a osobité tvůrčí inspirace využívaných při dlouholeté práci s brněnským dětským folklorním souborem Javorníček, ale i z pozoruhodných výsledků její práce vědeckovýzkumné, které publikovala v řadě statí.¹

Jedním z charakteristických rysů činnosti Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici je, že jeho vedení dokáže získat ke spolupráci na tvorbě i realizaci svých projektů vysoce kvalifikované externí spolupracovníky z nejrůznějších vědeckých, kulturních a společenských oborů. Dosahované výsledky ve všech oblastech jeho činnosti svědčí nejen o osvědčenosti takového počínání, ale i o tom, že „strážničtí“ mají při výběru svých spolupracovníků léta letoucí šťastnou ruku. Čerstvým a výmluvným dokladem toho necht' je i skutečnost, že Alena Schauerová byla pověřena vedením Školy folklorních tradic – klíčového vzdělávacího projektu přispívajícího k růstu umělecké, odborné i společenské úrovně amatérských folklorních souborů v rámci

uskutečňování účinnější péče o tradiční lidovou kulturu ČR. Popřejme tedy jubilační „paní třídní“ všechno dobré – ať se jí ještě dlouhá léta daří nejen v této víc než záslužné roli.

Karel Pavlišťík

Poznámky:

1. *Atributy domova v písemném sdělení dětí.* In: Kde jsme doma. Strážnice 1997 (editor), s. 9-31; *Jak děti vnímají domov – obavy a naděje.* In: Společensví dětí a kultura. Strážnice 1997, s. 11-14; *Dny všední a dny sváteční (výchova k hodnotám).* Etika a tradiční lidová kultura. Strážnice 1998, s. 21-26; *Utváření hodnotového a postojeového profilu dětí z folklorních souborů.* In: Ke kořenům domova. Strážnice 1999 (editor), s. 9-29; *Folklorní soubor jako životní styl a kulturní vzor.* In: Folklor pro děti a děti pro folklor. Strážnice 2000, s. 126-130; *Pojetí tradiční kultury v české meziválečné škole.* In: Tradice lidové kultury v kulturním vývoji České republiky. Strážnice 2001, s. 92-96; *Úloha dětských folklorních souborů při utváření hodnotové orientace dětí.* In: Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky (1918 – 1998). Strážnice 1999, s. 58-60; *Národopisné ohlédnutí ke dvojímu jubileu Terezy Novákové.* Národopisná revue 13, 2003, s.156-159.

JUBILEJNÍ POZDRAV LUDMILE TARCALOVÉ

Zdá se to nedávno, ale je to už deset let od prvního mého zamyšlení nad prací kolegyně a dlouholeté kamarádky, etnografky Ludmily Tarcalové. A za ten čas přibýlo mnoho nového na kontě práce naší jubilantky.

Ludmila Tarcalová (*24. 6. 1946) se rozhodla pro dráhu etnografky v roce 1964, kdy po ukončení gymnázia zahájila studium na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (tehdy Univerzity J. E. Purkyně), obor etnografie a folkloristika. Už na sklonku studií, v roce 1968,

se jí dostalo možnosti profesionálně pracovat v oboru: nejprve v Ústavu lidové kultury ve Strážnici a pak o tři léta později ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti, kde působí dodnes.

Odborný vývoj jubilantky ovlivnil okruh významných českých a slovenských národopisců, spolupracujících se strážnickým centrem: z nich pak, jak často a ráda přiznává, zvláště osobnost Josefa Tomeše. Od počátku se profiloval její zájem o lidovou obřadní kulturu na Slovákku. Svatební obyčej na Uherskohradištsku se staly tématem její diplomové (1969) a později i práce rigorózní (1979). V řadě statí, založených hlavně na terénních výzkumech, věnuje L. Tarcalová pozornost jak tradiční svatbě a jejím proměnám v současnosti, obřadnímu pečení a vinšům, tak i sociální svépomoci při svatbě, působení tradice ve výběru partnerů aj. Neméně významný prostor jejího zájmu patří obyčejům výročním. V posledním desetiletí publikovala řadu příspěvků na téma obyčejového práva, lidové víry a magie, věnovala pozornost světcům v lidovém zvykosloví, zaměřila se na úlohu obřadní zeleně, na souvis-

losti kultu světců a slavnosti posvěcení aj. Systematická práce s rozsáhlými sbírkami Slovákého muzea přivedla L. Tarcalovou k dalším okruhům odborného a badatelského zájmu, zejména k lidovému oděvu, který sledovala od konce sedmdesátých let také v terénních výzkumech. V řadě příspěvků se zabývá krojem na Uherskohradištsku, všedním i svátečním, atributy obřadního kroje svobodné mládeže aj. Znalosti materiálu využila v uplatnění krojového oblečení ve folklorních souborech (návrhy krojového oblečení pro soubory Hradišťan a Kunovjan). Zabývala se i podílem těchto zájmových sdružení na uchovávání tradice, zejména obyčejové. Odbornými statěmi přispěla do regionálních a lokálních vlastivědných monografií (Polešovice, Velehrad, Staré Město, Kunovice, Uherský Ostroh, Veselsko). Výběrová bibliografie jubilantky bude publikována v časopise Ethnologia Europae centralis.

Badatelská činnost jubilantky našla svůj odraz také v práci popularizační, zejména na poli muzejních výstav. Z nejvýznamnějších expozičních aktivit uskutečněných v posledním desetiletí připomeňme *Na hradištském jarmarku* (1997 – 1998), *Vzácný pane hospodáři* (1999 – 2000), *Klobúček s pérkama, věneček s pantlami* (2004 – 2005) a zahraniční výstavní projekt na téma vánoční tradice, realizovaný v Chorvatsku a v Polsku (*Vánoce na Moravě* – Bělovar 2003 – 2004, Varšava 2005 – 2006).

Práci v redakci národopisného periodika se L. Tarcalová věnuje od začátku své odborné dráhy. Ve vydávání Národopisných aktualit měla své místo jako tajemnice redakce, později jako členka redakční rady (1980 – 1989). Dnes působí v redakční radě časopisu Ethnologia Europae centralis (od roku 1990) a sborníku Slovákko (od roku 1971), rediguje tematické sborníky Slovákého muzea, v nichž jsou prezentovány výsledky vědeckých setkání etnologů, kteří se zabývají obyčejovou tradicí.

Od roku 1978 se jubilanťka podílí na činnosti subkomise pro lidové obyčej Mezinárodní komise pro studium Karpat, v roce 1992 se stává její předsedkyní. Významnou měrou přispěla k vydání dvou svazků *Bibliografie lidových obyčejů* (1989, 1995); bylo tak zhodnoceno úsilí mnoha členů subkomise, kteří excerpce mnohdy nesnadno dostupných časopisů věnovali nemálo času ve prospěch badatelské obce. Konceptně a organizačně připravuje jubilanťka od roku 1992 vědecká setkání badatelů k problematice obřadní kultury. V posledním desetiletí se uskutečnily konference s mezinárodní účastí k problematice magie a náboženství (Velehrad 1997), kultů a živlů (Vsetín 1999), obyčejového práva (Martin 2001), na téma obřadní zeleně (Strážnice 2003) a obyčejů profesních a zájmových skupin (Buchlovice 2005). Díky L. Tarcalové představuje subkomise pro lidové obyčej v České republice dnes významnou odbornou bázi, kde se setkávají etnologové z různých pracovišť, zabírající se problematikou obřadní kultury. Za svou práci byla v roce 2004 vyznamenána cenou Národopisné společnosti.

Hluboký zájem o náš společný obor, pracovitost, aktivita a pomoc druhým patřily vždy k charakterovým vlastnostem Ludmily Tarcalové. K naplnění dalších projektů ve výstavní, badatelské a organizační práci přejeme jubilanťce neslábající elán a pevné zdraví.

Eva Večerková

HELENA JOHNOVÁ ZEMŘELA (13. 9. 1926 – 7. 5. 2006)

Zpráva o úmrtí PhDr. Heleny Johnové, CSc. zasáhla muzejní a etnografickou obec s neúprosností a neodvolatelností, jaké patří jen smrti samotné. Těch nedožitých osmdesát let nám připomnělo konec života člověka, nadaného lidskou moudrostí, kultivovaným nadhledem a přístupem k práci i druhým

lidem. S H. Johnovou jsem se setkávala během svého sedmiletého působení v etnografickém muzejnictví, při práci ve výboru Národopisné společnosti, na četných konferencích a seminářích k různým tématům historie i současnosti národopisu. Díky své schopnosti živého dialogu dokázala pojmenovat jak problémy našeho oboru, tak i lidí, s nimiž sdílela dobu, kterou jsme žili s jejími výzvami, rozpory i protiklady.

Její lidskou a odbornou vyzrálost předurčovala klíčová období života, v nichž se utvářely podmínky jejího profesního vývoje. Narodila se 13. září 1926 v Mělníku v rodině středoškolského profesora. Po ukončení gymnaziálního studia (v roce 1944 přerušeno točným nasazením v továrně na letadla) se roku 1945 zapsala na Filozofickou fakultu UK v Praze, obory národopis a dějiny umění. Jako jedna z jeho prvních absolventů měla možnost získávat vědomosti od takových učitelů, jako byli Karel Chotek, Vilém Pražák či Draho-míra Stránská, kteří ovlivnili její vztah k historii, dějinám umění i národopisu a usměrnili její odbornou profilaci. Již během svých studií pracovala v národopisném oddělení Národního muzea v Praze, kam také, po získání titulu doktorky filozofie, 1. ledna 1950 nastoupila. V roce 1964 převzala vedení tohoto oddělení a roku 1968 byla jmenována ředitelkou Historického muzea Národního muzea, kterému pak zůstala věrná po celou svou profesní dráhu.

Její život byl naplněn tvůrčím napětím, které zná každý, kdo se trápí s problémy sdělnosti kulturních artefaktů, s potřebou získat pro své záměry podporu veřejnosti i politiků, kdo čelí byrokracii a minimu prostředků k jejich realizaci. Vedle badatelské práce v terénu a archivu usilovala o obohacení muzejních fondů a zkvalitňování muzejní dokumentace, vykonávala řídící a organizační práci a několik roků i pedagogickou činnost, která ji naplňovala uspokojením, přestože jí byla na čas znemožněna.

Vzpomeňme při této bezprostřední, a proto částečné bilanci života a díla alespoň některé z počínů, které H. Johnové natrvalo propůjčily místo mezi významnými představiteli oboru. Svůj odborný zájem zaměřila především na oblast lidového výtvarného umění a lidové výroby, na vývoj lidového interiéru, na výzdobní techniky lidového nábytku. Upoutala jí tradice modrotisku v českých zemích, lidové betlemářství, kolébky a další témata. Průkopnické byly její práce o lidových špercích jako součásti oděvu, zvláště pak špercích, spojených s ozdobou hlavy (náušnice, jehlice, hřebeny). Originální publikací v tomto oboru je syntetická práce *Lidové šperky na Slovensku*, která vyšla jako 6. svazek v edici Klenotnica slovenskej ľudovej kultury (Bratislava: SAV 1976, přepracované vydání v nakladatelství Tatran 1986). Významné jsou i další její monografie, *Horácké lidové hračky* (1978, 1981), *Lidový ornament na dřevě v českých zemích* (1980), *Lidový malovaný nábytek v českých zemích* (1989).

Svou odbornou erudici a přesvědčení, že bohatství hmotné a duchovní kultury je třeba zachovat nejen pro vědu, ale i pro sebevědomí národa, vložila Helena Johnová do vytvoření expozice národopisného oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze, která byla prvním pokusem podat historický přehled vývoje české lidové kultury. Pod jejím vedením vznikla celá řada dalších expozic a výstav, na nichž se podílela organizaťorsky i autorsky. Připomeňme alespoň dvě významné expozice zaměřené na dějiny – *Dějiny Čech 19. a 20. století* (hlavní budova Národního muzea 1985) a *Památky národní minulosti* (Lobkovický palác na Pražském hradě 1978). Z větších národopisných výstav v národopisném oddělení Historického muzea Národního muzea jmenujme výstavu *Lidové hračky* (1965), která byla prezentována i v zahraničí, *Lidové jesličky* (1966 – 1967), *Malovaný lidový nábytek* (1973), *Hračky a hry*, pořádané národopisným

a historicko-archeologickým oddělením Historického muzea (1974), v dalších muzeích pak zejména *Horácké lidové hračky* (Nové Město na Moravě 1973 – 1974) a *Modrotisk včera a dnes* (Uherské Hradiště 1974). Koordinovala a autorsky připravila i úspěšné výstavní akce v zahraničí, např. expozici *Volkskunst der Tschechoslowakei* pro Městské muzeum v Mnichově a pro Altonaer Museum v Hamburku (1968, spolu s A. Plessingerovou), *Aspekty lidového života v Evropě* (Belgie 1977), *Láska a svatba v lidovém umění* (Liege, Antverpy 1977). K výstavám publikovala Helena Johnová katalogy, napsala i řadu prací, věnovaných sbírkotvorné a výstavní činnosti národopisného oddělení Historického muzea Národního muzea a je autorkou průvodce sbírkami tohoto muzea (*Kultura a život československého lidu*, NM Praha, 1967).

Ke studiím v odborném tisku a k pracím vědecko popularizačního charakteru náleží přiřadit také recenze a zpravodajské články, referování na odborných setkáních doma i v zahraničí a přednáškovou činnost (na katedře etnografie UK přednášela etnografickou muzeologii a lidovou výrobu). Byla vedoucí redaktorkou Sborníku Národního muzea a členkou redakčních rad Časopisu Národního muzea, Českého lidu, Národopisného věstníku československého, Umění a řemesel a šest funkčních období (1971 – 1990) působila jako předsedkyně Národopisné společnosti československé při Československé akademii věd.

Dosažené výsledky vědecko organizační, výstavní a publikační práce zařadily Helenu Johnovou mezi přední znalce národopisné muzeologie a lidového výtvarného umění. Odešla výrazná osobnost s širokým teoretickým nadhledem, s vlídným a přátelským přístupem ke svým kolegům, jejíž zásluhy o muzejnictví a národopis jsou nesporné a právem byly ještě za jejího života mnohokrát oceněny.

Alexandra Navrátilová

ZA JINDŘICHEM HOVORKOU

V pátek 14. 7. 2006 zemřel Jindřich Hovorka: muzikant, organizátor, vlídný člověk. Narodil se 13. 8. 1937 v Českých Budějovicích, tam vystudoval hudebně pedagogickou fakultu, obor housle a trubka. Tam se také poprvé setkal s lidovou písní, stal se prvním houslistou folklorního souboru Úsvit. Od roku 1957 působil v Brně, absolvoval jako violista JAMU a v Brně už zůstal. Po studiu se stává členem Brněnského estrádního rozhlasového orchestru (BERO, 1960-1969). Zároveň nasával ze zdrojů moravské lidové písně v brněnských cimbálových muzikách (Vlajka mládí – Javorník) a jednu takovou založil. Byla to Cimbálová muzika Hynka Bíma, později přejmenovaná na Moravskou cimbálovou muziku. Muzikanti tam byli vybraní, se smyslem pro spontánní muzicírování, a měli úspěch. V soutěži lidových hudeb a zpěvu na MFF Strážnice 1966 získali první místo. Snímky jsou zachovány a dodnes mi znějí v uších.

Jak čas šel, Hovorkovy souborové aktivity se stupňovaly. Nakonec přechází ze svého profesionálního postu v BERO do Brněnského orchestru lidových nástrojů (BROLN) a ten se stal jeho osudem. Působil tam celých dvacet let (1973 – 1993) a po Bohumilu Smejkalovi se stal posledním uměleckým vedoucím orchestru. Koncem roku 1993 přestal BROLN jako rozhlasové těleso existovat a od roku 1994 byl nezávislým profesionálním souborem pod nadací „BROLN Jindřicha Hovorky“.

*Bludička dobrá nebo zlá
V hlubině srdce
Horoucně tobě plápolá
Pro život, pro smrt...*

(S. K. Neumann: „Láska“)

Dobrou bludičkou celým životem byla Jindřichu Hovorkovi lidová píseň. Jí oddaně sloužil také posledních třináct let ve své nadaci. BROLN byla vidina, za kterou bojoval – smyčcem, ale nebojácně. Nakrátko se letos na jaře dočkal obnovení tohoto tělesa v rámci Českého

J. Hovorka (2006). Archív J. Plocka.

rozhlasu Brno – ještě absolvoval zahajovací koncerty v Osvětimanech, Brně, v Nivnici – víc nemohl...

Jaromír Nečas

OSOBNÍ VZPOMÍNKA NA JINDŘICHA HOVORKU

Tisíce nahrávek v rozhlasovém archivu, několik hudebních nosičů, nespočet hodin s posluchači v omamném zajištění zpívajících houslí – to je životní bilance Jindřicha Hovorky, jedinečného a ojedinělého muzikanta. Myslím, že málokdo – a jestli vůbec někdo – dokázal spojit podstatu lidové písně s kultivovaným projevem klasicky vzdělaného hráče tak přirozeně a noblesně, jako právě on. Znal jsem se Jindřichem Hovorkou od první půle osmdesátých let, několikrát jsme se od té doby sešli muzikantsky i přátelsky. V roce 1995 dokonce na krásném turné BROLNu v Itálii, kdy měl, jak mi sám řekl, nejlepší kapelu svého života. Připomenu jen některá jména: Michal Zpěvák – klarinet, Dalibor Štrunc – cimbál, Petr Surý – kontrabas, František Černý – zpěv, terc a další. Představu o hráčských kvalitách této sestavy uchovalo CD *Hrají sólisté BROLN* z roku 1994. Paradoxně to bylo už mimo Český rozhlas (BROLN byl zrušen v roce 1993) a s nejistou budoucností pod hlavičkou Nadace BROLN Jindřicha Hovorky. A přitom vím, že Jindřich měl nabídku na pravidelné hraní ve Vídni, bez starostí, za slušnou gáží. Ale on chtěl něco víc...

Soustavně jsem však měl příležitost být mu nablízku až v posledních měsících jeho života. Spojilo nás právě obnovení BROLNu v brněnském rozhlase – mne jako novopečeného dramaturga, Jindřicha jako staronového uměleckého vedoucího. Viděl jsem, jak hluboce věří své věci a jak hluboce se raduje ze

znovuzrození „svého dítěte“. Myslím také, že úkol rozehrát znovu tuto kapelu pod rozhlasovými křídly mu byl světle, které jej vedlo životem o notný kus dál, než jak se to po vypuknutí těžké nemoci na podzim roku 2005 jevílo ošetřujícím lékařům. Navždy ve mně zůstanou (a myslím, že nejen ve mně) neopakovatelné, téměř mystické zážitky ze dvou koncertů. Prvním byla slavnostní veřejná nahrávka u příležitosti obnovení BROLNu v Brně v dubnu 2006, kdy, ač už fyzicky oslabený, hrál s ohromným nasazením. „Jako o život“, řekl tehdy v úžasu jeden z posluchačů. A Jindřich už skutečně hrál o život. A pak 2. června 2006 v Nivnici, kam přijel přímo z nemocnice. Ztěžka došel na pódium, byl ještě pod vlivem drastické chemoterapie, ale jak zazněly první tóny jeho neuvěřitelně teple lidsky znějících houslí, sálem proniklo jakési fluidum a nikdo ani nedýchal. Tady šlo o mnohem víc, než o obyčejný koncert... Jenže v poslední skladbě, virtuózní Primášově písni, zalomil Jindřich sólo dříve než obvykle a muzika skončila předčasně. „Poprvé v životě mně přestaly chodit prsty,“ řekl mi pak sklesle. A oba jsme věděli, o co jde. Při svém posledním veřejném vystoupení na Moravském náměstí v Brně ještě žertoval, na pódiu však už měnil program a hrál některé písně pro sebe. Na kunovický festival 16. června 2006, který byl zamýšlen jako pocta právě jemu, už nedojel. Program však připravil s nesmírnou zodpovědností a byl s námi alespoň duchem. Na přípravě repertoáru pro další vystoupení pracoval ještě pár dní před smrtí.

Jeho pohřbu v salesiánské oratoři v brněnských Žabovřeskách se kromě rodiny a nejbližších zúčastnilo několik set muzikantů, přátel a známých. Přeplněný kostelní prostor ukázal, kolika lidem bude Jindřich Hovorka chybět. Jeho případného nástupce čeká nelehký úkol – nahradit skutečnou muzikantskou osobnost. Vícerozměrnou, oddanou své

věci doslova do posledního dechu. Ale na druhé straně, je to pro ty mladé i veliká výzva a Jindřich Hovorka zůstává stále s námi – přinejmenším jako nezpochybnitelný příklad, že takové úloze dorůst lze.

Jiří Plocek

SYMPÓZIUM MINULOSTĚ A PRÍTOMNOSTI MLYNŮV V TEKOVSKÉJ STOLICI

V malebnom prostredí Mašekovho mlyna vo Vrábľoch sa 27. 5. 2006 uskutočnil už druhý ročník mlynárskeho sympózia, venovaného histórii mlynov a mlynárstva, súčasnému stavu ich zachovania, problémom obnovy a sprístupnenia mlynov u nás, s akcentom na regionálny výskum mlynov v Tekovskej stolici. Zásluhou zahraničných hostí z Českej republiky dostalo sympóziu medzinárodný rozmer, umožnilo širší porovnávací pohľad na problematiku vývoja mlynov v slovensko-českom kontexte. Podnietilo i výmenu skúseností s rozvojom takto zameraného výskumu a viedlo k podchyteniu odborníkov – špecialistov zo širšieho okruhu vied. Posunom oproti minulému ročníku sympózia okrem tematickej šírky a zamerania na región Tekova bola aj skutočnosť, že garantom odbornej časti sympózia sa stala Slovenská mlynologická spoločnosť. Impulzom pre jej založenie bol práve 1. ročník sympózia, pretože na Mašekovom mlyne získala spoločnosť pred rokom stály sekretariát a podporu na svoju činnosť.

Výber miesta stáleho sekretariátu spoločnosti vo Vrábľoch nie je náhodný. V dnešnej mestskej časti mesta v Hornom Ohaji sa vodný mlyn spomína medzi najstaršími mlynmi na Slovensku už roku 1319. Z regiónu Tekova a Požitia sú aj prvé zmienky o vodných mlynoch vôbec, napr. v Slepčanoch sa

v roku 1164 spomína mlyn na dve zloženia, roku 1158 v chotári Levíc, roku 1256 v lokalite Pozba východne do Šurian, roku 1261 a 1264 v Mlynskom Seku, roku 1270 v Starom Tekove. K Tekovu patrí aj mlyn v Žemliaroch (1303), Šarovciach (1306), v Trhyni (1307) a v Tlmačoch (1310). Preto sme sa cez sympóziu snažili o celoslovenský pohľad na problematiku histórie a súčasnosti mlynov na Slovensku, ale aj o regionalistický akcent, položený na región Tekova.

Účastníkov sympózia pozdravil a privítal na pôde mesta primátor Vrábľov Tibor Tóth, pozdrav poslalo regionálne združenie obcí Mikroregión Požítavie – Širočina a predseda Slovenskej spoločnosti pre dejiny vied a techniky pri SAV Miroslav Morovics. Sympóziu otvoril Ľuboš Trubíni, tajomník Slovenskej mlynologickej spoločnosti (ďalej SMS) a predstaviteľ občianskeho združenia Fontis, hlavného organizátora sympózia. Privítal účastníkov a spoluorganizátorov podujatia (popri SMS mesto Vráble a Rodinná farma Mašekov mlyn) a poďakoval sponzorom, ktorí prispeli k zabezpečeniu dobrých materiálnych pomienok pre priebeh podujatia.

Pracovný program sympózia viedol L. Mlynka, predseda SMS. Na úvod odznegli dva príspevky českých kolegov: L. Štěpán hovoril na tému *Starý český mlýn a jeho současný výskum*. Poukázal na historické a technické súvislosti vývoja mlynov a mlynskej technológie v Čechách, prínos českých mlynárov k rozvinutiu mlynských strojov (vynález osievania, tzv. hasačert). Informoval účastníkov o stave výskumu mlynov v Čechách a o publikačných výstupoch (*Soubor lidových staveb Vysočina, múžeá v přírode*). Vyjadril vďaka za odbornú pomoc, ktorej sa im dostávalo od 70. rokov 20. storočia zo strany vynikajúceho znalca mlynov u nás Jána Hanušina. R. Urbánek (Regionálne múzeum Vysoké Mýto) prezentoval výsledky vlastných výskumov novej generácie mly-

nov z polovice 19. storočia v príspevku *Mlýny s uměleckým složením a způsob jejich dokumentace*. V bohatej obrazovej prezentácii charakterizoval technickú špecifiku tzv. umelých mlynov (v sústave náhonovej, prevodovej a mlecej), späť s nástupom továrensky vyrábaných čistiaciach, osievacích a mlecích strojov.

J. Bátora (Archeologický ústav SAV Nitra) v príspevku *Najstaršie doklady mletia obilia na juhozápadnom Slovensku* priblížil vývin techniky drvenia obilných zŕn od neolitického obdobia cez staroveké národy a kultúry po malé rotačné kamenné mlyny, žarnovy, z veľkomo-ravského obdobia. Vývoj techniky mletia a zvyšovania výkonnosti kamenných mlynov ilustroval nálezmi a príkladmi experimentálnej archeológie.

V bloku príspevkov, ktoré vychádzali z archívnych dokumentov, P. Tesák (Štátny archív Levice) v príspevku *Pohronský cech mlynárov v Leviciach a Novom Tekove (1628 – 1903)* upozornil na cenné archívne pramene. Dokladajú pôsobenie tzv. oblastného cechu v tekovskom regióne, listiny a štatúty cechu. Mimoriadnu pozornosť vzbudil príspevok Š. Drahošovej (Štátny archív Ivanka pri Nitre) *Turecké súpisy zo 16. – 17. storočia ako pramene k existencii vodných mlynov na Požitaví*. Turecká moc vykonala počas okupácie na obsadenom území dva rozsiahle súpisy majetku pre účely zdanenia, ktoré obsahujú cenné údaje o počte, rozmiestnení i kapacite mlynov. Súpis z roku 1570 predstavuje najstarší a jedinečný zoznam mlynov z územia Slovenska.

Etnologický blok príspevkov otvoril L. Mlynka (Filozofická fakulta UK Bratislava) témou *Spoločenské postavenie mlynárov v lokálnom spoločenstve*. Poukázal na významnú spoločenskú pozíciu a prestíž mlynárov, ktorú nadobudli v stredoveku v súvislosti s ich profesiou a zručnosťami, povinnosťami voči vrchnosti, ekonomickým a spoločenským statusom (štatúty, mlynské právo,

a pod.). K. Holbová (Tekovské múzeum Levice) sa zamerala na prezentáciu mlynárstva a spôsobu bývania vo vodnom mlyne v Bohuniciach pri Pukanci. Upozornila na problémy s výskumom, odbornou, organizačnou a bezpečnostnou stránkou prezentácie v stálej múzejnej expozícii. Z. Beňušková (Filozofická fakulta UKF Nitra) vo svojom vystúpení na tému *Problematika regionálneho výskumu a regionalistiky z pohľadu etnológie* poukázala na možnosti aplikácie výsledkov etnologických výskumov v spoločenskej praxi. Ako príklad použila možnosti výskumov mlynov a uplatnenia ich kultúrno-historického potenciálu v regióne, v rozvoji turizmu.

Na problematiku nadviazal J. Doubek (Česká národopisná spoločnosť, TM Brno) témou *Súčasný stav prűskumu dochovaných větrných mlýnů a mlýnků v Česku a na Slovensku*. Predstavil zachované veterné mlyny, typológiu, konštrukčné zvláštnosti, ale aj problémy ich obnovy a upozornil na publikácie na túto tému. Pracovné rokovanie sympózia zavŕšil príspevok a vizuálna prezentácia M. Petráša (Občianske združenie Obrazy – Kvačianska dolina) *Skúsenosti z obnovy mlyna v Kvačianskej doline (Orava)*. Reportážnym spôsobom priblížil históriu obnovy mlynov v Kvačianskej doline (SZOPK), problémy obnovy a rekonštrukcie Brunčiakovho mlyna a pily – gátra, vodného náhonu, technologických častí, technických prvkov strojov, i opravy obytných priestorov mlyna. Nastolil problém údržby objektov a sprístupnenia areálu turistom.

S diskusnými príspevkami vystúpil historik P. Dvořák, ktorý načrtol peripe-tie vydávania knihy spomienok mlynára Rudolfa Kulicha *Zamúčené historie*. V. Křížik prezentoval možnosti, ale aj prvé výsledky výstavby malých vodných elektrární na Slovensku. Diskusia k príspevkom sympózia bola živá, obo-hacujúca účastníkov sympózia. Prispela k výmene poznatkov i názorov na pro-

blémy, ktoré spájajú odborníkov u nás i v susedných krajinách. Medzinárodnú platformu pre širokú diskusiu poskytuje aj Medzinárodná mlynologická spoločnosť (International mlynological society) a jej časopis International mlynology, s redakciou v holandskom Haagu. SMS má ambíciu stať sa jej členom (pozri www-stránku SMS).

Okrem stretnutia členov SMS a riešenia organizačných otázok (sekcia vedecká a záujmová, prihlášky za člena, členské) bola sprievodným podujatím prehliadka hostiteľskej farmy, ktorú s príslovečným šarmom predstavil jej majiteľ M. Demeš. V Saloone farmy vystúpil s pestrým programom folklórny súbor Dolinka z Mane. Záver bol jednoznačný: 2. ročník sympózia sa vydaril, preto organizátori o rok pripravia jeho tretí ročník. Účasť a spoluprácu prisľúbili aj českí kolegovia, ktorí sa takisto prihlásili za členov SMS.

Ladislav Mlynka

ORÁLNÍ HISTORIE A JEJÍ INTERDISCIPLINÁRNÍ VYUŽITÍ

Ve dnech 8. až 10. června 2006 se již popáté sešli na hradě Sovinci příznivci metody orální historie. Organizátoři setkání (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR ve spolupráci s FHS UK a Archivem Univerzity Palackého v Olomouci) se tentokrát rozhodli věnovat pozornost interdisciplinárnímu využití této metody. Setkali se tak převážně mladí historikové, etnologové, kulturologové a jazykovědci z České republiky a Slovenska, kteří se navzájem informovali o projektech, na nichž pracují a v nichž využívají metodu orální historie.

Několik referujících představilo své výzkumy, které byly či jsou základem pro jejich diplomové a disertační práce. Veliká část z nich se vztahovala k nejnovějším dějinám. Čtyři příspěvky se věnovaly

tématům spojeným s disentem a opozičními aktivitami v Československu. M. E. Holečková hovořila o problematice katolického samizdatu. Poukázala na příkladu životních příběhů dvou osobností, jezuity Františka Lízny a františkána Radima Jáchyma, na jeho odlišné podoby. Jedním z důležitých znaků katolického samizdatu byla podle ní skutečnost, že neměl jen funkci informační, ale především funkci integrační. J. Svobodová představila průběžné výsledky výzkumu komunistických slavností v Československu v letech 1945 – 1989. I když její práce vychází především ze studia archivních pramenů, provádí i rozhovory na dané téma. První část narátorů vybrala z řad odpůrců režimu, na základě jejich vzpomínek na svátky a účast na nich se snaží postihnout rysy opozičního chování. Z. Doskočil vycházel ve svém příspěvku z rozhovorů s disidenty, které byly sesbírány v rámci grantu Politické elity a disent v období normalizace. Hodnotil reflexi éry prezidenta Antonína Novotného v disidentských vzpomínkách a snažil se najít informace o tom, kdy nastal rozchod s režimem předznamávající události roku 1968. Ze stejného materiálu vycházel i L. Valeš, který pozornost zaměřil na opoziční struktury na místní úrovni v předvečer listopadové revoluce. Hovořit o disentu na lokální úrovni je podle jeho názoru nemožné, svou roli zde sehráli v listopadu i tzv. lidé „ze struktur“.

Čtyři referáty se vrátily k historickým událostem v období po 2. světové válce. H. Arenbergerová zvolila za téma výzkumu život v uprchlickém táboře Valka u Norimberku. Ten byl určen za shromažďovací tábor pro české poúnorové uprchlíky. Jako pramen jí slouží písemné i ústní vzpomínky českých emigrantů, v nichž se věnuje především analýze každodennosti v táboře. J. Zadražilová zkoumá odsun Němců z Jihlavska, a to pomocí interview s Němci, kteří zde

mohli po 2. světové válce zůstat. Vedle životních příběhů pracuje s dostupnými archivními prameny. M. Hanková představila svou práci, v níž se zabývala zkušenostmi židovské komunity v Čechách a na Moravě v letech 1945 – 1956. Nejříve obecně charakterizovala narátory, pak se věnovala tématu politické angažovanosti příslušníků židovské komunity v poválečné době, jejich motivaci pro vstup nebo naopak odmítnutí vstupu do KSČ. J. Nosková hovořila o volyňských Čechách a jejich reemigraci a integraci v Československu ve světle životních příběhů.

Genderové zaměření měly příspěvky M. Appeltové a P. Chrenkové. První z nich zvolila jako téma svého výzkumu historii YWCY v Čechách. Organizace založená A. Masarykovou v roce 1921 se ještě nedočkala pozornosti historiků. Nejstarší fázi jejího vývoje lze zpracovat pouze na základě archivních dokumentů a literatury, ale pro novější období se využít orální historie díky možnosti kontaktovat doposud žijící členky YWCY přímo nabízí. M. Appeltová se zajímá především o její činnost za okupace a v poválečném období do jejího nuceného rozpuštění v roce 1951 a o pokus o znovuzaložení v roce 1969, zajímá ji také vztah ženské emancipace a křesťanství. P. Chrenková seznámila přítomné se svým výzkumem nejstarší generace žen na Liptově. Ve třech vesnicích sbírá životní příběhy, aby tak dospěla k ozřejmení genderových a kulturních specifik této oblasti.

Dva příspěvky se věnovaly osudům jednoho narátora. J. Petráš představil zprvu anonymní deník čtrnáctileté dívky, který byl sepsán v roce 1945 v Českých Budějovicích. Více než padesát let po jeho sepsání se podařilo autorku vypátrat a požádat ji o vyprávění životního příběhu – konfrontace deníku a životního příběhu nabízí řadu zajímavých možností interpretace. Z. Beroun se pak věnoval peripetiím svého výzkumu věnovaného

osobnosti českého historika Kolomana Gajana.

Jazykovědce zastupovaly na Sovinci D. Gabřasová a P. Kubáčková. První z nich se věnovala vybraným metodologickým problémům v orální historii, které s sebou nese jazyk jako médium komunikace, a interakci tazatele a narátora. Upozornila na nutnost uvědomovat si stále arbitrárnost znaku, chápat jazyk jako interpretaci a vidět pragmatiku jazyka. P. Kubáčková pak ukázala, jak může přispět k interpretaci narativně-biografického interview rozbor tzv. krajních formulací (*extreme case formulations*), jemuž se věnuje především konverzační analýza. Krajní formulace vnášejí do rozhovoru dynamiku, a tak pomáhají udržovat pozornost posluchače, mají ale také funkci posluchače přesvědčit, ospravedlnit názory narátora.

Hostem z ciziny byla D. Wooley z USA, která hovořila o svém výzkumu mezi studenty, účastníky sametové revoluce. Snažila se na základě rozhovorů se studenty a tiskového materiálu analyzovat tzv. studentský mýtus vzniklý během sametové revoluce. Na zacházení s tímto mýtem, na jeho přijímání či odmítání poukázala na způsob vytváření studentské identity a na její vliv na další události.

To, že orální historie má také velký potenciál k „praktickému využití“, ukázala L. Segřlová. Představila proces využití celkem 71 interview o romském holocaustu shromážděných Nadací Milana Šimečky pro vzdělávací DVD.

Setkání na Sovinci potvrdilo, že orální historie má u nás příznivce, kteří její pomocí zpracovávají řadu zajímavých témat. Za klad setkání považují, že poskytlo mladým vědcům možnost seznámit se navzájem s vlastními výzkumy, podělit se s kolegy s výzkumnými problémy a jejich řešením. Důležité je také, že některé z příspěvků budou zveřejněny na internetových stránkách COH ÚSD AV ČR.

Jana Nosková

MYJAVA 2006

Již pátým rokem prošlapávám pravidelně myjavské festivalové chodníčky. Letos jsem je vyhloubil svými chodidly podstatně více, a to především proto, že jsem byl pořadatelem pověřen funkcí hodnotitele. Na jednu stranu to nebyla úloha jednoduchá, protože absolvovat opravdu všechny pořady festivalu pro mě zůstalo pouhou neuskutečněnou iluzí. Tak pestrý a nabytý byl festivalový program. Na stranu druhou se má úloha zjednodušila ve chvíli intenzivních prožitků v rámci festivalové atmosféry, které jsem si díky pořadatelům myjavského festivalu mohl během třetího červnového víkendu roku 2006 vychutnat. Ono se totiž lépe chválí, než kritizuje. Přesto v této zprávě začnu několika kritickými poznámkami – především proto, že je chci mít dříve za sebou, a velmi rád bych, aby tento příspěvek vyzněl ve svém souhrnu kladně.

Loňským rokem počínaje přibyl do názvu festivalu druhý titul (včetně druhé řady číslování ročníků) proklamující myjavský festival jako festival *európskej tra-*

dičnej kultúry. Došlo tak z mého pohledu k vytvoření určité podmnožiny v původním názvu, který zní *mezinárodní folklorní festival*. Když je festival mezinárodní, je samozřejmě i festivalem evropské tradiční kultury, tak proč stojí tyto dva názvy souběžně vedle sebe? Nestačilo by, aby se proklamace přihlášení k evropské kultuře dostala pouze do podtitulu? Domnívám se, že časem tak možná vzniknou zmatky v číslování ročníků. Co se asi stane, když se třeba jeden rok název o evropské tradiční kultuře vynechá? Organizátoři k tomuto kroku měli ovšem jistě své důvody – tedy zajištění dostatečného množství finančních prostředků, což bylo ve festivalovém areálu, ale i v samotném městě vidět na každém kroku. Vše bylo opravené, natřené, vyčištěné a skvěle připravené pro tak důstojný svátek kultury, kterým je myjavský festival již po několik desetiletí.

Jakoby v návaznosti na proklamaci evropské kultury v názvu festivalu utrpěl zahraniční pořad (i když to s názvem nemá co do činění), představující pouze evropské soubory. A to ze sousedních zemí – Polsko a Maďarsko (ČR letos v zahra-

MFF Myjava. Foto J. Blahůšek 2006.

ničním pořadu chyběla). Soubor z Kypuru, který měl suplovat exotiku, bohužel diváky ze sedadel nezvedl, a proto pořadu chyběla jeho obvyklá gradace. Zde je ovšem nutné pochválit členy programové rady, kteří jej zařadili v sobotním večerním bloku do programu již v podvečer, a nechali tak sobotní program v amfiteátru gradovat dvěma pořady excelentních tanečních programů, z nichž první měl humoristický podtext a druhý podtext umělecký. Oba pořady, jak jsem pochopil, nebyly na Myjavě uvedeny jako premiéry, a tak mají jistě své kritické ohlasy za sebou. Chci jen poznamenat, že je z dramaturgického hlediska diskutabilní, zda bylo vhodné tyto dva taneční programy řadit vedle sebe. Páteční večerní pódiový program byl, kromě zkrácené verze zahraničního pořadu, vlastně čistou myjavskou záležitostí. Po zahájení se totiž křtila kniha věnovaná souboru Kopaničiar a poté následoval myjavský regionální pořad. Osobně bych páteční křest rozšířil o krátké vystoupení Kopaničiaru a po něm zařadil jeden ze sobotních večerních pódiových programů. Skvělý páteční pořad *Myjavskými chodničkami* bych pak zařadil na sobotní večer po vystoupení zahraničních souborů.

Výhrady mám i k zahájení festivalu. Domnívám se, že soubory etnických menšin měly dostat prostor v jiném typu pořadu, stejně jako pěvecký sbor z Horňácka. Úvodní pořad byl podle mého názoru velmi špatně sestavený a trochu nepřipravený. Festival takového významu by měl být podle mého

názoru zahájen hymnou Slovenské republiky a úvodním slovem předsedy přípravného výboru. Udělat oficiální zahájení až po horkou jehlou sešitým vystoupením myjavských Romů a Slováků ze Srbska – Černé Hory ukončeného dvěma táhlicemi z Horňácka bylo z mého pohledu poněkud nevydřeným pokusem inovovat strukturu úvodního programu. Nevím ovšem, zda se autorky vydaly opravdu správnou cestou. Přišlo mi také nedůstojné, když nosiči vlajek museli překračovat odposlechy na pódiu. Ke zvážení organizátorů dále zůstává, zda má být vlajka CIOFF na čestnějším místě, než vlajka Slovenské republiky. Velmi kladně hodnotím, že v době vrcholení předvolební kampaně a za přítomnosti prezidenta Slovenské republiky (na Slovensku byly 17. 6. 2006, tedy den po zahajovacím programu, parlamentní volby) se do zahájení festivalu nedostala z politizujících proslavů ani věta. Z mého pohledu to svědčí o vysoké kultivovanosti organizátorů, mezi nimiž byli samozřejmě i politici se zájmem o zvýšení preferencí svých politických stran. Lidová kultura zde nebyla v žádném případě zneužita, tak jak jsme na to byli zvyklí před rokem 1989, což se bohužel v současnosti, podle mých zkušeností z některých festivalů v České republice, stává opět zvykem.

K ostatním festivalovým pořadům nemám žádné závažné kritické připomínky. K těm, které mají svou pevnou strukturu a jsou zasazeny v programu myjavského festivalu, nemá asi cenu psát další věty. Chybičky buďto nikdy neměly, nebo se je podařilo „vychytat“ v uplynulých letech (např. *Divadlo ve Svítkové sadě*, *Súťaž o cenu Samka Dudíka* apod.). Na programu vesnických souborů oceňuji, že letos dostal výraznější prostor folklor taneční a hudební před slovesným, což je pro velký pódiový pořad tohoto typu jistě přínosné. Nedělní dětský pořad *Z Povážia stredného do Nitry hornej...* přinesl výběr nejlepších vystoupení nej kvalitnějších dětských folklorních souborů západního Slovenska.

Výčet všech programů nás navádí k závěru, proč je myjavský festival tak úžasný: především pro svou rozmanitost a pro neustálé hledání cest, jak se přiblížit divákovi, vtáhnout ho do děje, ulapit a nepustit. Celý program totiž doplňují menší pořady a akce, nejen ty vyzkoušené (výstavy, jarmark lidových výrobků, komorní pořad v myjavském evangelickém kostele, programy pro děti na louce za amfiteátre, ochutnávka pálenek atd.), ale i ty nově vznikající. Pořadatelům se letos podařilo neuvěřitelným způsobem oživit louku za amfiteátre, a to ukázkami tradiční stravy s možnou ochutnávkou i večerní hudební produkci (huslovačkou) střídajících se muzik z Moravy a Slovenska. Na louce za amfiteátre v *Mestečku MY-A-VY* to skutečně žilo, zpívalo se, tancovalo, jedlo, mluvilo a pilo. Kdo to alespoň z části nezažil, o mnoho přišel. Tato věta se ale vlastně týká celého myjavského festivalu, který je ve všech směrech moderním médiem transmise kulturních hodnot. Přispívají k tomu jeho manažersky schopní organizátoři, odborně vzdělaní členové programové rady, folklorem nadšení účinkující i spokojení diváci.

Jan Blahůšek

EDICE ŘEMESLA – TRADICE – TECHNIKA

O tradičních řemeslech se u nás vždycky víc mluvilo, než psalo. Zjistí to záhy každý, kdo začne hledat ucelené a komplexní informace o jednotlivých výrobních oborech. Prostě monografie, obsahující něco o historii, o vývoji produkce, o nositelích výroby a také o výrobních postupech, chybějí. Jako příklad uvedu obor, u něhož by absenci odborných publikací nikdo nečekal – krajkářství. Sami jsme byli trochu zaskočení, když jsme zjistili, že poslední ucelenější práci o krajkářství v českých zemích je práce Smolkové a Bibové, která vyšla téměř

před sto lety. Obsahuje velmi zajímavé materiály, ale je samozřejmě teoreticky a metodicky poplatná své době. A těžko dostupná. Podobná situace panuje u mnoha, možná většiny řemeslných oborů. Samozřejmě, odborník si najde články ve specializovaných časopisech, informace o národopisných sběrech v archívech, tištěné referáty ve sbornících a další dílčí domácí i zahraniční zdroje, ale vyžaduje to mnoho času a odborné erudice. Takovou práci zvládne obvykle jen specialista na daný obor. Pro širší odbornou veřejnost včetně muzejníků a sběratelů i pro početné zájemce z řad současných řemeslníků a amatérů je taková heuristika nemožná a monografická zpracování nejsou po ruce.

Proto vznikl před několika lety nápad vydávat edici populárně odborných publikací, věnovaných jednotlivým řemeslům. Projektu se ujalo pražské nakladatelství Grada a od roku 2002 vydalo v edici nazvané *Řemesla – Tradice – Technika* již dvanáct titulů.

Hned na počátku byla vytvořena koncepce, která celou řadu sjednocuje. Obsahuje několik opěrných bodů, vytvářejících osnovu každé publikace (historie, výrobci, výrobky, výroba, techniky práce). Struktura je rozčleněná do podrobných tematických celků a je definována tak, aby v ní každý autor našel pro své téma dostatek odborného prostoru, ale současně i metodu práce, která celou edici sjednocuje. Základní koncepce však není dogma, umožňuje samozřejmě individuální modifikaci, vycházející ze specifických rysů jednotlivých oborů. Vzhledem k tomu, že záběr edice je koncipován velmi široce, umožňuje odborné zpracování svým vývojem často zcela odlišných historických fenoménů. Proto se v rámci řady postupně objevují řemesla, která mají v lidských dějinách tisíciletou historii, stejně jako řemesla svým vývojem mnohem mladší. Podle charakteru daného oboru mají některé monografie bez nadsázky celosvětový teritoriální záběr, jiné jsou spíše záležitostmi regionální.

Základním autorským záměrem je spojení teorie a praxe, tedy ucelených odborných poznatků o vývoji daného řemesla s erudovanými praktickými informacemi o technikách výroby, materiálech a nástrojích. Toto spojení dvou pohledů je pro edici klíčové a v české etnografické literatuře zatím poměrně ojedinělé. I když komplexní přístup určité celou edici čtenářsky velmi ztraktivňuje, přináší autorům značné problémy. Jen málokterý historik či etnograf ovládá výrobu do té míry, aby mohl psát o řemesle jako takovém. Proto tvorba většiny publikací vyžaduje od autorů trochu netradiční přístup, v mnoha případech se jako užitečné ukázalo autorské spojení odborníka – teoretika s praktickým výrobcem.

Monografie nemají být jen etnografickými přehledy. Mají současně sloužit praktickým potřebám. V cílové skupině čtenářů je mnoho zkušených a činných řemeslníků. Ti samozřejmě očekávají věcně poučený a bezchybný přehled technik, minulých i současných, případně i návody. Týká se to nejen výrobních postupů, ale také třídění nástrojů, materiálu a dalších věcí, bez nichž se praktická aplikace řemesla neobejde. Pokud se však podobná syntéza podaří, bývá to velmi zajímavé pro teoretické odborníky i pro řemeslníky. Takový pohled z obou stran přináší nové otázky, inspiruje k hledání vztahů a historických i tvůrčích souvislostí.

První publikací, která díky svému čtenářskému úspěchu ediční projekt odstartovala, bylo *Drátenictví* (Alena Vondrušková, 2002). Autorka, která má za sebou práci v dnes již zaniklém Ústředí lidové umělecké výroby v Praze (ÚLUV) a dlouholetou muzejní praxi, sestavila tuto publikaci jako reakci na velmi rychle se šířící oblibu techniky drátování. Soustředila u nás dosud nepublikované poznatky o vzniku a historii drátenictví, o produkci slovenských dráteníků, tradičních i nových technikách. Doprovodná dokumentace vznikala ve spolupráci s Považským muzeem v Žilíně, ÚLUV v Bratislavě a s Cechem česko-morav-

ských uměleckých dráteníků. Autorkou kreseb a technických údajů byla zkušená restaurátorka Alena Samohýlová.

Druhé v řadě vyšlo *Sklářství* (Vlastimil Vondruška, 2002), které představuje zatím nejúplnější přehled historie ruční výroby skla v českých zemích a ve světě, a to v souvislosti s vývojem technologií a technických zařízení, stejně jako proměn módy a vkusu. Typologie výrobků od starověkého skla až po 20. století, ilustrovaná množstvím kreseb a fotografií, je doplněna také historickým přehledem vývoje nejdůležitějších českých i světových skláren, včetně současné topografie sklářství. Text kromě dalších příloh doplňuje slovník základních tvarů skla. Kvalita této publikace je dána zejména propojením dlouholeté muzejní a odborné praxe autora s řízením sklářské hutě, která se zabývá výrobou kopií historického skla.

Kovářství (Ivo Frolec, 2004) soustředilo základní informace o vývoji řemesla od počátků kutí železa až po současné výrobky. Autor, který se tematikou lidové výroby a řemesel zabýval v ÚLUV, v Ústavu lidové kultury ve Strážnici (dnes NÚLK) i ve své muzejní praxi, využil i vlastní terénní výzkumy. Publikace obsahuje kapitoly o surovinách, vybavení dílen i základních kovářských technikách včetně podkovářství. Velmi zajímavé jsou přehledy charakteristických výrobků, například z období slovanského kovářství, anebo vybrané rekonstrukce historické výroby některých předmětů. Text uzavírá kapitola o mýtech a rituálech.

Ve spolupráci dvou autorek, etnografky a odborné pracovnice Valašského muzea v přírodě, vzniklo *Tradiční pečivo* (Milena Habustová, Jiřina Veselská, 2004). Zajímavá publikace spojuje teoretické kapitoly o historii, obřadech a obyčejích, o vývoji vybavení kuchyně, o pekařích a cukrářích s dobovými recepty, charakteristikami druhů tradičního pečiva i výčtem krajových specialit. Cenný je terminologický slovník a přehledy surovin a starých měr. Pekařství je velmi rozsáhlé téma, které není možné pojmenovat

v rámci jedné publikace, a proto se autorky soustředily pouze na domácí prostředí a lidové tradice.

Naopak historii *Krajčářství* (Alena Vondrušková, Iva Prošková, 2004) bylo nezbytné pojmut v širším kontextu evropského vývoje. Proto publikace obsahuje poměrně rozsáhlý výklad dějin oboru od antiky až po současnost, se zvláštním zřetelem k vývoji v Itálii, Nizozemsku, Španělsku a dalších zemích západní i východní Evropy, který byl výrazně provázán s politickými dějinami těchto území. Teprve na základě toho je totiž možné pochopit vznik a vývoj krajčářství v Českých zemích. Technologické kapitoly, zaměřené na techniku paličkování, obsahují také ojedinělou typologii druhů krajek a rozsáhlé vzorníky, které vznikly díky spolupráci etnografky a jedné z nejzkušenějších českých krajčárek.

Poměrně útlá kniha *Pletení ze slámy* (Helena Šenfildová, 2004) mapuje jednu z technik zpracování přírodních pletiv. I když jsou rukodělné výroby tohoto typu stále velmi oblíbené a rozšířené, existuje mizivé množství fundovaných prací, přinášejících informace o historii výroby, tradičních produktech a o technikách. Autorka, která se jako etnografka zaniklého ÚLUVu Praha těmito obory dlouhodobě zabývala, sestavila zajímavý a ucelený text doplněný kresbami A. Samohýlové a cennou fotografickou dokumentací.

Pozlacování a polychromie (Ludvík Losos, 2005) soustřeďuje informace o historii těchto uměleckých řemesel, používaného materiálu a náradí, technikách zlacení i různých způsobech polychromie. Zkušený autor vychází ze svých dlouholetých odborných zkušeností včetně spolupráce s mnoha praktiky. Výsledkem je přehledný a poučený text s historickými zajímavostmi, terminologickými přehledy i závěrečnou kapitolou o opravách a restaurování.

Košikářství (Gabriela Marková, 2005) je jediná publikace edice, jejíž autorka se soustřeďuje spíše na praktické řemeslo. Proto se více než historií a tradicemi košíkářství zabývá podrobně jednotlivými

technickými a pletařskými postupy. Zajímavé jsou informace o produkci na území Ameriky, Asie či Afriky, právě tak jako přehled pletařských materiálů včetně podrobné tabulky rostlinných pletiv.

Kůže (Olga Floriánová, 2005) soustřeďuje výklad o historickém vývoji i technikách několika příbuzných oborů jako jsou obuvnictví, rukavičkářství, kožešnictví, sedlářství, řemenářství, brašnářství, výroba bičů. Součástí kapitol o materiálech a vybavení dílen jsou informace o oborech, které kůže upravují a dále zpracovávají, nechybí ani přehled zdobných technik. Autorka zhodnotila i své zkušenosti z odborné práce v NÚLK ve Strážnici a soustředila zajímavé informace o různých druzích řemeslných výrobků, jejich vývoji, technikách zpracování, zdobení a využití. Poprvé tak vznikla práce, která je přehledným souhrnem poznatků z oborů, soustředěných kolem zpracování kůže.

V rámci edice *Řemesla – Tradice – Technika* vznikla ještě jedna samostatná řada, která se odlišuje formátem a je výpravnější. Zatím v ní byly vydány tři publikace.

Řezbářství (Marek Minář, 2005) je ojedinělým souborem stovek ilustrací, dokumentujících historii, technologii a produkci oboru. Text je pojat jako podrobný aparát popisů k vynikajícím kresbám, dokládajícím autorovu podrobnou znalost historie i techniky řezbářství.

Umělecké kovářství (Karel Goňa, Pavel Révay, Šimon Vondruška, 2005) se zaměřuje na kovářskou uměleckou tvorbu s důrazem na její současnou podobu. Všichni autoři jsou uměleckými řemeslníky, a proto publikace obsahuje cenné tvůrčí a technologické zkušenosti, právě tak jako zajímavé postřehy o vývoji a využívání kovářských technik v jednotlivých historických obdobích. Publikace je bohatě vybavena ilustracemi a fotografiemi.

Vitráže (Ludvík Losos, 2006) jsou také publikací s bohatou výbavou barevné fotodokumentace, což je u tohoto oboru nezbytné. Autor soustředil vyčerpávající přehled technik, využívaných v minulosti

i v současnosti při přípravě materiálů a vlastní tvorbě vitráží. Napravuje tak absenci obecného povědomí o tomto oboru, jeho terminologii i výrobních postupech.

Značný zájem o tyto publikace (všechny vycházejí v mnohatisícových nákladech) dokazuje, že podobně koncipované monografie o rukodělných řemeslech v naší populárně naučné produkci chybějí. Proto je zájem stejným způsobem zpracovat řadu dalších témat. V současné době jsou před dokončením tituly *Zlatnictví* (Alena Křížová), *Voskařství* (Lenka Blažková) a další jsou rozpracované. S ohledem na specifický charakter edice však není vždy snadné najít vhodné autory, jak dokazuje dosavadní praxe nakladatelství i autorky tohoto článku. V rámci monografií by se v budoucnosti měly určitě objevit i jiné tradiční materiály, jakými jsou dřevo, textil, keramika a další, stejně jako řemesla umělecká a umělecko-řemeslná. Především na kvalitních autorech závisí další budoucnost této určitě záslužné edice, neboť s každým rokem mizejí po staletí tradované zkušenosti některých řemeslníků. A většina těchto ztrát je nevratná.

Alena Vondrušková

RICHARD JEŘÁBEK – EDUARD MAUR – JAROSLAV ŠTIKA – JOSEF VAŘEKA: ETNOGRAFICKÝ A ETNICKÝ OBRAZ ČECH, MORAVY A SLEZSKA (1500 – 1900). Národopisné oblasti, kulturní areály, etnické a etnografické skupiny. Edice Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. IV. Eds. J. Woitsch – F. Bahenský. Praha: Etnologický ústav AV ČR 2004, 92 strán, 3 mapy, nem. resumé.

V rámci edice Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska sa nám dostal do rúk 4. zväzok, s podtitulom Národopisné

oblasti, kultúrne areály, etnické a etnografické skupiny. Autorský kolektív tvoria odborníci, ktorí k problematike etnografickej regionalistiky publikovali viaceré významné práce. Oblasť Moravy a Sliezska spracoval Richard Jeřábek, české etnografické oblasti Josef Vařeka v spolupráci s historikom Eduardom Maurom (problematika Chodska a Královákov). Do zväzku je zaradená aj časť od Jaroslava Štiku o valašskej kultúre presahujúcej z karpatskej oblasti na Moravu. Každá z troch častí je ilustrovaná priloženou mapou.

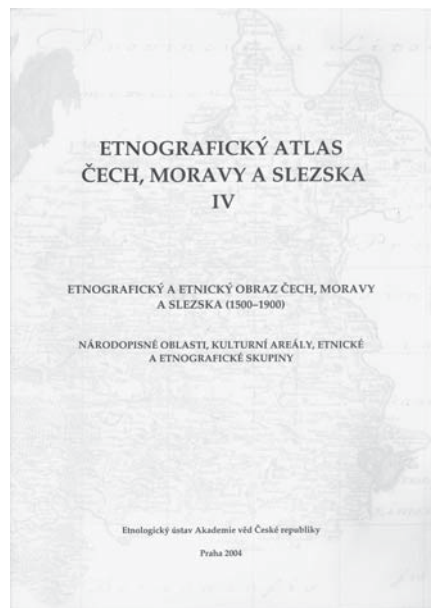
Pomerne komplikované kontexty vzniku Etnografického atlasu v Českej republike vysvetľujú v úvode editori. Keď zoberieme do úvahy, že prvé štyri zväzky vznikali od roku 1978 v rozpätí 26 rokov, ťažko hľadať na pozadí všetkých spoločensko-politicko-ekonomických zmien jednotnú koncepcnú líniu. Atlasy prepája snaha o priestorové vyjadrenie javov textovo, aj na mapách. Pri hodnotení sa preto budem snažiť odpútať od predošlých zväzkov, ale napr. aj od porovnávaní s Etnografickým atlasom Slovenska, ktorý má celkom odlišnú filozofiu i koncepciu. Práve tá sa téme vyčleneniu tzv. prirodzených regiónov (pokiaľ existujú) a identifikácie s nimi vyhla. Ako už dávnejšie uviedol J. Vařeka (*Teoretické a metodologické otázky studia etnografických regionů*). In *Etnologické rozpravy*, roč. 4, 1997, s. 6-9), vytváranie akademických hraníc na základe výskytu vybraných javov nám poskytuje obraz kultúrnych areálov. Etnografická oblasť (región) sa podľa J. Štiku vyznačuje „odlišnosťou ľudovej kultúry od ľudovej kultúry susedných území a vedomím obyvateľov o vlastnej odlišnosti kultúry“ (s. 6). Do toho môžu vstupovať ďalšie diferenciacné činitele ako názov regiónu a jeho obyvateľov, dialekt, politicko-správne celky atď. Etnografické oblasti uvedené v posudzovanej práci sa teda snažia odosobniť od rôznych iných členení a „subjektívnych predstáv a zbožných prianí“ autorov. Nie je náhoda, že potreba teoreticko-

metodologického vymedzenia štúdia etnografických oblastí sa spája práve z českými krajinami, ktorých kultúrnu štruktúru významne poznačila industrializácia a etnická situácia v pohraničí. Vznikli tak pomerne rozsiahle oblasti s ťažko špecifikovateľnými charakteristickými kultúrnymi znakmi a územnú identitu ich obyvateľov ovplyvňovalo skôr politicko-administratívne členenie, mestá, či geografické znaky. Iná situácia je na Morave (aj na Slovensku), kde sa dá etnografickou mapou s prižmúrením oka pokryť väčšina územia. Analýza rôznych prístupov k mapovaniu a interpretácii národopisných javov je popri informáciách o jednotlivých etnografických oblastiach určite prínosom publikácie, aj podnetom pre ďalšie diskusie na túto – asi večné – etnologickú tému. Ďalší moment, na ktorý autori upozorňujú a snažili sa ho zvládnuť, je časová dynamickosť vnímania regiónov. Pre svoje dielo si vymedzili 400 ročné obdobie, aj keď uvádzajú, že ide o stav ustálený prevažne v 19. storočí. Otázkou je, či bolo nutné sledovať taký veľký časový úsek, aj keď nepochybne historické udalosti ovplyvnili formova-

nie regionálnej identity. Mapa, ktorá by mala byť nosnou časťou atlasovej práce, totiž zachytáva stav z konca 19. storočia. Samotní autori uvádzajú, že „sama okolnosť, že ide o zachytenie takmer štyristoročného vývoja rajonizácie na vymedzenom území, spôsobuje, že sa na mape stretávajú etnografické celky, ktoré vznikali a formovali sa na celkom odlišných okolnostiach. V tej podobe, ako sú zakreslené do mapy, sa nemohli všetky stretnúť, pretože niektoré zanikli a niektoré sa len rodily“ (s. 68). Na mapách sa však čitateľ nedozvie, ktoré sa stretli a ktoré nie, čo celú snahu o zachytenie veľkého časového úseku zahmlieva. Súhlasím s autormi, že „korektný obraz rajonizácie by musel byť premietnutý do niekoľkých máp“ a pridávam otázku, prečo nie je? Mapová časť je celkovo chudobná na informácie. Pri téme etnografických oblastí by bolo vhodné jednotlivé oblasti priblížiť podrobnejšie.

Priznám sa, že som nepochopila zaradenie časti J. Štiku Rozšíření a intenzita karpatské kultúry na Moravě a ve Sliezsku. V textovej časti sú vymenované a popísané charakteristické kultúrne prvky súvisiace s valašskou kultúrou a v mapovej intenzita ich výskytu. Ako samostatný celok je to zaujímavé, prečo však nie je takto vymedzená aj kultúra vihohradnícka, banícka, sklárska a pod.? Vymedzuje sa snád česká, moravská a sliezska kultúra špeciálne voči valašskej? Pripisujem to rozkolísanej koncepcii celej atlasovej edície.

Vrátim sa však k tomu, čo čitateľa nesporne zaujme. Sú to predovšetkým stručné a prehľadné charakteristiky jednotlivých území Českej republiky s ich historickou dynamickosťou. Dozvie sa o českom Horácku, Doudlebsku, Chebsku, Plzeňsku či Podkrkonoší, o Chodoch, Záhorákoch či Královákoch, ako aj o všetkých moravských a sliezkych regiónoch a ich obyvateľoch, ktoré v súčasnom živote zaznievajú častejšie, než tie české. Práca je výborným východiskom do štúdia etnografie Českej republiky.

Je škoda, že v publikácii niet kresbových alebo fotografických ilustrácií, čiže optimálna je kombinácia štúdia tohto zväzku atlasu s inou etnografickou literatúrou. Asi najoptimálnejšie by synkretickému pohľadu na ľudovú kultúru Českej republiky vyhovelo multimediálne CD (nie však nepodarená multimediálna encyklopédia Národopisné regiony Čech a Moravy, ktorá sa dostala aj na slovenský trh). Teším sa na chvíľu, keď si slovenskí a českí kolegovia budú vymieňať etnografické regióny na moderných nosičoch a učitelia ich budú s obľubou využívať pri vzdelávaní. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska (4) k tomuto momentu určite prispeje.

Zuzana Beňušková

MILAN LEŠČÁK: PRAMENE K OBYČAJOVEJ TRADÍCII A SVIATKOVANIU NA SLOVENSKU NA KONCI 20. STOROČIA (1). Edice Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska, sv. 7. Bratislava: Prebudená pieseň 2005, 320 stran.

Přelom osmdesátých a devadesátých let 20. století přinesl v zemích střední a východní Evropy řadu zásadních změn. Promítlo se to samozřejmě i do společenskovedních oborů včetně etnologie. Je tomu tak i na Slovensku.

Práce Milana Leščáka vznikla v rámci grantového projektu s názvem *Diferenciální procesy lokálních spoločenstiev na Slovensku po roku 1989*. Je však zároveň nedílnou součástí cílevědomé snahy o doplnění některých prázdných či nedostatečně objasněných poznatků a objektivních informací o lidové kultuře Slovenska. Významnou roli v tomto dění sehrává i občanské sdružení Prebudená pieseň se svou ediční řadou nazvanou *Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska*. Ostatně, u vzniku této edice stál i Milan Leščák a tato jeho práce

je vlastně sedmým svazkem edice. Je možno ji chápat též jako výraz a výsledek úzké a příkladné spolupráce občanské iniciativy s vědeckou obcí.

V prvním svazku ediční řady M. Leščák přinesl výsledky dotazníkové akce Viléma Pražáka z roku 1939. A v tomto pak výsledky obdobného dotazníkového výzkumu z let 1998 – 1999. Leščákovy dotazníky rozeslala Prebudená pieseň do celkem 704 obcí, vrátilo se jich 179. Obsáhlý materiál bude publikován ve dvou svazcích, které přinesou doklady toho, co se dodnes ze starších podob a forem lidové kultury zachovalo na slovenském venkově.

První díl sedmého svazku obsahuje vedle ediční poznámky Vladimíra Kysela úvodní poznámky M. Leščáka a též jeho stať o pramenech k současnému stavu obyčejové tradice a slavení svátků na základě výzkumu z let 1998 – 1999. Najdeme zde jeho poznámky k odpovědím na dotazníky, všimá si jeví přežívajících a dožívajících, ale též jeví nových či netradičních. Jsou tu i jeho krátké charakteristiky a shrnutí k jednotlivým bodům

dotazníku, německé resumé, výběr z literatury, ale také otázky dotazníku z roku 1939 a z dotazníku z roku 1998, mapy, seznam informátorů a registr odpovědí.

Dominantní částí jsou však shrnutí odpovědí k daným tematickým okruhům dotazníku podle jednotlivých, abecedně řazených lokalit. Zde vlastně leží výsledek výzkumné akce.

Vzhledem k množství získaného materiálu musela být publikace rozčleněna do dvou dílů. Druhý, očekávaný díl bude obsahovat další získané materiály, komentáře k pohřbům a svatbám a především závěrečnou Leščákovu studii o aktuálních problémech existence obyčejové tradice a slavení svátků ve vesnickém a městském prostředí na Slovensku v současnosti.

Tento publikační počín přináší nejen slovenské etnologii, ale též osvětě a kultuře obecně, spoustu důležitých materiálů pramenné povahy. V mnoha směrech může být podnětem a inspirací i nám.

Jan Krist

ŠTEFAN KRUSKO A KOL.: ENCYKLOPEDIČNÝ SLOVNÍK PRESÍDLNIA. POVOJNOVÝ TRANSFER OBYVATEĽSTVA V STREDNEJ EURÓPE V 40. ROKOCH SO ZAMERANÍM NA PRESÍDLNIE A OPTÁCIU OBČANOV ČESKOSLOVENSKA DO ZSSR V ROKU 1947. Prešov: Koordinačný výbor reopantov v SR 2005, 480 stran.

V roce 2005 kromě publikace historika M. Šmigela a Š. Kruška *Opcia* (Prešov 2005) vyšla k téže tematice – opce a přesídlení československých občanů (kolem deseti tisíc) hlavně z východního Slovenska, ale také z Čech a Moravy, do poválečného Sovětského svazu, do lokalit, které opustili volynští Češi, další práce. Autor je jedním z prvních, kteří začali o této problematice psát. V roce 1997 vyšel jeho sborník statí, vzpomín-

nek, dobových dokumentů a fotografií pod názvem *Optanty* (*Optanti*, Prešov) a v roce 2003 vydal zpracované vzpomínky perzekvovaných z řad přesídlenců *Areštanty* (*Odsúdenci*, Prešov). Podílel se na organizaci konference *Čo dala – vzala našim rodákom optácia* a na vydání sborníku (Košice – Prešov 2002), který obsahuje příspěvky slovenských, ukrajinských a českých odborníků.

Slovník je výsledkem dlouhodobého shromažďování materiálů souvisejících s opcí a přesídlením v roce 1947 do SSSR a návratu přesídlenců na Slovensko v šedesátých a devadesátých letech 20. století. Jak autor v úvodu poznamenává, není historikem. Na Ukrajině vystudoval střední zdravotnickou školu a působil jako „feldšer“. V roce 1967 se s rodinou vrátil na Slovensko a problematikou opce a přesídlení se začal intenzivněji zabývat, ačkoliv nevěděl, zda shromážděný materiál bude někdy možné publikovat. Uvedený slovník připravil do tisku s několika spolupracovníky, avšak většinu hesel zpracoval sám. Podle jeho slov, není to práce týmu historiků, ale hlavně několika lidí, kteří přesídlení, pobyt na Ukrajině a návrat na Slovensko sami zažili. Práce je určená především potomkům přesídlenců, kteří se narodili již na Slovensku a o životních osudech svých předků téměř nic nevědí, jakož i širší veřejnosti, která v knize nalezne mnohé informace.

Personální a předmětná hesla jsou seřazena abecedně. Personální hesla obsahují většinou základní údaje, ale někdy i rozsáhleji zaznamenaný životopis některých přesídlenců a jiných osob. Vybraná hesla jsou z oblasti práva, ekonomie, sociálních vztahů, školství atd.

Autorům nešlo o definice pojmů, které lze najít v běžných encyklopediích, ale o jejich vztah k sledované problematice. Tak například u zákonů nalezeme vysvětlení, jaký dopad měly na přesídlence po návratu na Slovensko. Jsou zde některá hesla, která se týkají běžného života přesídlenců na Ukrajině (pozdravy, některé pokrmy, používané

předměty, svátky atd.), ale například i hesla týkající se perzekuce, které zejména přesídlence, kteří usilovali o návrat do Československa, postihly.

Na první pohled jsou zde výrazné disproporce v rozsahu personálních hesel. V úvodu se dočteme, jaké potíže byly se shromažďováním údajů o přesídlencích. Část z nich reagovala ochotně na zaslany dotazník nebo vyprávěla o sobě a zajímavé osudy tudyž mohly být ve slovníku rozvedeny obšírněji. Ale někteří přesídlenci se omezili jen na několik základních údajů nebo na urgence nereagovali vůbec.

U předmětných hesel mohou vznikat otázky, proč určité heslo do slovníku bylo zařazeno a jiné, neméně důležité, nikoliv. Rovněž řazení hesel bylo by možné uspořádat jinak, čímž by se zvýšila přehlednost práce.

Větší pozornost bylo třeba věnovat jazykové stránce slovníku. Autor je si toho vědom a v úvodu, jako samouk ve slovenském jazyce, se za chyby omlouvá. Škoda, že nebyly provedeny pečlivé finální redakční práce, které by publikaci mohly zhodnotit.

Uvedený slovník navazuje na dřívější práce týkající se dané problematiky a i přes určité připomínky k jeho kvalitě obsahuje mnohé informace, které přispívají k poznání určitého úseku dějinného vývoje poválečných migrací.

Nad'a Valášková

ZDENĚK JÍROVÝ: OSVĚTOU K SVOBODĚ. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu 2005, 186 stran.

U příležitosti 100. výročí založení ústředí české osvěty vydalo Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, v redakci Františka Zborníka, potřebnou a užitečnou publikaci Zdeňka Jírového nazvanou *Osvětou k svobodě*.

Úvod k ní napsal profesor českých dějin na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy Robert Kvaček, který ve stručném přehledu nastínil politické pozadí a charakter počátků české osvětové práce v 19. století, její význam pro vznik samostatného státu a její proměny v průběhu 20. století. Zdeněk Jírový, od roku 1959 odborný pracovník ústředních osvětových institucí a v letech 1999 – 2003 šéfredaktor časopisu *Místní kultura*, podal na základě bohaté literatury a osobních zkušeností zevrubný obraz konkrétního vývoje české osvětové práce od dob národního obrození do současnosti.

V první kapitole nazvané „Co byla, je a bude osvěta“ konstatuje, že pojem osvěta v průběhu vývoje proměňoval některé své obsahy, ale vždy znamenal šíření vědění a poznání. Historie ukazuje, že vyšší vzdělanost obyvatelstva a obrovské technické možnosti přenosu informací neznamenají zánik osvětové práce, nýbrž spíše její větší potřebu. V záplavě nesmírného množství informací, propagandy a reklamy má osvěta stále větší význam pro kultivaci společenského života, jak na to velmi sugestivně upozornil v doslovu F. Zborník.

V přehledu vývoje osvětové práce v českých zemích věnuje Z. Jírový nejvíce pozornost osvětové práci v období národního obrození. Výklady kapitol doplňuje nápaditě přehledy historických dat pod názvem „Doba, lidé, prostředí“. Ukázal, jak k rozvoji osvětové práce v druhé polovině 19. století přispěla v českých zemích rozšiřující se spolková činnost a jak ve snaze sjednotit osvětové aktivity získala Národní rada česká v roce 1906 povolení ministerstva vnitra zřídit Svaz osvětový s působností pro „Království České, Markrabství Moravské, Vévodství Slezské a sídelní město Vídeň“. Autor v hutném textu a na základě nejnovější odborné literatury postihl základní tendence české osvětové práce na politickém pozadí doby před vznikem Československa. Obsáhlou část práce věnuje obsahovým i organizačním proměnám

osvětové práce v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v samostatném státě.

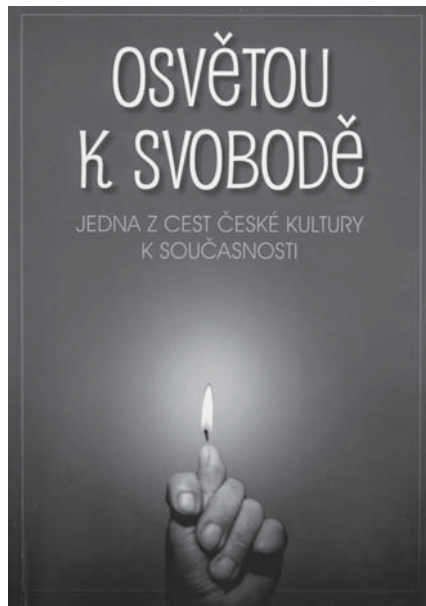
V roce 1923 byl pro Svaz osvětový zakoupen dům v Blanické ulici na Vinohradech a zároveň byla Svazu přiznána částka 4 mil. Kč z Masarykova Národního fondu jako součást kmenového jmění spolku. Teprve po jednání s různými lidovýchovnými organizacemi byl zpracován návrh přeměny Svazu osvětového na Masarykův lidový ústav. Návrh nových stanov a názvu byl schválen na mimořádné valné hromadě Svazu 2. 4. 1925. Kmenovými členy MLÚ se stali Dělnická akademie, Matice Slovenská, Svobodné učení selské, Ústřední škola dělnická a další spolky, jako například Ústřední jednota hospodářských družstev, Ústřední spolek čsl. profesorů, Ústřední jednota československých lékařů a řada jiných spolků i jednotlivců. Zajímavý je i přehled činnosti deseti pracovních odborů MLÚ v době první republiky, na níž se nepodílely organizace komunistické levice a fašistické pravice.

V době německé okupace musel být odstraněn název Masarykův lidový ústav, a tak spolek přežil dobu války pod názvem Ústav pro národní výchovu – Ústředí české osvěty, i když vlajkařská organizace Osvětová služba usilovala o jeho zrušení. Po osvobození byly valnou hromadou ústavu 26. 3. 1946 prohlášeny všechny protektorátní změny za neplatné a spolku byl vrácen opět název Masarykův lidový ústav. Všechny tyto údaje opírá Jírový o archivní prameny, z nichž také cituje. Z textu vyplývá, že Dekret prezidenta Beneše z 26. 10. 1945 *O státní péči osvětové* byl předzvěstí strnického zneužití osvěty po komunistickém převratu v roce 1948, kdy docházelo k řadě reorganizací ústavu podle pokynů ÚV KSČ. V roce 1948 zřízený „akční výbor“ přejmenoval MLÚ na Lidovýchovný studijní ústav, došlo k jeho postátnění a zařazení pod ministerstvo informací a osvěty. Na sjezdu kulturních a osvětových pracovníků 30. 8. 1950 v Soběslavi byl přijat tzv. Soběslavský plán, podle

něhož „Osvěta se stává především prací politickou pod vedením KSČ“.

Autor se dále zabývá nejrůznějšími peripetiemi vývoje osvětové péče. V roce 1953 byl ústav převeden pod ministerstvo školství jako Výzkumný osvětový ústav a v roce 1957 pak byl transformován na Osvětový ústav. Po roce 1950 pro část činnosti ústavu bylo vytvořeno Ústředí lidové tvořivosti, od roku 1961 Ústřední dům lidové umělecké tvořivosti, který byl v roce 1971 sloučen s Osvětovým ústavem v Ústav pro kulturně výchovnou činnost. Jeho nástupnickou organizací se stalo od roku 1991 Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, od roku 2004 Národní informační a poradenské středisko pro kulturu.

Autor popisuje zevrubně proměny organizace práce Osvětového ústavu po vydání protidemokratického zákona O osvětové činnosti č. 52/1959 Sb., kdy byla organizace osvětové péče převedena na národní výbory všech stupňů. Zmiňuje se také o opatrných reformních pokusech v polovině šedesátých let, které prezentuje úryvky z publikace Vladimíra Juříka z roku 1966.

Je třeba ocenit, že Jírový našel dost odvahy reflektovat zcela zásadní a dosud jen málo zkoumané proměny a problémy osvětové práce na přelomu 20. a 21. století. Pokládá za nutné ohlednout se po úspěších i prohrách osvětových činností ve střetech s politickou, sociální a ekonomickou situací, avšak upozorňuje, že podmínky vyspělé a globální společnosti vyžadují nové formy osvětové činnosti s rozpornou pluralitou jejích obsahů, často nikoliv jen na národní, ale i na mezinárodní úrovni. Odkazuje při tom na názor Umberta Ecce, že „možná dokonce stojíme na prahu nového pojetí a chápání výchovy, jež musíme teprve objevit“. V tomto duchu je koncipován i doslov ředitele NIPOS Františka Zborníka, který v závěru podává přehled organizační struktury ústavu, který stále sídlí v budově, zakoupené v roce 1923 z Masarykova Národního fondu.

Kniha *Osvětou k svobodě* je po dlouhé době prvním komplexním přehledem proměn ústřední osvětové instituce na pozadí politického vývoje státu, ale je zároveň inspirací pro zpracovávání nejrůznějších vztahů k zajímavým, neobyčejně bohatým a různorodým osvětovým aktivitám v regionech, jejichž přehled ovšem nelze vměstnat na stránky jedné knihy.

Josef Jančář

GABRIELA KILIÁNOVÁ: IDENTITA A PAMĚŤ. DEVÍN / THEBEN / DÉVÉNY AKO PAMÄTNÉ MIESTO. Bratislava: Ústav etnológie SAV 2005, 148 stran.

Neexistuje mnoho míst, k nimž cítí určitou vazbu Slováci i Češi či další národy. Jednou z těchto dnes až mýtických lokalit je Děvín, tyčící se nad soutokem Dunaje a Moravy poblíž Bratislavy. Popravdě řečeno, svůj vztah k němu ovšem dlouhodobě prezentovali i Němci a Maďaři. Není se tomu v tomto středo-

evropském prostoru ani co divit. Vždyť i historii máme větším dílem společnou, proč tedy ne i Děvín?

Autorku publikace Gabrielu Kiliánovou zaujala otázka, proč a jak vlastně se Děvín stal památným místem a národním symbolem. Její odpovědi naznačují, že na příkladu proměn tohoto místa se dají ukázat všechny historické, společenské, politické a kulturní procesy, které se týkají prostoru střední Evropy. Tedy především území bývalé rakousko-uherské monarchie. Zaměřuje se hlavně na postoje tří dominantních etnik, jež nejčastěji a vcelku systematicky využívaly památný Děvín. Šlo o Slováky, Maďary a Němce. Poněkud stranou jejího zájmu zůstali Češi, kteří místo navštěvovali v rámci podpory slovenského národa, ale vlastní akce zde nepořádali. Ovšem myšlenky slovanské vzájemnosti, cyrilometodějské tradice a zejména vzpomínky na Velkomoravskou říši, mezi jejíž přední centra Děvín bezesporu náležel, mezi nimi silně rezonovaly a přece jen zanechaly silnou stopu v českém národním povědomí.

Kiliánová tedy zkoumala proces, jímž se památné místo dostalo do kolektivní paměti, přičemž kolektivní paměť definuje jako jistý druh zásobníku informací o minulosti, která přetrvává díky procesu vzpomínání a spojování vzpomínek s novými poznatky a s emocemi. Proto je kolektivní paměť též rezervoárem pocitů a postojů. Paměť zaručuje kontinuitu v čase. A právě spojením minulosti s přítomností podle ní získává určitá skupina svou integritu a identitu. Kolektivní paměť tedy sehrává důležitou roli při vytváření kolektivní identity (např. národní či etnické). Ba dokonce tvoří základ jejího konstruování.

Autorka se tudíž úspěšně zaměřila na úlohu památného místa v procesu budování etnické a národní identity Slováků, Maďarů a Němců. Zároveň si ale nenechala ujít kontext ostatních kolektivních identit. Například konfesionálních, politických apod. na území Slovenska

i zbytku střední Evropy. Kolektivní identitu definovala jako neustálý proces ztotožňování se s nějakou určitou skupinou, přičemž toto ztotožnění obsahuje jak sebeurčení skupiny, tak také oddělení se od skupin jiných. Zabývala se též vytvářením a změnami kolektivních identifikačních procesů, jak se odrážely na zkoumaném památném místě.

Stranou pozornosti autorky nezůstal Děvín jako místo na státní hranici. Také se zaobírala významem hranice jako sociálního ohraničení, které se může, ale též nemusí, spojovat s teritoriálním vymezením. Toto ohraničení napomáhá sebeidentifikaci skupiny a současně jejímu vymezení a oddělení se od jiné skupiny. Došla k závěru, že kolektivní identita vzniká a udržuje se porovnáváním se jedné skupiny s jinou.

Zabývala se též Děvínem jako kolektivním symbolem národního, konfesionálního, kulturního a jiného rázu. Ukázala, že význam místa je ukotven v kolektivní paměti. Nejen Slováků, i když po odsunu Maďarů a Němců především jich.

G. Kiliánová napsala svou v mnoha směrech zajímavou a metodologicky podnětnou knihu se znalostí věci. Může tak být inspirací i pro českou etnologii.

Jan Krist

LUBOMÍR PROCHÁZKA – MARTIN STECKER: LIDOVÁ ARCHITEKTURA NA SEDLČANSKU. Sedlčany: Městské muzeum Sedlčany 2006, 22 stran.

Městské muzeum v Sedlčanech zahájilo 27. dubna 2006 výstavu Lidová architektura na Sedlčansku a současně ji doprovodilo stejnojmennou brožurou. Autorem scénáře i textové části publikace je Lubomír Procházka, vedoucí Muzea vesnických staveb středního Povltaví ve Vysokém Chlumci, pobočky Hornického muzea Příbram. Kvalitními fotografiemi,

přibližujícími krajinu Sedlčanska i zdejší lidové stavby, publikaci vybavil Martin Stecker, který jí rovněž vtiskl příjemný a přehledný grafický vzhled.

Etnograf Lubomír Procházka se programově zabývá vyhledáváním a studiem pramenů, dokumentací, možnostmi ochrany a prezentace lidového stavitelství ve středních Čechách, jak o tom svědčí jeho rozsáhlá publikační činnost na stránkách např. Českého lidu, Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka nebo Národopisné revue. Díky svým znalostem a zkušenostem mohl na nevelkém prostoru brožury shrnout badatelské aktivity, charakterizovat regionální znaky sídel i lidových staveb na Sedlčansku a představit ty nejhodnotnější, dochované in situ, i ty přenesené do Muzea vesnických staveb středního Povltaví ve Vysokém Chlumci. Ostatně vzniku a aktivitám tohoto muzea, budovaného od roku 1999, věnuje také patřičnou pozornost. Závěrem přináší stručnou historii národopisných sbírek Městského muzea Sedlčany.

Velkou vypovídací hodnotu mají fotografie srovnávající současný vzhled dochovaných staveb se stavem zachyceným Čeňkem Habartem v devadesátých letech 19. století. Škoda, že se jich do štíhlé brožury nevešlo více. Hloubavější zájemci o tematiku lidového stavitelství na Sedlčansku, zejména ti, kteří region neznají, by jistě uvítali alespoň schematickou mapku a výčet základní literatury.

Vydání brožury je počín záslužný tím spíše, že poslední publikace věnovaná lidovému stavitelství na území středních Čech vyšla před více než dvaceti lety (Jiří Škabrada – Jaroslav Vajdiš: *Lidová architektura Středočeského kraje*. Praha 1984). Recenzovaná brožura se soustředila na dům v povodí Berounky a Středočeské pahorkatiny a věříme, že není poslední, neboť stavební kultura lidu na Sedlčansku se svými pozdně středověkými relikty, by si nepochybně zasloužila monografické zpracování.

Jitka Matuszková

U CHOČNĚ HÁJEČEK. LIDOVÉ PÍSNĚ Z VÝCHODNÍCH ČECH. Sebral Milan Toušek, uspořádali Zdeňka Kučerová a Pavel Klapil. Ilustrovala Zora Kudrnovská. Choceň: Město Choceň, ZUŠ Choceň spolu s HM ČR, pobočkou Choceň 2004, 127 stran.

Na některých vysokých pedagogických školách se systematicky zpracovávají studentské práce s etnomuzikologickou tematikou. Po řadu let tomu tak bylo v Ostravě, kde prof. Václav Stuchlý, praktický hudebník a jeden z nejvýznamnějších současných sběratelů lidové písně, zadával různá témata z hudební folkloristiky diplomantům. Také olomoucká Pedagogická fakulta se může v tomto směru pochlubit dlouholetou tradicí a četnými výsledky v pracích budoucích hudebních pedagogů. Jde o důsledky cílevědomého trendu, nastoleného prof. Pavlem Klapilem, který se kromě své pedagogické práce soustavně věnuje přípravě písňových edicí především z okrajových částí hanáckého regionu.

Tento přístup univerzitních pedagogů má hned několik, vzájemně prospěšných výhod. Zpracování dílčích témat formou diplomových prací přispívá k rozvoji etnomuzikologie, která se v současné době nepyšní zrovna přebytkem odborníků. Budoucí pedagogové zase získávají dobrou průpravu pro své nastávající povolání. Kromě pedagogické práce, které se budou věnovat především, se může jednat o potenciální sběratele. Učitelé se často stávají také vedoucími souborů a folklorních skupin a pracují v různých kulturních institucích. Při všech těchto činnostech jim poznatky získané prací s folklorními prameny mohou bezpochyby velmi pomoci. V neposlední řadě je lze výhodně uplatnit v jejich budoucí hudebně pedagogické činnosti, což je pro rozvoj zpěvnosti nejmladší generace důležitý fakt, neboť škola dnes představuje v tomto procesu významný faktor, když vliv rodiny z různých důvodů ustoupil do pozadí.

Jiným, nepříliš častým přínosem pedagogických fakult může být vznik nových písňových edicí, jako je tomu v recenzované publikaci. Vznikla na základě rukopisné sbírky, kterou pořídil příbuzný jednoho z absolventů fakulty. Po zpracování sbírky formou diplomové práce byla připravena tato edice, jedna z mála zachycujících novější období hudební a taneční tradice východních Čech. Edici tvoří padesát let staré zápisy písní z několika východočeských mini-regionů: z Choceňska a Vysokomýtska, Litomyšlska, Chroustovicka a Rychmburska, Hlinecka a Pardubicka. Sbírkou představuje výsledky sběratelské práce aktivního amatérského muzikanta, Milana Touška, primáše kapely v Choceňu a v Ústí nad Orlicí a dalších muzikantů, členů folklorního souboru Proud, jehož byl M. Toušek spoluzakladatelem. Edice obsahuje celkem sedmdesát písní, které editoři seskupili do menších oddílů podle oblastí. Jak ukazuje rejstřík písní podle žánrů, jsou zastoupeny písně milostné, pijácké, žertovné a taneční, písně k tancům, písně k směškům, rodné a sociální, vojenské a rekrutské, svatební, kramářské, epické, rozverně

a výroční. Národopisná oblast reprezentovaná ve sbírce není stylisticky příliš vyhraněná. Najdeme zde řadu písní rozšířených i jinde v Čechách i na Moravě, zejména v její západní části. Typickým jevem jsou tance s proměnlivým taktem, tzv. mateníky, rozšířené zejména v českém prostředí a v menší míře zasahující i na Moravu.

Písňový materiál doplňují poznámky o původu písní, jména zapisovatelů, datum zápisu, u tanečních jsou připojeny popisy tanců. Nechybí zajímavá informace o jednom z nejvýznamnějších sběratelových informátorů J. Prokopovi, jsou připojena jména dalších interpretů doprovázená drobnými poznámkami.

Sbírkou doplňuje dosavadní edice z této části Čech zajímavým materiálem, který odráží stav lidového zpěvu na začátku padesátých let 20. století z pohledu zkušeného hudebníka a znalce folkloru. Dokumentuje zpěvní repertoár východní části Čech v době, kdy se v mnohých oblastech už s lidovou písní stěží lze setkat. V poznámkách k písním je možno sledovat drobné zmínky o způsobu zápisu v době, kdy ještě nebylo zcela běžné zaznamenávat folklorní projevy pomocí nahrávací techniky. Sbírkou může dobře posloužit praktickým potřebám škol, souborů a jiných institucí, které ve své činnosti využívají původní folklor, stejně jako potřebám bádání. Ilustrace Zory Kudrnovské vytvářejí vhodný rámec této sympatické publikaci.

Marta Toncrová

**INTERNETOVÁ DOMÉNA
WWW.LIDOVAKULTURA.CZ**

Jak již bylo několikrát na stranách tohoto časopisu uvedeno, Národní ústav lidové kultury ve Strážnici se jako Ministerstvem kultury pověřená instituce s celostátní působností snaží budovat od roku 2004 oficiální internetové strany

věnované lidové kultuře v České republice (www.lidovakultura.cz). Jedná se o jeden z úkolů přijaté Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice, na kterém se v současnosti snaží NÚLK spolupracovat s pověřenými krajskými pracovišti (odborná pracoviště pověřená krajskými úřady péčí o tradiční lidovou kulturu v jednotlivých krajích). Do budoucna je plánován ještě širší okruh přispěvatelů – např. pracoviště akademie věd, vysokých škol, archivů, příspěvkových organizací Ministerstva kultury, zástupci médií, folklorního hnutí, pověřené osoby státní správy a samosprávy ad.

Internetové strany www.lidovakultura.cz jsou strukturovány a skládají se z několika součástí, které jsou graficky diferencovány již na domovské stránce. Jedná se o header (záhlaví), levý, střední, pravý sloupec a zápatí.

Header (záhlaví)

Kromě základní grafiky a fotografií se vztahem k lidové kultuře obsahuje záhlaví základní rozcestník pro pohyb po webové prezentaci. Díky těmto odkazům se můžeme vždy vrátit na domovskou stranu, přejít okamžitě do rubrik články a události. V odkazu kontakty jsou uvedeny adresy přispěvatelů této prezentace. V odkazu *O provozovateli* nalezneme základní informace o Národním ústavu lidové kultury a správcích systému. Doplnkovými informacemi jsou aktuální den a datum, jméno z kalendáře. V pravém spodním rohu záhlaví je připraven prostor pro přepnutí zobrazovaných informací do jiné jazykové mutace.

Levý sloupec

V levém sloupci nalezneme v současnosti několik rubrik. Základní je *ME-NU*. Tato statická součást chce být elektronickou publikační platformou pro lidovou kulturu v ČR. Obsahuje dokumenty a výstupy týkající se Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice (např. projekt *Identifikace a dokumentace tradiční lidové kultury*, heslář současné tradiční lidové kultury, související dotazníky, Seznam jevů tradiční a lidové kultury, databáze apod.), kontaktní údaje, legislativní dokumenty atd. Informace jsou vkládány hlavními redaktory. Doplnkovými rubrikami jsou *NEJČTENĚJŠÍ ČLÁNKY*, fulltextový vyhledávač v článcích a událostech a rubrika *ANKETA*. Pokud chtějí být uživatelé informováni o novinkách, mají zde možnost zadat svůj e-mail, na který jsou jim novinky automaticky zasílány.

Střední sloupec

Střední sloupec je na domovské straně určen nejaktuálnějším informacím, které jsou rozděleny na události a články. Informace do redakčního systému zanášejí spolupracovníci z celého území České republiky. V současnosti se podařilo vytvořit síť přispěvatelů z krajských pověřených odborných institucí. Národní ústav lidové kultury vyvíjí snahu tuto síť ještě rozšířit tak, aby zde byly zadávány nejdůležitější informace týkající se lidové kultury v dostatečné míře. Mimo domovskou stranu slouží střední sloupec k zobrazování informací požadovaných uživatelem podle jednotlivých odkazů této www prezentace.

Pravý sloupec

Pro množství informací, které jsou do systému vkládány, jsme v horní části pravého sloupce umístili interaktivní mapu, která slouží jako filtr pro zobrazení informací z článků a událostí týkajících se pouze vybraného kraje. Rubrika *AKTUALITY* slouží jako základní informační servis pro potřeby této prezentace. Informace jsou vkládány pověřenými osobami z Ministerstva kultury a redaktory z Národního ústavu lidové kultury. Této rubriky se také týká výše popsaná možnost zasílání novinek e-mailem. *PORTÁL* je budovaný rozcestník internetových stran věnovaných lidové kultuře. Nové informace mohou být do tohoto rozcestníku vloženy kýmkoliv, po posouzení redaktorem jsou buďto zveřejněny, nebo je publikace pro nevhodnost zamítnuta.

Zápatí

V zápatí jsou uvedeny informace o copyrightu a počítadlo návštěvnosti stran.

Přestože je internetová prezentace www.lidovakultura.cz oficiálně spuštěna od srpna 2004, její podoba se neustále vyvíjí. Snahou je přizpůsobit možnosti této aplikace uživatelům. Strany chtějí přinášet informace odborné i aktuální, chtějí pomoci uživatelům dostat se k informacím na jiných www stránkách, pomoci hyperlinku se s těmito stranami propojit. Jde o vytvoření systému souhrnné a přehledné zobrazovaných informací, který je spravován odbornou institucí s pověřením Ministerstva kultury.

Jan Blahůšek

Dnes je pondělí 21. srpna 2006, svátek má Johana

Český jazyk

MENU

- [Koncepce](#)
- [Dotazníky](#)
- [Aktuální dotazník](#)
- [Instituce](#)
- [Související dokumenty](#)
- [Předběžný seznam](#)
- [Festivaly](#)
- [Národní rada pro tradiční lidovou kulturu](#)
- [Identifikace a dokumentace](#)

NEJČTENĚJŠÍ ČLÁNKY

- [festival Kunovské léto je za dveřmi](#) (168x)
- [Tisková zpráva z 61. ročníku MFF "Strážnice 2006"...](#) (128x)
- [MFF ČERVENÝ KOSTELEČ](#) (16x)
- [Slovácké muzeum v Uherském Hradišti ke Dnům evrops...](#) (12x)

HLEDÁNÍ

NEJBLIŽŠÍ UDÁLOSTI

MFF ČERVENÝ KOSTELEČ

Již 52. ročník Mezinárodního folklórního festivalu v Červeném Kostelci se uskuteční v závěru měsíce srpna v přírodním areálu před divadlem J. K. Tyla. Program je opět velmi pestrý - těšit se můžeme na přehlídku souborů z celé České republiky, ze zahraničí a souborů dětských. Zahájení se koná ve středu v podvečer. Čtvrtek je vyhrazen souborům ze zahraničí (mmj. i ze Slovenska) a zakončí jej taneční zábava s lidovou muzikou. V pátek se část programu uskuteční na červenokosteleckém náměstí a za podívanou jistě bude stát taneční divadlo připravené brněnským souborem Ondráš. Sobota se počne Mší svatou v přírodním areálu a následovat bude soutěž o nejoblíbenější soubor a představení dětské části účinkujících. Večer bude v žhavém rytmu Kuby. Na neděli je naplánován průvod městem za doprovodu tanců, písní a muziky. Od 13:00 se začne přehlídka všech souborů z České republiky. Jako doprovodné akce jsou plánována vystoupení účinkujících v okolí - Novém Městě nad Metují, Náchodě, Hradci Králové a také Fotosoutěž o nejlepší snímek některého ze zúčastněných souborů. Přijďte i Vy strávit několik příjemných dnů na závěr léta. Více informací na www.folklorck.cz

Datum konání: 23. - 27. srpna 2006

SETKÁNÍ S FOLKLÓREM

Soubor Kvítek je každoročně ve spolupráci s Folklórním sdružením ČR a Hradeckou kulturní a vzdělávací společností organizátorem a pořadatelem festivalu s mezinárodní účastí „Setkání s folklórem“. Jedná se o komornější folklórní akci, která se koná v poslední třetině srpna a již se obvykle účastní 4 - 5 souborů.

První den je místem konání festivalu každoročně Hradec Králové. Po průvodu městem vystupují soubory v hlavním festivalovém programu v Jiráskových sadech a podruhé večer na pěší zóně města. Další den se program uskutečňuje v areálu zámku Hrádek u Nechanic. Tento festival je opravdovým setkáním, při němž se soubor Kvítek snaží pro své hosty připravit náležitou atmosféru i mimo festivalové programy.

FILTR DLE KRAJE

AKTUALITY

13. 9. - 22. Strážnické sympozium.

Téma 22. Strážnického sympozia: **Současný fol...** [více...](#)

3. 9. - 9. ročník FOLKLOROLYMPIÁDY "Strážnice 2006".

Recesní pořad plný sportovního zápolení, muziky a dobré nálady n... [více...](#)

13. 8. - Folklorní odpoledne ve skanzenu.

Vystoupí folklorní soubor SVĚTLOVAN z Bojkovic. Začátek v 16.30 hod. [více...](#)

[Přehled zpráv](#)

NÁRODOPISNÁ REVUE 3/2006

(Volkskundliche Revue 3/2006)

Herausgegeben vom Nationalinstitut für Volkskultur

696 62 Strážnice, Tschechische Republik

tel. 00420- 518 306 611, fax 00420-518 306 615

E-mail: info@nulk.cz

NÁRODOPISNÁ REVUE 3/2006

(Journal of Ethnography 3/2006)

Published by the National Institute of Folk Culture

696 62 Strážnice, Czech Republic

tel. 00420-518 306 611, fax 00420-518 306 615

E-mail: info@nulk.cz

Das Heft 3/2006 der Zeitschrift *Národopisná revue* (Volkskundliche Revue) befasst sich mit Vereinen, dem Vereinsleben sowie mit dem Zustandekommen der Interessengruppen im städtischen und im ländlichen Bereich. Yvona Činčová erforscht dieses Phänomen am Beispiel von Zlín (*Das Vereinsleben in Zlín während der Firmenexpansion der Fa. Baťa*). Zwei weitere Beiträge sind konkret dem Riemer- und dem Typographengewerbe gewidmet: von den Autoren Václav Michalička (*Die Rolle der Riemersektion aus Metylovice im Gewerbeverein und im Gemeindeleben*) und Karel Altman (*Die Spiegelung der Nationalitätsentwicklung in Brno in der Tätigkeit typographischer Vereine*). Das Leben der Stadtgesellschaft in Plzeň beschreibt Marta Ulrychová (*Pilsner Korso*), und die Interessenvereinigung für Folklore in Bratislava hat Barbora Skráková zum Thema gewählt (*Die „Folkloristen“ in Bratislava – ein Blick auf das Leben einer Interessengruppe*).

Die Rubrik „Tradition im Wandel“ behandelt die Korbflechterei als Kunstgewerbe (Jarmila Pechová). Die „Gesellschaftschronik“ erinnert an die Jubiläen der Pädagogin Alena Schauerová (geb. 1936) sowie der Ethnologin Ludmila Tarcalová (geb. 1946) und bringt Nachrufe auf die Ethnologin Helena Johnová (1926-2006) sowie den Musiker Jindřich Hovorka (1937 – 2006). In weiteren regelmäßigen Rubriken finden sich Berichte über Konferenzen, Festivals sowie Besprechungen neuer Bücher.

Schlüsselworte:

Zlín, Metylovice, Brno, Plzeň, Bratislava, Vereine, Zustandekommen der Interessengruppen, Gewerbe, Nationalitätsentwicklung, Korso, Riemer, Typographen, Folkloristen

The Ethnographic Revue 3/2006 touches clubs, club life and grouping of inhabitants in town and in the country. Yvona Činčová brings nearer the research of that phenomenon in Zlín (*Club Life in Zlín in the course of the Bata company expansion*). Two contributions by Václav Michalička (*The Participation of a Metylovice Strapmaker's Section in the Professional and Village Life*) and Karel Altman (*The Picture of National Development in Brno within the Activity of Typographers' Clubs*) deal with concrete life of strapmakers and typographers. Marta Ulrychová describes the life of the city society in Pilsen (*The Promenade of Pilsen*). The grouping of folklore fans in Bratislava is the theme by Barbora Skráková (*"Folklorists" in Bratislava – a view of the life of an interest group*).

The Transforming Tradition column deals with wickerwork as a handicraft (Jarmila Pechová). The social chronicle remembers anniversaries the pedagogue Alena Schauerová (born 1936) and ethnographer Ludmila Tarcalová (born 1946) and publishes the obituary articles devoted to Helena Johnová (1926-2006) and Jindřich Hovorka (1937 – 2006). Into other regular sections, the reports of conferences, festivals and reviews of new books have been involved.

Key words:

Zlín, Metylovice, Brno, Plzeň, Bratislava, clubs, associations, grouping of inhabitants, trades, national development, promenade, strapmakers, typographers, folklorists

